

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Rigorózní práce

POVOLÁNÍ TESTAMENTEM A JINÁ POŘÍZENÍ PRO PŘÍPAD SMRTI V ŘÍMSKÉM PRÁVU

CALL IN OF THE TESTAMENT AND OTHER OPTIONS IN CASE OF DEATH IN ROMAN LAW

Vedoucí rigorózní práce: prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.

Katedra právních dějin

Duben 2015

Mgr. Alena Tomanová

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vytvořila samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13. 4. 2015

.....
Mgr. Alena Tomanová

Poděkování

Chtěla bych mnohokrát poděkovat prof. JUDr. Michalovi Skřejpkovi, DrSc. za jeho odborné rady, poznámky, připomínky, ochotu a vstřícnost. Dále děkuji za veškerou pomoc, která byla poskytována po celou dobu psaní této práce a která nepochybně přispěla ke zvýšení úrovně této rigorózní práce.

Obsah

ÚVOD.....	8
1 TESTAMENT V ŘÍMSKÉM PRÁVU	13
1.1 POJEM TESTAMENTU	13
1.2 DRUHY TESTAMENTU	14
1.2.1 TESTAMENTUM CALATIS COMITIIS.....	15
1.2.2 TESTAMENTUM IN PROCINTU.....	15
1.2.3 TESTAMENTUM PER AES ET LIBRAM	15
1.2.4 TESTAMENTUM PRAETORIUM	18
1.2.5 TESTAMENTUM MILITARIS.....	19
1.2.6 Řádná forma testamentu	20
1.2.7 Ostatní mimořádné testamenty	21
1.2.7.1 Testamenty se zpřísněnou formou	21
1.2.7.2 Privilegované testamenty	22
1.2.8 Veřejný testament	23
1.3 NÁLEŽITOSTI TESTAMENTU.....	23
1.3.1 Kdo může pořídit závěť	23
1.3.2 Heredis institutio.....	24
1.3.2.1 Podmínky při ustanovení dědice	27
1.3.2.2 Ustanovení více dědiců	28
1.3.3 Testamentární způsobilost	30
1.3.3.1 Testamenti factio activa	30
1.3.3.2 Testamenti factio pasiva	31
1.3.4 Vydědění dětí.....	32
1.3.4.1 Vydědění synů	32
1.3.4.2 Vydědění „ostatních potomků“.....	33
1.4 OTEVŘENÍ ZÁVĚTI.....	34
1.5 NEPLATNOST ZÁVĚTI	35
1.5.1 Testamentum desertum	35
1.5.2 Testamentum ruptum.....	36
1.5.3 Testamentum iure non factum/testamentum iniustum.....	37
1.5.4 Testamentum irritum.....	37
1.6 ZRUŠENÍ ZÁVĚTI	38
1.6.1 Zrušení testamentu zřízením nového testamentu.....	38
1.6.2 Zrušení testamentu jeho poškozením či zničením	39
2 ODKAZ A JINÁ POŘÍZENÍ PRO PŘÍPAD SMRTI	40
2.1 LEGATUM	40
2.2 DRUHY LEGÁTŮ	41
2.2.1 Legatum per vindicationem	41

2.2.2	<i>Legatum per damnationem</i>	43
2.2.3	<i>Legatum sinendi modo</i>	44
2.2.4	<i>Legatum per praeceptionem</i>	45
2.2.5	Zvláštní druhy legátů	46
2.3	VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY LEGÁTU	46
2.3.1	<i>Regula Catoniana</i>	47
2.3.2	<i>Lex Falcidia de legatis</i>	48
2.4	PŘEDMĚT ODKAZU	49
2.5	NEPLATNOST ODKAZU	52
2.5.1	Odkaz po smrti dědice	53
2.5.2	Odkazy zůstavené za trest	53
2.6	<i>FIDEICOMMISSUM</i>	54
2.6.1	Druhy fideikomisu	55
2.6.2	Právní úprava fideikomisu	56
2.6.3	Předmět fideikomisu	58
2.6.4	Rozdíly mezi legátem a fideikomisem	59
2.6.5	Sloučení legátu s fideikomisem	60
2.7	ZRUŠENÍ ODKAZU	60
2.7.1	Odvolání odkazu	61
2.7.2	Zrušení testamentu	61
2.8	<i>CODICILLI</i>	61
2.8.1	<i>Codicillum ad testamentum</i>	62
2.8.2	<i>Codicillum ab intestato facti</i>	63
2.8.3	<i>Clausula codicillaris</i>	63
2.8.4	Právní úprava kodikilu	64
2.9	<i>DONATIO MORTIS CAUSA</i>	64
2.10	<i>MORTIS CAUSA CAPIO</i>	66
3	PŘEDPOKLADY DĚDĚNÍ	67
3.1	ZÁKLADNÍ ZÁSADY DĚDĚNÍ	67
3.1.1	Zásada univerzální sukcese	67
3.1.2	<i>SEMEL HERES SEMPER HERES</i>	68
3.1.3	<i>NEMO PRO PARTE TESTATUS, PRO PARTE INTESTATUS DECEDERE POTEST</i>	68
3.1.4	<i>AMBULATORIA EST VOLUNTAS DEFUNCTI USQUE AD VITAE SUPREMUM EXITUM</i>	69
3.1.5	Ostatní zásady dědického práva	69
3.2	PODMÍNKY DĚDICKÉ POSLOUPNOSTI	70
3.3	POZŮSTALOST	71
3.3.1	<i>Hereditas iacens</i> neboli ležící pozůstalost	71
3.3.2	Rozdělení pozůstalosti	73
3.4	<i>HEREDITAS A BONORUM POSSESSIO</i>	74

3.4.1	<i>Usucapio pro herede</i>	74
3.4.2	<i>Bonorum possessionis</i>	75
3.4.2.1	<i>Druhy bonorum posseissio</i>	76
3.4.3	<i>Collationes</i>	76
3.4.3.1	<i>Collatio bonorum</i>	77
3.4.3.2	<i>Collatio dotis</i>	78
3.5	PRÁVNÍ POSTAVENÍ DĚDICE	78
3.5.1	<i>Heredes necessarii</i>	79
3.5.2	<i>Heredes sui et necessarii</i>	79
3.5.3	<i>Heredes extranei</i>	80
3.6	VOCATIO CONTRA TESTAMENTUM/TABULAS	80
3.6.1	Díl povinný (<i>portio debita</i>).....	82
3.7	SUBSTITUTIO.....	85
3.7.1	<i>Substitutio vulgaris</i>	85
3.7.2	<i>Substitutio pupillaris</i>	86
3.7.3	<i>Substitutio quasi pupillaris</i>	87
3.7.4	<i>Substitutio militaris</i>	88
3.8	IUS ADCRESCENDI	88
3.8.1	<i>Ius adcrescendi</i> při odkazech.....	89
3.8.2	<i>Caducum</i>	89
3.9	PRÁVNÍ OCHRANA DĚDICE	90
3.9.1	<i>Hereditatis petitio</i>	90
3.9.2	<i>Interdictum Quorum bonorum</i>	93
3.9.3	<i>Actiones utiles</i>	94
3.9.4	<i>Actio familiae erciscundae</i>	94
4	NABYTÍ POZŮSTALOSTI NA ZÁKLADĚ TESTAMENTU A ODKAZU..	96
4.1	HEREDITATIS ADITIO	96
4.1.1	<i>Cretio</i>	97
4.1.2	<i>Gestio pro herede</i>	99
4.1.3	<i>Interrogatio</i>	100
4.2	REPUDIATIO	101
4.3	HEREDES DOMESTICI	101
4.3.1	<i>Beneficium abstinendi</i>	101
4.3.2	<i>Separatio bonorum</i>	102
4.3.3	<i>Beneficium inventarii</i>	103
4.4	ZCIZENÍ POZŮSTALOSTI.....	103
4.5	NABYTÍ ODKAZU.....	104
4.5.1	<i>Dies cedens</i>	105
4.5.2	<i>Dies veniens</i>	105
4.5.3	Účinky nabytí.....	106
	ZÁVĚR	108

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A JINÝCH ZDROJŮ	114
ABSTRAKT	117
ABSTRACT.....	118
SUMMARY	119
SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV	121

Úvod

Jako téma této práce je zvoleno dědické právo v římském právu. Pro upřesnění, tato práce se bude zabývat konkrétněji děděním ze závěti, neboli povolání testamentem a dále v ní budou rozebírány jiná pořízení pro případ smrti.

Toto téma je velmi blízké každému z nás a s těmito pojmy se převážná část lidí během svého života dříve nebo později setká. Testament je již od dob římského práva velmi důležitý a stále používaný institut. Je velmi zajímavé napsat práci o tom, jak tomu bylo již za dob římského práva a zjistit, co se z této doby používá i v té současné.

Povolání testamentem se nás může osobně dotknout tak, že buď sami chceme závěť pořídit a rozhodnout tak, co se bude s našimi právy dít i po naší smrti. Nebo se nás může dotknout z opačné strany, v situaci, kdy nás někdo povolá za dědice a také v té pro nás nejnepříjemnější situaci, kdy si myslíme, že přicházíme v úvahu jako dědici a tato skutečnost je nám vyvrácena tím, že se objeví závěť, ve které je povolán za dědice někdo jiný.

Testament samozřejmě prošel za svoji existenci různými změnami a úpravami. Tato práce je zaměřena na to, jak to bylo s institutem testamentu a ostatních pořízeních pro případ smrti v římském právu, neboť zde byl položen základní kámen pro tyto instituty. Institut závěti patří nepochybně mezi jedno z nejdůležitějších práv člověka, kterým může ovlivnit život druhých i po své smrti. Může sám ovlivnit to, kdo bude dalším vlastníkem jeho majetku, popř. i dluhů.

Však pouze jen pár lidí v dnešní době na smrt a s ní spojený přechod veškerých práv myslí. Snad každému z nás záleží na tom, co se děje s naším majetkem nejen za života, ale také co se s ním bude dít po naší smrti. Každý z nás většinou chce svůj majetek pro případ smrti někomu věnovat, ale pouze málo z nás to zavčas udělá. Lidé, kteří chtějí sepsat závěť, tento úkon většinou odsouvají, nechávají na poslední chvíli a mnohdy ho ani nestihnou. Často je slyšena od účastníků dědického řízení věta: „On to nečekal, že umře. Jinak by závěť sepsal.“ Nebo ještě v horším případě chtějí lidé závěť sepsat v době nemoci, což je prakticky nemožné, protože jsou většinou pod vlivem léků, které ovlivňují jejich svobodnou vůli, a tato závěť pochopitelně neobstojí. Většinou nikdo z nás nečeká, že se může cokoliv přihodit, co způsobí těžkou ztrátu blízkého

člověka, nebo i naši smrt. Proto, jestliže zamýšlíme pořídit závěť z důvodu, že nechceme, aby náš majetek připadl zákonným dědicům, na nic nečekejme.

Předpokladem závěti je svobodná vůle zůstavitele. Tuto svobodnou vůli nám asi nejvíce zaručí závěť sepsaná vlastní rukou nebo notářským zápisem. V závěti alografní nemusí být vždy svobodná vůle zaručena. Závěť může být i nástrojem donucení a nikdo neví, zda například alografní závěť nebyla sepsána třemi osobami, které se na tomto úkonu domluvily, a poté tuto listinu už daly pouze podepsat zůstaviteli, který pod vlivem nemoci či léků nevěděl, co podepisuje, tudíž tuto skutečnost nemohl ani nikomu říct a nahlásit. V tomto ohledu je římské právo vyspělejší než současné, neboť počet svědků při sepisování závěti byl početnější a tím bylo složitější takovou závěť pod nátlakem sepsat.

Římské právo udalo základní kámen posloupnosti testamentární a tímto právem se po různých úpravách a změnách řídíme dodnes. V římském právu nebylo možné dědit, mimo pár výjimečných případů, z obou delačních důvodů a bylo možné dědit buď na základě zákona nebo na základě testamentu. Platila zde zásada „*nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potest*.”¹ Dědění je v římském právu postaveno na principu univerzální sukcese a tudíž pozůstalost přechází na dědice jako celek.

Součástí tématu této práce jsou i jiná pořízení pro případ smrti. Tato jiná pořízení pro případ smrti se závětí nepochybně souvisejí, neboť některé z nich lze pořídit jen v souvislosti se závětí. Budou zde rozebrány odkazy, fideikomisy, kodicily a také darování pro případ smrti.

Odkazy jsou v dnešní době také velmi diskutované, neboť nám je do života a podle mnohých názorů nepříliš šťastně vrátil nový občanský zákoník. Uvidíme do budoucna, co tento institut přivede, zda spíše pozitiva či negativa.

Již v římském právu se jednalo u odkazů o singulární sukcesí, kdy zůstavitel zanechal určitou konkrétní věc k tíži dědiců. Jedná se o institut velmi zajímavý. I dnes se odkaz nestává součástí dědického řízení a je na dědicích, zda ho dobrovolně splní. Odkaz je velmi úzce spjatý s testamentem, neboť bez testamentu nešel zřídit a stejně jako dnes, musí být jeho součástí. I tento institut prošel v římském právu určitým vývojem a úpravami, kdy byla například omezována jeho výše.

Testament nalezneme již v zákoně XII desek. Někdy je tento zákon označován

¹ Dig. 50.17.7 Pomponius 3 ad Sabinum.

také jako zákon XII tabulí. Jedná se o sepsání římského obyčejového práva z poloviny 5. století př. n. l.² Tento zákon byl napsán velmi stručně a dědickému právu byla věnována pátá deska. Stejně jako testament, i odkaz nebyl tímto zákonem nijak omezen, což vyplývá z ustanovení, které nalezneme na desce páté, v odstavci třetím. „*Jak kdo ustanovil o svém majetku nebo o poručenství nad svým hospodářstvím, tak budiž po právu.*“³

Je až neuvěřitelné, že již v této době bylo stanoveno, že dluhy zůstavitele mají být rozděleny mezi dědice v poměru podle jejich dědických podílů a toto pravidlo se udrželo až do současnosti.⁴

Dědické právo bylo do značné míry ovlivněno i praetorským právem. Úřad praetora byl zaveden v roce 367 př. n. l. a tento úřad velmi ovlivnil řešení sporů u soudu. Vývoj dědického práva ovlivnily soudní vyhlášky, které byly vydávány cizineckým praetorem ustanoveným roku 242 př. n. l. Vyhlášky magistrátu pojednávaly o testamentech, o odkazech i o držbě pozůstalosti.⁵

Dalším významným pramenem římského dědického práva jsou bezesporu Gaiovy Instituce. Gaiovy Instituce jsou jako jedno z mála děl dochovány téměř celé. Jedná se o ucelený systém římského práva soukromého. O autorovi tak významného díla se bohužel nic neví, snad jen to, že žil ve 2. století n. l. (pravděpodobně se narodil za dob vlády císaře Hadriana, který vládl v letech 117-138 a zemřel kolem roku 178 n. l.). Nemůžu nezmínit, že narození Gaia se pravděpodobně odvodilo z věty, která

² Tento zákon vznikl na nátlak plebejů a sepsala ho desetičlenná komise decemvirů, která byla zvolena v roce 451 př. n. l. Po roce bylo zpracováno deset desek zákonů, tím, že tento zákon nebyl kompletní, byla zvolena tato komise i na další rok. Poté došlo v Římě ke svržení decemvirů v souvislosti s tím, že jeden z nich chtěl zotročit plebejskou dívku. I přesto byly další dvě desky, které již byly zpracované, odsouhlaseny lidovým shromážděním a byly schváleny stejně jako desky předchozí. Tento zákon byl prvním a jediným kodexem římského práva a platil až do dob Justiniána. Bohužel originální soupis se nedochoval, protože byly desky zničeny okolo roku 390 př. n. l. a jejich obsah se předával pouze ústně. Převzato z SKŘEJPEK, Michal. *PRAMENY ŘÍMSKÉHO PRÁVA*. Vydání 2. Praha: LexisNexis cz s.r.o., 2006, s. 27. ISBN 80-86199-89-4.

³ Lex XII tab. 5, 3. V překladu SKŘEJPEK, Michal. *PRAMENY ŘÍMSKÉHO PRÁVA*. Vydání 2. Praha: LexisNexis cz s.r.o., 2006, s. 37.

⁴ Lex XII tab. 5, 10.

⁵ Praetorské právo bylo tvořeno vyhláškami praetorů, kurulských aedilů a správců provincií. Těmito vyhláškami byl tvořen každý rok systém praetorského práva. Císař Hadrian (117-138 n. l.) zastavil tuto volnou tvorbu práva a požádal L. Salvii Iuliana, významného právníka o sestavení kodifikace praetorského práva. Na tuto žádost byla vytvořena kodifikace pod názvem edictum perpetuum Hadriani/Salvi Iuliani a obsahovala edikty městského praetora, cizineckého praetora, kurulských aedilů a edikt provinční. Převzato z SKŘEJPEK, Michal. *PRAMENY ŘÍMSKÉHO PRÁVA*. Vydání 2. Praha: LexisNexis cz s.r.o., 2006, s. 55.

pojednává o fideikomisech.⁶ Gaiovy Instituce jsou rozděleny na čtyři knihy, přičemž testament a jiná pořízení pro případ smrti jsou obsaženy v knize druhé. Testament zde nalezneme v knize druhé, paragrafu 100-191. Odkaz nalezneme v knize druhé, paragrafu 192-245 a fideikomis ve stejné knize, v paragrafu 247-289. Toto dílo se stalo předlohou mnoha dalších prací.

Dalším pramenem, který upravoval ostatní pořízení pro případ smrti, jsou *Sententiae Pauli*. Jedná se o dílo, které bylo vydáno na přelomu 3. a 4. století. Originální text se však nedochoval a je známo pouze pozdější vydání, které vydal neznámý autor, ve kterém je text upraven a doplněn o další císařské konstituce pocházející ze 4. a 5. století. V knize třetí, titulu VII. a VIII. nalezneme darování pro případ smrti a odkaz.

Mezi další pramen římského práva, ve kterém je upraveno dědické právo, můžeme zařadit *Codex Theodosianus*. Jedná se o první oficiální sbírku římského práva, která byla zřízena z podnětu východořímského císaře Theodosia II. Theodosiův kodex upravoval závěti a kodicily v knize čtvrté, titulu čtvrtém a celkově byl složený z 16 knih.⁷

Mezi další významné prameny římského práva, které pojednávají o testamentu a jiných pořízeních pro případ smrti, patří nepochybně zákoníky vydané mezi rokem 529 a 534 n. l. císařem Iustinianem I. Jedná se o *Codex Iustinianus*, *Digesta seu Pandectae a Institutiones*.

Codex Iustinianus vypracovala z podnětu císaře Iustiniana desetičlenná komise ustanovená roku 528 n. l. Později se však ukázalo, že je potřeba ho přepracovat, neboť jeho obsah neodpovídal obsahu Digest ani Justiniánských Institucí. Z tohoto důvodu ho v roce 534 nahradil *Codex Iustinianus repetitae praelectionis*. Původní kodex se nezachoval. *Codex Iustinianus repetitae praelectionis* je rozdělen na 12 knih, přičemž závěti, odkazy a kodicily jsou upraveny v knize šesté, titulu dvacátém až třicátém

⁶ KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 16. ISBN 978-80-7380-054-3.

⁷ V roce 435 byla zřízena komise pro sepsání tohoto kodexu, který měl obsahovat císařská nařízení. Komise byla složena z šestnácti členů. Tento zákoník byl vydán na Východě roku 438 n. l. a účinný se stal 1. ledna 439 ve Východořímské i Západořímské říši. Tento kodex měl obrovský význam, neboť ve Východořímské říši ho nahradil až *Codex Iustinianus* a v Západořímské říši platil ještě déle. Tento kodex byl mnohokrát doplňován císařskými zákony. Převzato z SKŘEJPEK, Michal. *PRAMENY ŘÍMSKÉHO PRÁVA*. Vydání 2. Praha: LexisNexis cz s.r.o., 2006, s. 159, 163.

sedmém.⁸

Mezi další a velmi významný pramen patří nepochybně *Digesta seu Pandacte*. Jedná se o sbírku výpisků klasických římských právníků. Závěti jsou zde upraveny v knize IV., XXVIII-XXX., odkazy pak v knize XXX.-XXXVI. Dědické právo nalezneme také v titulu 17., zejména v odstavci 6-7, 12, 17-18.⁹

Třetí dílo císaře Iustiniana jsou *Institutiones seu Elementa*. Stejně jako Gaiovy Instituce se i Justiniánské Instituce dělí na čtyři knihy. Závěti a jiná pořízení pro případ smrti jsou obsaženy v knize druhé. Testamentům je věnován paragraf desátý až devatenáctý, odkazům dvacátý až dvacátý druhý, fideikomisům dvacátý třetí až dvacátý čtvrtý a kodicily upravuje poslední paragraf druhé knihy a to paragraf dvacátý pátý.¹⁰

Povolání testamentem a jiná pořízení pro případ smrti v římském právu můžeme nalézt, jak je patrné, v mnoha pramenech.

Mezi použitou literaturu ke zpracování této práce patří nepochybně díla od Dr. Leopolda Heyrovského, Dr. Otakara Sommera, Dr. Jana Vážného a prof. Michala Skřejpka. Dále také dílo „Encyklopedie římského práva“ od doc. Milana Bartoška.

Tato práce bude zaměřena na jednotlivé pojmy, také na obsah a jednotlivé náležitosti výše zmíněných institutů. Nalezneme zde i předpoklady dědění na základě testamentu, nabytí pozůstalosti, nabytí odkazů a jiných pořízení pro případ smrti a také právní ochranu dědice.

Římské dědické právo nám jasně ukazuje, jak již před tisíci lety bylo toto právo dokonalé a vyspělé, a že ho v praxi používáme s určitými úpravami i v dnešní moderní době. Jeho přínos je tedy opravdu veliký a pomáhá nám pochopit i instituty současného práva.

⁸ SKŘEJPEK, Michal. *PRAMENY ŘÍMSKÉHO PRÁVA*. Vydání 2. Praha: LexisNexis cz s.r.o., 2006, s. 287.

⁹ Toto dílo bylo vytvořeno v letech 530-533 n. l. sedmnáctičlennou komisí z podnětu císaře Iustiniana. Jedná se o sbírku převážně soukromého římského práva. Toto dílo je složeno z padesáti knih a pouze dvě z nich jsou věnovány právu trestnímu. U každého fragmentu je uvedeno, od kterého autora a z kterého jeho díla tento text pochází. Převzato z SKŘEJPEK, Michal. *PRAMENY ŘÍMSKÉHO PRÁVA*. Vydání 2. Praha: LexisNexis cz s.r.o., 2006, s. 197.

¹⁰ Jedná se o učebnici platného římského práva publikovanou roku 533 n. l. Justiniánské instituce byly určeny studentům a jejich tvorba byla zahájena stejným nařízením jako zahájení tvorby Digest roku 530. Základem pro vypracování této učebnice se staly Gaiovy Instituce. Převzato z SKŘEJPEK, Michal. *PRAMENY ŘÍMSKÉHO PRÁVA*. Vydání 2. Praha: LexisNexis cz s.r.o., 2006, s. 333.

1 Testament v římském právu

1.1 Pojem testamentu

Pojem testamentu se ustálil již v době zákona XII desek. Úplně první zmínky o testamentární posloupnosti v Římě jsou však nejasné. Římské právo se od ostatních právních řádů liší tím, že testamentární posloupnost se vyvinula velmi brzy po posloupnosti intestátní a vzájemný vztah obou posloupností byl ustálen v době, která není historicky známa. U ostatních právních řádů je zpravidla intestátní posloupnost dědická o mnoho starší než posloupnost testamentární.¹¹

Testament neboli závěť je jednostranný právní úkon, kterým zůstavitel činí poslední pořízení ohledně svého majetku pro případ smrti, jedná se o dosvědčení poslední vůle zůstavitele.¹² Testamentem se povolává jeden či více dědiců k dědění ze závěti. Závěť umožňuje zůstaviteli, aby si sám vybral svého budoucího dědice a rozhodl tak sám, na koho přejde jeho majetek po jeho smrti. Hlavní výhodou testamentu tedy je, že zůstavitel tímto posledním pořízením pro případ smrti může zabránit posloupnosti intestátní, která přichází v úvahu pouze v případě, kdy zde žádná závěť není, nebo je neplatná. Jedná se o úkon přísně osobní povahy, nemůže ho tedy za zůstavitele vykonat nikdo jiný a může být zůstavitelem v budoucnu měněn. Další charakteristickou vlastností testamentu je jeho formálnost.

Tímto posledním pořízením pro případ smrti může zůstavitel kromě ustanovení dědice, učinit ještě další rozhodnutí. Podstatnou náležitostí závěti je však platné ustanovení dědice a tato podstatná náležitost je podmínkou platnosti ostatních rozhodnutí. V případě, že by ustanovení dědice, popřípadě dědiců bylo neplatné, ostatní rozhodnutí ztrácejí svůj význam. Mezi tato ostatní rozhodnutí řadíme například odkazy, jmenování poručníka, propuštění otroka na svobodu nebo ustanovení o pohřbu.¹³

Zůstavitel musí mít v době sepsání závěti způsobilost k tomuto poslednímu pořízení pro případ smrti. Závěť může pořídit pouze svobodný člověk a nikoliv ten, kdo je podřízen něčí moci. Syn podřízený moci otce i přes jeho povolení pořídit závěť

¹¹ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 266. Právnícké učebnice (C. H. Beck). ISBN 80-7179-031-1.

¹² Iust. Inst. 2, 10pr.

¹³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnícká fakulta Univerzity Komenského, 1927, 539 s.

nemůže. V případě, že by syn podřízený otcovské moci přesto závěť sepsal a zemřel by až poté, co již nebyl v moci otcovské, ani tak by se závěť nestala platnou. Výjimka z tohoto pravidla byla dána vojákům, u nichž byly kvůli jejich neznalosti císařských konstitucí prominuty některé jinak podstatné náležitosti.¹⁴

Závěť, která neobsahuje některou z podstatných náležitostí, neboli *testamentum non iure factum iniustum*, se stává neplatnou již od počátku. V případě, že je závěť prohlášena za neplatnou, pozbývají platnosti i veškerá práva ostatních účastníků, jako například odkazovníků nebo otroků propuštěných na svobodu.¹⁵

1.2 Druhy testamentu

Na počátku byly známy dva druhy závětí. Je ovšem nutné zmínit, že u obou případů se nejedná o testamenty v pravém slova smyslu. První z nich byla pořizována v době míru před kalátním shromážděním (*comitia calata*), které bylo konáno dvakrát do roka. Spíše než o závěť se jednalo o adopci či arrogaci. Tato lidová shromáždění svolával římský velekněz (*pontifex maximus*). Druhá byla pořizována tzv. „v šiku“ (*in procintu*) vojákem před zahájením bitvy při válečném tažení. V tomto případě se jednalo spíše o odkaz. Postupem času začala být užívána třetí závěť, která se zřizovala pomocí bronzů a vah. Tato závěť byla označována jako mancipační (*testamentum per aes et libram*).¹⁶

Shora uvedené druhy testamentu lze zařadit podle římského práva do civilního práva a první dva druhy zanikly již ve starých dobách.

Podle praetorského ediktu byla však zavedena ještě další forma závěti a ta upustila od provedení mancipace a nově zavedla pečetě sedmi svědků, přičemž tyto pečetě civilní právo nevyžadovalo. Po čase přestal být užíván i testament uskutečňovaný pomocí bronzů a vah a civilní i honorární právo se v důsledku konstitucí pomalu začalo slučovat. Tímto sloučením vznikl nový požadavek na sepsání závěti a to ten, že k sepsání závěti bylo potřeba přibrat sedm svědků, kteří připojí své pečetě. Tím vznikl jakýsi kompromis mezi civilním právem a praetorským ediktem, jelikož civilní právo nařizovalo *unitas actus* neboli stálou přítomnost svědků, praetorský edikt pak

¹⁴ Iust. Inst. 2, 12pr.

¹⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 539.

¹⁶ Gai. 2, 101-102.

připojení pečeti a podpisy pořizovatele a svědků nařizovaly svaté konstituce.¹⁷

1.2.1 TESTAMENTUM CALATIS COMITIIS

Testamentum calatis comitiis je řazen mezi nejstarší typy civilních testamentů, který byl uzavírán v archaické době. Byl označován jako adopční testament, protože jak již bylo výše uvedeno, jednalo se spíše o adopci či arrogaci. Tento typ testamentu byl uzavírán před lidovým shromážděním, které řídil *pontifex maximus*. Lidová shromáždění byla konána dvakrát ročně, a to 24. března a 24. května. Tento testament pořizovali zpravidla ti, kteří neměli vlastních dědiců. Jednalo se o tzv. adopci pro případ smrti. Tato závěť byla založena na principu adrogace, kdy docházelo k podřízení otce rodiny jinému *pater familias*.¹⁸

1.2.2 TESTAMENTUM IN PROCINTU

Testamentum in procintu mohl pořídit voják před bitvou při válečném tažení. Toto pořízení pro případ smrti je označováno také jako závěť „v šiku“, protože šik znamenal připravenou a vyzbrojenou vojenskou jednotku.¹⁹

Jak již bylo výše uvedeno, spíše než o závěť se jednalo o odkaz. Jeho předmětem mohly být pouze zbraně a jiné cennosti, ke zbytku pozůstalosti byli povoláváni dědici intestátní.

Testamentum in procintu byl uzavírán v archaické době a pro jeho pořízení postačovalo pouhé prohlášení před vojskem seřazeným k bitvě. Tento testament byl uzavírán po zkoumání věštných znamení, neboli po provedení auspicíí.²⁰

1.2.3 TESTAMENTUM PER AES ET LIBRAM

Mezi třetí typ civilního testamentu patří *testamentum per aes et libram*, který se vyvinul z *mancipatio familiae*. *Mancipatio familiae* byl označován jako obrazný trh, který byl vytvořen pro účely testamentu. *Mancipatio familiae* byl vytvořen podle zákona XII

¹⁷ Iust. Inst. 2, 10, 2-3.

¹⁸ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, 230 s.

¹⁹ Gai. 2, 101.

²⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, 231 s.

desek. Zůstavitel převáděl majetek na důvěrníka, aby nad ním vykonával ochrannou moc a po jeho smrti ho rozdělil podle jeho poslední vůle. Zůstavitel si za svého života nechával k převedenému majetku doživotní užívací právo.²¹

Testamentum per aes et libram se objevuje ve 2. století př. n. l.²², jedná se o testament mancipační, který byl zřizován pomocí bronzu a vah a pomalu zatlačil dva testamentsy předchozí do ústraní. Zůstavitel převáděl celý svůj majetek pro případ smrti na tzv. kupce rodinného majetku neboli důvěrníka (*familiae emptor*) spolu s ústním prohlášením (*nuncupatio testamenti, testatio*).

Familiae emptor byl vykonavatelem závěti. V prohlášení pořizovatel nařizoval, jaký majetek má určitému dědici připadnout a důvěrník byl po jeho smrti povinen tuto poslední vůli vykonat. Lze to také chápat tak, že se důvěrník dostával do pozice dědice a jemu dále zůstavitel přikazoval, jak má rozdělít pozůstalost dál. V pozdějších dobách se tento kupec rodinného majetku už přibíral jen obrazně, aby nebylo porušeno staré právo a zůstavitel v testamentu jmenoval přímo dědice, kterému přikázal další odkazy. Tímto se stal kupec rodinného majetku spíše svědkem a jednalo se spíše o úkon předstíraný.²³

V praxi toto jednání probíhalo tak, že pořizovatel testamentu nejprve sepsal testamentární tabulky a poté při přítomnosti pěti svědků a jednoho vážného převedl pomocí mancipace (*mancipatio*)²⁴ majetek na kupce rodinného majetku.

Svědkem nebo vážným (*libripens*) mohl být pouze dospělý římský občan a nemohl jím být nikdo, kdo podléhal moci buď kupce rodinného majetku nebo moci pořizovatele testamentu. Dokonce nemohl být svědkem ani ten, kdo podléhal stejné moci jako kupec rodinného majetku, takže například jeho bratr. Jak již bylo výše uvedeno, že voják, který podléhal otcovské moci, mohl zřídit testament o táborovém pekuliu, tak v tomto případě rovněž, nemohl být svědkem ten, kdo vykonával moc nad tímto testátorem, ani ti, jež této moci byli podřízeni. Naopak mohl být svědkem či vážným ve výjimečných případech sám dědic, nebo ten, kdo byl podřízen jeho moci,

²¹ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 308.

²² SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 231.

²³ Gai. 2, 103.

HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 540.

²⁴ *Mancipatio* - formální, abstraktní a odvozené nabytí civilního vlastnictví nebo jemu podobné moci nad určitými osobami nebo věci. Převzato z BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 223.

nebo naopak ten, kdo nad ním moc vykonával. Dále mohl být svědkem odkazovník, nebo ten, kdo podléhal jeho moci, nebo i ten, jehož moci podléhal odkazovník a také ti, kdo byli podřízeni stejné moci. Vážný se považoval za jednoho ze svědků. Dále byli nezpůsobilými svědky ženy, nedospělci, němí, hluchí, otroci a marnotratníci.²⁵

Při tomto jednání se používal následující postup a slova. „*Tvůj rodinný majetek a peníze buď též pomoci tohoto bronzu – a jak někteří dodávají - a bronzové váhy – ode mne koupeny do správy a ochrany, abys podle veřejného zákona mohl právoplatně pořídit testament! Potom udeří bronzem o váhu a podá ten bronz testátorovi jakoby trhovou cenu. Na to testátor, uchopiv testamentární tabulky, promluví takto: Tak, jak je to (všechno) zapsáno na těchto tabulkách a vosku, tak dávám, tak odkazuji, tak testuji a tak podejtež, vy kviritové mně o tom svědectví!*”²⁶ Tento postup se označoval jako nunkupace (*nuncupatio*)²⁷, což znamenalo, že pořizovatel tímto ústním prohlášením potvrdil to, co zapsal do testamentárních tabulek.

Vedle mancipačního testamentu ústního se časem začal vyvíjet testament mancipační písemný. Ústní prohlášení testátora nahradila listina. Tato listina byla předložena určitému počtu svědků. Počet svědků byl stejný jako při ústním testamentu a stačilo, když testátor prohlásil, že je v této listině obsažena jeho poslední vůle. Samotný obsah listiny pak nemusel číst, ani nikde uveřejnit. Listina byla spíše důkazem, s tím, že testátor i nadále musel učinit mancipaci a ústní prohlášení. Je nutné zmínit skutečnost, že listina nemusela být označena datem.²⁸

Velmi důležité bylo podle civilního práva ustanovit dědice slavnostní formou. Pokud byla slavnostní forma opomenuta, testament nebyl platný a to ani přesto, že byl majetek převeden na kupce rodinného majetku za přítomnosti svědků a testátor učinil prohlášení. Slavnostní forma byla uznávána v případě, že testátor použil tato slova „budiž dědicem” či „přikazuji, aby byl dědicem”, naopak prohlášení, ve kterém bylo „chci, aby jsi byl dědicem” nebo „ustanovuji či činím dědicem” uznáváno jako slavnostní forma nebylo.

²⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 541.

²⁶ Gai. 2, 104. V překladu KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s.

²⁷ *Nuncupatio* – ústní prohlášení předepsanými slavnostními slovy před svědky. Převzato z BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 237.

²⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 541.

Ženy, které byly v poručenství, mohly pořídit testament pouze se souhlasem svého poručníka. V opačném případě, byl-li testament pořízen bez souhlasu poručníka, byl dle civilního práva pořízen neplatně.²⁹

1.2.4 *TESTAMENTUM PRAETORIUM*

Tento druh testamentu byl zaveden městským praetorem. Dědické právo bylo praetorem velmi ovlivněno, protože zavedl důležité změny. Původně bylo cílem praetorského práva pouze doplnit a upevnit civilní právo. S postupem času však byla vytvořena vlastní dědická posloupnost. Praetorským právem byl zaveden pravý písemný testament. Jednalo se o písemný testament civilního práva, který byl zároveň zapečetěn pečeti sedmi svědků. Označení pravý je použito z důvodu, protože předtím sloužila listina pouze jako důkaz a nikoliv jako písemný testament.

Praetorský testament byl uznávaný civilním právem. Tímto testamentem byla vypuštěna mancipace a zároveň byla zjednodušena forma civilního testamentu. *Testamentum praetorium* přislíboval tomu, kdo byl v závěti ustanoven jako dědic držbu pozůstalosti (*bonorum possessio*). Tento testament, jak již bylo výše uvedeno, musel být zapečetěn pečeti sedmi svědků.

Držba pozůstalosti byla udělena dědicům i v případě, že forma civilní závěti obsahovala určité nedostatky, nebo neobsahovala nějaké podstatné formální náležitosti, třeba že majetek nebyl převeden na kupce rodinného majetku nebo nebylo učiněno ústní prohlášení. Z výše uvedeného lze vyvodit, že závěť, která podle civilního práva nebyla platná, naopak podle praetorského práva platná byla.³⁰

V případě, že byla udělena držba pozůstalosti na základě testamentu, který byl podle civilního práva neplatný, byla tato držba delší dobu věcně nepodložená, avšak jestliže se ukázalo, že zde není intestátních dědiců, byla tato držba oprávněná. V opačném případě, jestliže zde intestátních dědiců bylo a tito přivedli své dědické právo k platnosti, držitelé pozůstalosti se po určité období proti nim nemohli úspěšně bránit. Až na základě reskriptu císaře Antonina Pia (vládl v roce 138-161 n. l.) byla tomu, komu byla udělena držba pozůstalosti, dána možnost se bránit pomocí námitek

²⁹ Gai. 2, 116-118.

³⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 541.

zlého úmyslu (*exceptio doli*), proti žalobě civilního intestátního dědice. Tímto reskriptem se držba stala věcně podloženou.³¹

Na základě konstitucí Justiniána bylo dále stanoveno, aby jména dědiců byla vlastnoručně napsána buď samotným testátorem a nebo alespoň svědky, dále bylo stanoveno, že pečetě svědků mohou být uděleny jedním prstenem a bylo možné udělit pečeť prstenem cizím.³²

1.2.5 *TESTAMENTUM MILITARIS*

Testamentum militaris byl označován také jako tzv. vojenský testament. Jednalo se o privilegovanou závěť, která nemusela obsahovat všechny podstatné formální náležitosti vyžadované civilním právem.³³ Pro pořízení tohoto testamentu byl nejdůležitější vážný úmysl zůstavitele pořídit poslední vůli. Tuto závěť nemohl pořídit voják v době míru, když se neúčastnil vojenského tažení. Voják tedy nemusel závěť ani veřejně prohlásit, ani přizvat potřebný počet svědků, ani na nikoho majetek převést pomocí mancipace.³⁴

U vojenského testamentu byl tedy nejdůležitější projev vůle zůstavitele závěť pořídit. Testament mohl být písemný i ústní. V případě ústní závěti musel zůstavitel projevit poslední vůli před svědky, které k tomuto účelu sezval. V případě, že se před těmito svědky vyjádřil tak, že bylo jasné, koho chce mít za svého dědice, jednalo se o ústní závěť. Pouhým sdělením někomu, že chce ustanovit určitého člověka svým dědicem, ještě závěť zřizována nebyla.³⁵

Císařské konstituce dovolily tyto výhody pouze činným vojákům, kteří se nacházeli ve vojenských táborech. Aktivním vojákům mimo vojenské tábory či bývalým vojákům se tyto výhody neposkytovaly a tito museli dodržet právo platné pro všechny římské občany. Závěti zřízené ve vojenských táborech byly platné ještě rok po ukončení služby, v tom případě, že byl voják čestně propuštěn. Voják mohl pořizovat testament podle zvyklostí země, ze které pocházel.³⁶

³¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 541.

³² Iust. Inst. 2, 10, 4-5.

³³ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 232.

³⁴ Gai. 2, 109.

³⁵ Iust. Inst. 2, 11pr, 1.

³⁶ Iust. Inst. 2, 11, 3.

Později byla zavedena „vojenská“ závěť *testamentum militis*³⁷ a privilegium, které se poskytovalo dříve pouze vojákům, bylo poskytnuto navíc i těm, kteří sice vojáky nebyli, ale zemřeli ve válečném nebezpečí, například ti, kteří doprovázeli vojsko.

Další zajímavostí byla skutečnost, že v případě, že voják zřídil před nastoupením do vojenské služby neplatný testament, mohl ho v době války učinit platným, a to tak, že projevil vůli, aby platný byl, například tím, že z něj něco vypustil či do něj naopak něco přidal.

Voják mohl pořídit testament o určitém majetku i v případě, že byl podřízen něčí moci. Vojákům, kteří byli pod vlivem otcovské moci, se dovoľovalo zřídít testament o táborovém pekuliu (*peculium castrense*). V jiných případech bylo toto vyloučeno, protože závěť mohl pořizovat pouze svobodný člověk.³⁸

V případě, že byl voják přijat za syna pomocí adrogace, nezpůsobovala tato adopce neplatnost závěti z důvodu zmenšení právního postavení. Naopak byl-li z otcovské moci propuštěn, zůstala jeho vojenská závěť platná, pokud projevil novou vůli, aby v platnosti zůstala.³⁹

Další privilegium vojáků bylo, že mohli pořizovat závěť i ve prospěch cizinců a Latinů, což bylo v jiných případech vyloučeno a dále také ve prospěch osob neženatých a neprovdaných, jímž zakazoval nabývat dědictví a odkazy *lex Papia Poppaea nuptialis* (9 n. l.)⁴⁰. Dále mohli celé dědictví nabýt i ti, kteří neměli svých dětí (*orbi*), protože těm zákon Papiův zakazoval nabýt více jak polovinu dědictví.⁴¹

1.2.6 Řádná forma testamentu

Forma testamentu se postupně vyvíjela a ustálila za dob absolutní monarchie (konec 3. stol. n. l. – 476 n. l.). Z dřívějších dob bylo zachováno prohlášení před sedmi svědky. Převod na kupce rodinného majetku (*mancipatio familiae*) a ústní prohlášení (*nuncupatio testamenti, testatio*) odpadlo. Justinián dále zavedl, že mohly být v průběhu

³⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 233.

³⁸ Iust. Inst. 2, 11, 6.

³⁹ Iust. Inst. 2, 11, 5.

⁴⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. V Praze: C. H. Beck, 1997, xii, 47 s. Beckova skripta. ISBN 34-064-2427-9.

⁴¹ Gai. 2, 110-111.

pořizování testamentu učiněny krátké přestávky a nebo, že mohl být z důvodu nemoci svědek nahrazen jiným, tím nemusela být dodržena *unitas actus*. Svědkové museli se svým ustanovením do této funkce souhlasit a museli být o to testátorem požádáni. Testament mohl být zřízen buď ústně a nebo písemně.

U ústního testamentu bylo důležité pouze to, aby testátor před nimi srozumitelně učinil projev poslední vůle.

U testamentu písemného se rozlišoval testament alografní a testament holografní. U obou těchto forem se vyžadovalo zapečetění listiny pečeti svědků a připsání jejich jmen. Císařské zákonodárství ze 4. století n. l. dále zavedlo podepsání testamentu všemi svědky, zákon Theodosia II. *Codex Theodosianus*⁴² dále zavedl, že je zapotřebí i podpis testátorův. Tento požadavek byl však vznesen pouze u závětí alografních, které nebyly psané vlastní rukou pořizovatele. Závětí alografní tak měl pořizovatel podepsat ještě předtím, než dal podepsat a zapečetit listinu svědkům.⁴³

Při pořizování závětí alografní bylo zakázáno tomu, kdo sepisoval cizí poslední vůli (*testamentarius*), aby z ní měl on, nebo osoba jemu podřízená jakýkoliv prospěch. Toto pravidlo však neplatilo v případě, že zůstavitel toto potvrdil vlastní rukou a nebo, že byl pisatel zároveň jediným dědicem zákonným. Tato opatření zavedly *SC Libonianum* z roku 15 n. l. a pozdější zákony za účelem zabezpečení pravosti poslední vůle.⁴⁴

1.2.7 Ostatní mimořádné testamenty

Mezi mimořádné testamenty patřily závětí se zpřísněnou formou nebo privilegované. U závětí se zpřísněnou formou vyžadovalo právo více formalit a naopak u privilegovaných formalit méně.

1.2.7.1 Testamenty se zpřísněnou formou

Mezi testamenty se zpřísněnou formou patřil testament slepcův a písemný testament

⁴² *Codex Theodosianus* byl přijat 15. února 438 n. l. Převzato z SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. V Praze: C. H. Beck, 1997, xii, 82 s. Beckova skripta.

⁴³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 542.

⁴⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 544.

osoby, která neuměla psát.

U závěti slepce se vyžadovalo více formalit, a to konkrétně to, že měl být přibrán notář (*tabularius*) nebo alespoň osmý svědek. Notář se přibíral z důvodu, aby přečetl listinu ostatním svědkům, nebo aby v případě ústní závěti tuto závěť sepsal. To samé, co platí pro notáře, platilo v jeho nepřítomnosti i pro osmého svědka. Tato závěť musela být zapečetěna pečeti všech sedmi svědků a navíc i pečeti od notáře nebo od osmého svědka.

U písemné závěti osoby, která neuměla psát, musel testament za tuto osobu podepsat osmý svědek (*octavus subscriptor*).⁴⁵

1.2.7.2 Privilegované testamenty

Nejvýznamnější privilegovaný testament je jednoznačně testament vojenský, o kterém bylo podrobněji psáno již výše. Výjimky pro tento testament stanovil již Julius Caesar (100-44 př. n. l.), po něm tato privilegia zachovali další císaři a od dob Trajanových (53-117 n. l.) se forma tohoto testamentu ustálila.

Mezi další privilegované závěti patří testament zřízený na venkově (*testamentum ruri conditum*), u kterého stačila přítomnost pěti svědků, přičemž svědek mohl být i ngramotný. U písemného testamentu, v případě, že svědek neuměl psát, ho mohl nahradit jiný. Obsah testamentu pak musel být svědkům oznámen a ti ho museli po smrti zůstavitele přísnežně stvrdit.

Testamentum pestis tempore conditum, neboli testament, který byl pořizován v době, kdy panovala nakažlivá nemoc, v době moru. V tomto případě nemuseli být svědci přítomni ve stejnou dobu, ale každý z nich mohl testament podepsat zvlášť.

Testament pořizovaný pouze ve prospěch descendentů nevyžadoval přibrání svědků. U tohoto testamentu označovaného jako *testamentum parentum inter liberos*, postačilo, když listina byla sepsána vlastní rukou testátora a byla v ní uvedená doba porízení, tedy datum, jména dětí a podíly určené slovy. V případě, že by zde byli označeni za dědice i jiné osoby než děti, byla by taková závěť neplatná. Odkazy nebo propuštění na svobodu (*manumisse*) však ve prospěch jiných osob než dětí možné byly za předpokladu, že pořizovatel prohlásil před svědky, že celý obsah listiny byl napsán

⁴⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 542.

jeho rukou a má platit.⁴⁶

1.2.8 Veřejný testament

Shora uvedené testaments lze označit jako testaments soukromé, vyjma prvního uvedeného *testamentum calatis comitiis*, který se konal veřejně před lidovým shromážděním. Soukromý testament se tedy konal před svědky. Nejnovější právo připustilo, aby bylo možné prohlásit poslední vůli místo před svědky, před veřejným úřadem a tím byl zaveden testament veřejný. Veřejný testament se mohl zřídit tím, že pořizovatel projevil svoji poslední vůli osobně do protokolu před soudem nebo municipálním senátem (*testamentum apud acta conditum*). Další možností, jak zřídit veřejný testament, bylo odevzdání listiny císaři spolu s písemnou prosbou a vzetí této listiny do úschovy (*testamentum principi oblatum*).⁴⁷

1.3 Náležitosti testamentu

1.3.1 Kdo může pořídit závěť

Základním požadavkem pro sepsání testamentu byla svoboda člověka, neboť jen svobodný člověk může napsat platný testament. Jak již bylo výše uvedeno, byla zde jedna výjimka a ta se týkala vojenské závěti, kterou mohl pořídit voják o táborovém pekuliu i přesto, že byl podřízen otcovské moci. U jiných osob bylo však toto naprosto vyloučeno.

Dalším požadavkem pro sepsání testamentu je určitý věk člověka a sice, že závěť nemůže napsat nedospělý. V případě, že by nedospělý závěť sepsal a později se stal dospělým, nestane se závěť ani tak platnou.⁴⁸ Ženy zde mají výhodnější postavení než muži, neboť nabývají dospělosti již ve dvanáctém roku svého života. Muži nabývají dospělosti o dva roky později a to ve čtrnácti. Testamentární způsobilost u žen zavedl císař Hadrian (76-138 n. l.), usnesením senátu bylo dovoleno ženám narozeným na svobodě (*ingenuae*) pořizovat testament. Do doby, kdy jím byl ustanoven poručník,

⁴⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 543.

⁴⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 543.

⁴⁸ Iust. Inst. 2, 12, 1.

mohly ženy pořídit testament pouze se souhlasem svého poručníka. V opačném případě, kdyby takto učinily bez souhlasu svého poručníka, byl by takto pořízený testament dle civilního práva neplatný.⁴⁹

Stejně je to u lidí bez rozumu neboli u šilenců, kteří také nemohou učinit poslední pořízení. V případě, že by tak učinili, tak ani poté, co by zpět získali rozum, nestala by se takto učiněná závěť platnou. Pokud by však šilenec pořídil závěť ve světlém okamžiku, nebo předtím než ztratil rozum, považovala by se závěť za platnou. Marnotratníci, kterým je zakázáno nakládat se svým majetkem, také nemohou zřizovat testament, ale opět jako u šilenců, pořídil-li marnotratník závěť, před tím, než mu byla zakázána správa jeho majetku, jednalo by se o testament platný.

Také němý a hluchý nemůže pořídit závěť. Slepý může pořídit závěť za zpřísněných pravidel, které byly již uvedeny.⁵⁰

Válečným zajatcům nebylo povolováno zřídit platnou závěť, ovšem jestliže závěť byla sepsána v době, než člověk upadl do válečného zajetí, byla takto pořízená závěť, pokud se ze zajetí vrátil, platná na základě práva návratu (*Ius postliminium*⁵¹). Právo návratu zajišťovalo, že pokud se člověk z válečného zajetí vrátil, obdržel všechna předcházející práva. Dle Corneliova zákona (asi z 80 př. n. l.) byla zavedena *fictionis legis Corneliae*, na základě které byla závěť (*lege Cornelia testamentaria*), která byla pořízena ještě před upadnutím do válečného zajetí platná, i když v zajetí člověk zemřel, protože se na něj hledělo, jako by zemřel svobodný.⁵²

1.3.2 *Heredis institutio*

Nejdůležitějším rysem testamentu, bez kterého by testament nemohl být platný, je projev zůstavitelovy poslední vůle. Jedná se o jeho svobodné rozhodnutí, kterým zůstavitel zabráňuje posloupnosti intestátní.

Nutnou a nejdůležitější součástí obsahu testamentu je ustanovení dědice neboli dědická instituce (*heredis institutio*). V klasickém právu muselo být ustanovení dědice

⁴⁹ Gai. 2, 112-113.

⁵⁰ Iust. Inst. 2, 12, 1-3.

⁵¹ *Ius postliminium* je právem římského občana, který se navrátil z válečného zajetí, na oživení všech jeho práv a to kromě faktických poměrů. Převzato z BLAHO, Peter a Michal SKŘEJPEK. *Justiniánské instituce. 1. Vydání*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. 61 s. ISBN 978-80-246-1749-7.

⁵² Iust. Inst. 1, 12, 5.

na začátku závěti. Jak již bylo výše uvedeno, součástí závěti mohla být i další zůstavitelova rozhodnutí. Pokud by ovšem byla tato ostatní rozhodnutí v testamentu před ustanovením dědice, byla by neplatná. *Heredis institutio* je tedy základním kamenem celého testamentu.

Podle klasického práva muselo být ustanovení dědice provedeno v latinském jazyce a přísně stanovenou formou, rozkazovacím způsobem.⁵³

„*Slavnostní (forma) ustanovení dědice je pak tato: TITIUS BUDIŽ DĚDICEM! Ale i ona PŘIKAZUJI, ABY TITIUS BYL DĚDICEM! se již uznává. Naproti tomu ona CHCI, ABY TITIUS BYL DĚDICEM! uznávána není. A ani tyto se většinou neuznávají: USTANOVUJI TITIA DĚDICEM! (nebo) také ČINÍM DĚDICEM!*“⁵⁴

Za vlády synů Konstantinových (337-340 n. l.) se zmírnila tato slavnostní forma ustanovení dědice a mohla být sepsána i jinými výrazy. Za vlády Teodosia II (401–450 n. l.) mohla být pořízena navíc i v řeckém jazyce.⁵⁵

Osoba ustanovená za dědice musela být jednoznačně určena. Tato osoba nemusela být označená konkrétně jménem, stačilo takové označení, které však bylo jednoznačné a nevzbuzovalo žádné pochybnosti o osobě dědice. Právo zakazovalo označit dědice potupným výrazem a to pod sankcí neplatnosti. V této souvislosti je třeba uvést testament mystický (*testamentum mysticum*), který určoval osobu dědice odkazem na jinou listinu, v této jiné listině pak mohl být kromě osoby dědice určen i dědický podíl.

Zůstavitel musel zvolit osobu dědice osobně, jasně a určitě, bylo tedy vyloučeno, aby osobu dědice zvolil za zůstavitele kdokoli třetí. Dědicem mohl být určen pouze konkrétní člověk. Nemohl být tedy ustanoven někdo, koho zůstavitel neznal (*persona incerta*) a individualita této osoby by byla určena až v budoucnu.⁵⁶ Dědic nemohl být určen ani náhodně. Jako příklad neplatného ustanovení dědice se uvádí osoba, která by byla ustanovena za osobu dědice jen z toho důvodu, že přišla na pohřeb zůstavitele jako první. Avšak toto náhodné ustanovení dědice bylo možné využít

⁵³ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 280-281.

⁵⁴ Gai. 2, 117. V překladu KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 125.

⁵⁵ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 280-281.

⁵⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 544-545.

ve spojitosti s určitou přesně danou skupinou, například ustanovení dědice náhodným výběrem z okruhu příbuzných zůstavitele. V případě, že by byl za dědice ustanoven ten, kdo přijde na pohřeb zůstavitele jako první, jedná se o ustanovení neplatné, naopak kdyby zůstavitel stanovil, že se dědicem stane ten z pokrevních příbuzných, kdo se první dostaví na jeho pohřeb, jedná se o ustanovení platné.⁵⁷

Naproti tomu bylo možné, aby testátor ustanovil za svého dědice někoho, koho sice nikdy neviděl, ale věděl, že tato osoba reálně existuje, například syna svého bratra.

Aby bylo označení dědice platné, muselo být tedy jasně patrné, o jakou osobu přesně jde, ač tato osoba mohla být v testamentu nesprávně pojmenovaná. Jestliže byla vůle zůstavitele vyjádřena někde jinde správným způsobem a bylo jasné, že jde o stejnou osobu jako o osobu v testamentu nesprávně označenou, bylo toto ustanovení platné. Nejdůležitější a rozhodující byla skutečná vůle pořizovatele.⁵⁸

Dig. 28, 5, 9, pr. – 1 ULPIANUS v 5. knize k Sabinovi:

„Kdykoliv se zůstavitel zmýlí v osobě a chtěl v závěti napsat jiného dědice a napsal jiného, jako „můj patron“ místo „můj bratr“, není dědicem ani ten, koho napsal, protože zůstavitel neměl vůli ustanovit ho za dědice, ani onen, protože nebyl zapsán. 1. A jestliže se zůstavitel zmýlí v předmětu, jako když chce odkázat kopí a odkáže šaty, neplatí ani to ani ono, až již to napsal sám, nebo nadiktoval.“⁵⁹

Spornou otázku vyvolávala závěť, ve které byli alternativně uvedeni různí dědicové. Tato otázka byla vyřešena v období za Justiniána, který rozhodl, že na dědice, kteří jsou povoláni testamentem alternativně, má se pohlížet, jako by byli povoláni kumulativně.

Jak bylo uvedeno, velmi důležitým rysem u testamentu byla svobodná vůle pořizovatele, avšak ne vždy byli dědicové ustanoveni svobodnou vůlí. V případě, že byl dědic ustanoven donucením pod výhrůžkou, byla tato závěť dle civilního práva platná, podle praetorského však nikoliv.

⁵⁷ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 286.

⁵⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 544-545.

⁵⁹ Dig. 28, 5, 9, pr. V překladu z SKŘEJPEK, Michal. *PRAMENY ŘÍMSKÉHO PRÁVA*. Vydání 2. Praha: LexisNexis cz s.r.o., 2006, s. 237.

V různých případech docházelo i k omylu při sepisování závěti. Ne vždy omyl v pohnutce působil neplatnost závěti. V případě, že ale zůstavitel ustanovil za dědice osobu a bylo jasné, že se jedná o omyl, jako například že sepsal testament, ve kterém zvolil dědice proto, protože si myslel, že jeho zákonný dědic či dědic ustanovený v dřívějším testamentu je mrtvý, stává se omylem učiněná závěť neplatnou. Dědí tedy dědic ustanovený v závěti dřívější, ovšem s podmínkou, že musí splnit odkazy a *manumisse* nařízené v závěti pozdější, tudíž neplatnost pozdější závěti není úplná, ale jen částečná.⁶⁰

1.3.2.1 Podmínky při ustanovení dědice

Požizovatel závěti mohl nabytí dědictví na základě testamentu vázat na určité podmínky. Přípustná byla podmínka odkládací, u které bylo nabytí dědictví přípustné až po splnění určité podmínky. Tato odkládací podmínka nemohla být nemožná nebo nemravná, jinak by byla neplatná.

U odkládací podmínky praetorské právo umožňovalo dědici ustanovenému v testamentu dočasnou držbu pozůstalosti, a to do té doby, dokud nebyla podmínka splněna. Tento pod podmínkou ustanovený dědic, pokud chtěl mít držbu pozůstalosti, musel složit určitou jistotu dalšímu nejbližšímu dědici. Tato kauce zajišťovala, že mu bude vydáno celé dědictví v případě, že podmínku nesplní. Jestliže tuto záruku pod podmínkou ustanovený dědic odmítl dát, dědictví spravoval až do splnění podmínky správce pozůstalosti (*curator bonorum*).

Dalším typem byla negativní podmínka potestativní, která mohla být splněna až smrtí dědice, protože byla vázána na určité jednání, které je dědici zakázáno. Tím, že tato negativní podmínka byla takto vázána a dědic by vlastně dědictví nikdy nenabyl, byla tato podmínka splněna dědicovým slibem, že toto jednání neučiní a byla pojištěna zárukou, že v případě, že by tento slib dědic porušil, vydá celé dědictví i s jeho plody. Tuto kauci zavedl Q. Mucius Scaevola Pontifex (konsul r. 95 př. n. l.) a podle tohoto autora je nazývána jako Muciova kauce (*cautio Muciana*). Tato záruka byla původně zavedena pouze pro odkazy, ale později byla rozšířena i na *heredis institutio*.

V případě, že zůstavitel stanovil v testamentu podmínku rozkazovací,

⁶⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 546.

nepřihlíželo se k ní, protože v římském právu platila zásada, že účastník, který se stal jednou dědicem, jím zůstane už navždy. Podmínka rozvazovací mohla být zřízena pouze před nabytím dědictví a tím by způsobila zrušení delace.

Vedle výše uvedených podmínek lze mezi vedlejší ustanovení testamentu zařadit i lhůty počínací a končící. Tyto lhůty však mohly být připojeny pouze k závěti vojenské, v ostatních případech byly neplatné a vůbec se k nim nepřihlíželo, neboť odporovaly zásadám dědického práva.⁶¹

Zůstavitel mohl ustanovit také více podmínek najednou, v případě, že nestanovil, že dědic může splnit pouze jednu z nich, platilo, že musel splnit všechny. Otázkou zůstávalo, zda mohla být podmínka splněna již za života zůstavitele, nebo až po jeho smrti. Odpovědí na tuto otázku bylo, že podmínka se má řídit vůlí zůstavitele. Tudíž mohla být splněna kdykoliv a nebyla vázána na smrt zůstavitele.

V případě, že byl dědic ustanoven v závěti na více místech a s různými podmínkami, má se za to, že jde o podmínky alternativní a proto stačilo, když byla splněna jedna z nich. Také v případě, že byl dědic ustanoven v testamentu na více místech, někdy s podmínkou a někdy bez podmínky, mělo se za to, že je ustanoven bez podmínky.

1.3.2.2 Ustanovení více dědiců

Požizovatel testamentu mohl ustanovit k dědění buď jednoho dědice, nebo více dědiců. Dědice, který byl ustanoven sám k celému dědictví, označovalo římské právo jako *heres ex asse*, dědice, který byl povolán ještě s dalšími, pak římské právo označovalo jako *heres ex parte*.

Jestliže byl v testamentu určen pouze jeden dědic a to k určité věci (*ex certa re*), pohlíželo se na něj jako na universálního dědice a k tomuto ustanovení se nepřihlíželo. Tím, že měla zůstavitelova vůle přednost před posloupností intestátní a také tím, že vedle sebe obě dvě posloupnosti neměly místo, mělo se za to, že zůstavitel tohoto dědice chtěl ustanovit k celé pozůstalosti. Výjimka z tohoto pravidla platila u vojenského testamentu, kde neoznačený majetek připadl dědicům intestátním. Bylo-li však jasně patrné, že tohoto dědice (*heres ex re certa*) chtěl zůstavitel ustanovit opravdu

⁶¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 548-550.

pouze k určité věci a bylo patrné, že ostatní majetek chtěl zůstatit někomu jinému, mohl si tento dědic ponechat pouze konkrétně určenou věc a ostatní majetek musel vydat jako univerzální odkaz osobě, které tento majetek měl připadnout.⁶²

Stejný postup se používal i v případě, že zůstavitel ustanovil více dědiců k určitým věcem a tyto věci nevyčerpávaly celou pozůstalost. K tomuto pořízení se nepřihlíželo a mělo se za to, že je zůstavitel ustanovil jako dědice bez vymezených podílů. Justinián dále stanovil, že v případě, že konkrétně stanovené věci nevyčerpávaly celou pozůstalost, měly se tyto konkrétní věci brát jako odkazy (*praelegát*) a tím byla splněna poslední vůle zůstavitele, ostatní pozůstalost pak byla rozdělena bez vymezených podílů. Dále byl-li ustanoven vedle ostatních dědiců, dědic ke konkrétní věci (*heres ex re certa*), byl zařazen mezi dědice bez ustanovených podílů, musel však mimo této konkrétní věci, vydat ostatní majetek ostatním dědicům jako odkaz univerzální. Dle Justiniána měli tento podíl, který vydával jako univerzální odkaz *heres ex re certa*, ihned od počátku nabýt ostatní dědicové a *heres ex re certa* měl vystupovat od počátku jako odkazovník.

V případě, že bylo dědiců označených více, mohl zůstavitel jejich podíly určit, mohl určit i podíly různé, avšak také nemusel. V případě, že bylo ustanoveno za dědice více osob a jejich podíly určeny nebyly, mělo se za to, že všem náleží stejně velký podíl. V opačném případě, když zůstavitel určil dědické podíly a pozůstalost celou nerozdělil, nebo naopak rozdělil víc, než měl, dědické podíly se buď poměrně zvětšily, nebo zmenšily. Justinián dále stanovil, že v případě, kdy zůstavitel ustanovil jako dědice celé pozůstalosti osobu a pak ustanovil dále jiného dědice k určité části pozůstalosti, pak má dědic ustanovený k určité části tuto část obdržet a ten, kdo byl ustanoven k celku, obdržet zbytek.

Zůstavitel mohl také ustanovit část dědiců k určitému podílu (*heredes cum partibus scripti*) a část ke zbytku (*heredes sine partibus scripti*). V případě, že tak učinil, dědicové, kterým podíl určen nebyl, obdrželi nerozdělenou část rovným dílem. Problém nastal ve chvíli, kdy určené podíly vyčerpaly celé dědictví a bylo tu i dědiců, kteří podíly určeny neměli. V tomto případě se určené podíly těmto dědicům snížily na polovinu a zbylý majetek si rozdělili dědicové bez určených podílů. V případě, že i po tomto snížení byl vyčerpán veškerý majetek, snížily se tyto podíly těmto dědicům na

⁶² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 546-548.

třetinu. Výše uvedené neplatí, jestliže zůstavitel v závěti přímo ustanovil, že dědicové bez určených podílů si mají rozdělit pouze to, co po nabytí určených podílů v dědictví zůstane.⁶³

1.3.3 Testamentární způsobilost

Testamentární způsobilost je nezbytná nejen k tomu, aby mohl být testament pořízen, ale také k tomu, aby mohl být na jeho základě někdo povolán za dědice. Podle toho, zda jde o pořízení závěti, nebo o následné dědění z ní, můžeme rozlišovat testamentární způsobilost na aktivní a pasivní. Testamentární způsobilost se týká tedy nejenom osoby zůstavitele, ale také svědků, dědiců a odkazovníků. Dále je tato způsobilost požadována i od jiných účastníků, kteří jsou přítomni při pořizování testamentu, a to od vážného, kupce rodinného majetku a také od poručníků, v případě, že jsou v testamentu ustanoveni. Testamentární způsobilost měli římscí občané a *Latini*⁶⁴ a také ti, kterým bylo přiznáno *ius commercii*.^{65 66}

1.3.3.1 Testamenti factio activa

Aktivní testamentární způsobilost byla vyžadována od toho, kdo chtěl testament pořídit, neboli od osoby testátora. Jinými slovy se jedná o způsobilost pořídit závěť. Tento typ způsobilosti byl vyžadován od osoby testátora od okamžiku pořízení závěti nepřetržitě až do okamžiku jeho smrti. U tohoto pravidla existovaly však určité výjimky, které byly uvedeny již výše a to, když zůstavitel po zřízení závěti zešilel, nebo když byl prohlášen za marnotratníka.

Dalším požadavkem pro zřízení závěti bylo to, aby měl testátor plnou právní subjektivitu i způsobilost k právnímu jednání. U této podmínky však také existovaly

⁶³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 546-548.

KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 281-282.

⁶⁴ *Latini* – potomci původních obyvatel *Latia*, byli sice *peregrini*, ale pro příbuznost s Římany měli výhodnější postavení. Převzato z BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 195.

⁶⁵ *Ius Commercii* – oprávnění prodávat a kupovat v Římě. Kromě římských občanů ho měli *Latini* a ostatní cizinci jen jako zvláštní výsadu udělenou celým obcím nebo i jednotlivcům. Převzato z BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 109.

⁶⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 228-229.

výjimky. Mezi osoby, které neměly plnou způsobilost k právnímu jednání a i přesto mohly pořídit závěť, se řadí ženy a synové podřízení otcovské moci. Jak již bylo výše uvedeno, ženy byly způsobilé pořídit závěť se souhlasem svého poručníka (*tutor mulierum*), synové podřízení otcovské moci (*filii familiae*) mohli pořídit poslední pořízení ohledně pekulia (*peculium castrense*). V případě pekulia tak mohli učinit i státní otroci (*servi publici*) a mohli odkázat jeho polovinu.⁶⁷

Mezi osoby, které aktivní testamentární způsobilost neměly, řadíme osoby cizího práva (*personae alieni iuris*), otroky, nedospělé (*impuberes*), ale také hluché, němé a šílené. Další osoby, které tuto způsobilost neměly, byli propuštěnci podle praetorského práva (*Latini Iuniani*), dále osoby, které nebyly schopné vydat svědectví a v poklasickém právu odpadlíci od křesťanství (*apostati*).⁶⁸

Nedodržení některých náležitostí této aktivní testamentární způsobilosti působilo neplatnost závěti.

1.3.3.2 *Testamenti factio pasiva*

Pasivní testamentární způsobilost, neboli způsobilost být povolán k pozůstalosti ze závěti, nebo býti odkazovníkem měli všichni ti, kdo měli testamentární způsobilost aktivní. Stejně jako u testamentární způsobilosti aktivní, musí mít osoba dědice nebo osoba odkazovníka tuto způsobilost nepřetržitě od okamžiku zřízení testamentu až do okamžiku nabytí dědictví.

V případě dědění na základě testamentu mohou pozůstalost nabývat i osoby, které nemají způsobilost k právnímu jednání. Mezi tyto osoby řadíme otroky. Otroci mohli nabývat pozůstalost od svého pána, jestliže jim byla v testamentu zároveň udělena i svoboda. V justiniánském právu bylo stanoveno, že otrokovi povolanému testamentem, který pořídil jeho pán, byla zároveň udělena i svoboda a tedy stačilo ustanovit otroka za osobu dědice. V případě ustanovení cizích otroků pozůstalost nabýval jejich pán. Stejně je tomu i u osob podřízených jinému otci rodiny, kdy pozůstalost nabývali pro něj.

Mezi další osoby, které nemají způsobilost k právním jednáním, a přesto jsou

⁶⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 228-229.

⁶⁸ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 228-229.

způsobilé dědit, řadíme pohrobky neboli *postumi*. Jedná se o děti, které jsou narozené až po smrti zůstavitele.

Postupem času byla přiznána pasivní testamentární způsobilost i právnickým osobám. Římský stát byl považován za dědice od nejstarších dob, později za dob křesťanství mohly být povoláni testamentem i kostely.⁶⁹

1.3.4 Vydědění dětí

V zákoně dvanácti desek bylo stanoveno, že pořizovatel závěti může pořídit závěť zcela volně podle svého uvážení. Již za Republiky⁷⁰ se však vyvinula zásada, že o určitých dědicích nesmí závěť mlčet a musí být buď ustanoveni jako dědici nebo platně vydědění. V opačném případě by se jednalo o závěť nespravedlivou, která porušuje povinnost příbuzenské lásky a dobré mravy.

Mezi další velmi podstatnou náležitost u testamentu patří tedy vydědění dětí u osob, které je mají ve své otcovské moci. Vydědění dětí lze rozdělit na dva druhy, a to vydědění synů a vydědění ostatních potomků. Jedná se o ty případy, kdy testátor nechce, aby se jeho potomci stali dědici.

1.3.4.1 Vydědění synů

Nejdříve k vydědění synů. V případě, že zůstavitel neustanoví syna jako svého dědice, musí dbát v závěti na to, aby ho jmenovitě vydědil. V případě, že by syna v závěti opominul zmínit, testament by byl pořízený zbytečně, neboť by byl neplatný. Podle názoru Sabiniánů⁷¹, který se stal později názorem všeobecným, je závěť, ve které je opominut syn zůstavitele, kterého má ve své moci, dokonce neplatná i v případě, že tento syn za jeho života zemře, a to proto, že byla závěť pořízena neplatně od samého počátku a ustanovení dědice bylo od počátku také neúčinné. Tento názor však

⁶⁹ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 287.

⁷⁰ Republika trvala od roku 510 až do konce 1. stol. př. n. l.

⁷¹ Na přelomu letopočtu vznikly právní školy sabiniánů a prokuliánů. Školu sabiniánů založil Sabinus. Tato škola vycházela z Atteia Capitona, stoupence císařství a byla spíše konzervativní. Byla zastáncem tradičních institutů a přísného práva. Převzato z HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 22 s. ISBN 978-80-7380-471-8.

nezastávali všichni a podle názoru Prokuliánů⁷² nastávala neplatnost závěti pouze v případě, že takto opominutý syn svého otce přežil. Podle názoru Prokuliánů není závěť, ve které je syn opominut, od počátku neplatná, ale neúčinnost závěti nastane až v případě, že syn svého otce přežije. V opačném případě uznávají závěť za platnou, protože jestliže opominutý syn zemře dříve než testátor, odpadá i důvod neplatnosti závěti.

Jak již bylo výše uvedeno, synové museli býti vydědění jmenovitě. V případě, že by byl syn vyděděn mezi ostatními dětmi obecně, bylo by toto vydědění syna neplatné. K vydědění syna buď docházelo označením jeho jména, nebo pokud měl testátor jediného syna, stačilo označení „syn“ bez připojení jeho vlastního jména.⁷³

1.3.4.2 Vydědění „ostatních potomků“

Ostatní děti, které nejsou ustanoveny jako dědici, není potřeba vydědit jmenovitě, jako je tomu u synů. Postačí, když jsou vyděděny obecným způsobem. V případě těchto dětí, které nejsou v závěti ustanoveny jako dědici a nejsou ani v této závěti obecným způsobem vyděděny, nepůsobí toto opomenutí ještě neplatnost celé závěti. Je určitým způsobem zajištěno, aby se na dědictví z části podílely.

„Naproti tomu opomene-li testátor osoby dětí ostatních, je testament platný, tyto opomenuté osoby „přirůstají“ však k dědicům zapsaným: jsou-li to „dědicové vlastní“ (sui heredes), (tedy s nárokem) na podíl virilní, jsou-li „cizí“ (heredes extranei), (tedy s nárokem) na polovinu (pozůstalosti). To znamená, že když například někdo ustanoví dědicem tři syny a opomene dceru, stává se dcera „přirůstkem“ dědičkou jedné čtvrtiny, a tím nabývá totéž, co by měla, kdyby otec zemřel bez testamentu. Avšak ustanoví-li onen (testátor) „dědice cizí“ a dceru opomene, stává se „přirůstkem“ dcera dědičkou jedné poloviny. To, co jsme řekli o dceři, chápeme jako řečené i o vnucích a (vůbec) o všech ostatních dětech, ať mužského či ženského pohlaví.“⁷⁴

Podle práva praetorského nestačilo ostatní děti vydědit pouze obecným

⁷² Škola prokuliánů byla spíše progresivní a usilovala o obnovu tradičních institutů. Byla založena Proculusem, který navazoval na republikána Antistia Labeona. Převzato z HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 22 s.

⁷³ Gai. 2, 123.

⁷⁴ Gai. 2, 124. V překladu KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 127 s.

způsobem. Praetorské právo nařizovalo, aby všechny osoby mužského pohlaví byly vyděděny jmenovitě. V případě, že by tak učiněno nebylo, byla praetorem přislíbena těmto dědicům držba pozůstalosti. Cizí dědici v testamentu ustanoveni se pak stali pouze dědici bez majetku. Jednalo se o tzv. držbu pozůstalosti proti tabulím testamentu (*bonorum possessio contra tabulas*)⁷⁵.

I děti počaté za života zůstavitele a narozené až po jeho smrti neboli pohrobci musí být ustanoveni jako dědici, nebo musí být vyděděni. Jejich postavení je stejné jako u ostatních dětí, protože působí neplatnost závěti až v případě, že se narodí. V případě narození těchto dětí se testament ruší a tím se stává celý neplatný.

Synové, kteří se narodí až po smrti svého otce, musí být vyděděni též jmenovitě, naproti tomu dceru stačilo vydědit obecným způsobem. U později narozených synů postačila v závěti věta, která stanovila, že každý později narozený syn bude vyděděn.

U dcer bylo nezbytné, aby jim bylo něco odkázáno, neboť tím, že mohly být vyděděny obecně, působilo to, jako kdyby na ně zůstavitel v testamentu zapomněl.⁷⁶

1.4 Otevření závěti

Závěť se otvírala v Římě před praetorem a v provinciích před správcem provincie. Otevření závěti probíhalo mezi třetím a pátým dnem od smrti zůstavitele. Závěť měla být otevírána za přítomnosti stejných svědků, kteří svědčili při sepisování závěti, aby mohli potvrdit její pravost. Původně zůstávala závěť v rukou dědice, který měl ale povinnost ji na žádost ukázat všem osobám, které byly se závětí určitým způsobem spojeny.

Císař Augustus v roce 6 n. l. zavedl 5% dědickou daň za úřední otevření testamentu. Závěť byla otevřena a přečtena před soudem nebo na berním úřadě. Závěť měla být opět předčítána před svědky, kteří ji zapečetili, aby potvrdili její pravost. Za dob císařství se originál testamentu zapečetil úřední pečeti a byl uložen do soudní úschovy. O otevření, přečtení i zapečetění testamentu se pořizoval soudní protokol.

Praetorským právem bylo dále stanoveno, že osoby, které jsou se závětí určitým

⁷⁵ *Bonorum possessio contra tabulas* byla udělována ve prospěch nepominutelných dědiců dle praetorského práva. Byla udělována nezávisle na vůli zůstavitele i proti jeho vůli a jejím prostřednictvím se nepominutelní dědici domáhali vydání svého intestátního podílu. Převzato z SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 226.

⁷⁶ Gai. 2, 125, 128-132.

způsobem spojení, mají nárok do ní nahlédnout a pořídit si její přepis. Z toho důvodu byla uložena povinnost každému, kdo měl závěť u sebe, aby ji předložil soudu k otevření, nebo byla-li již závěť otevřena k uschování.

Zvláštností u otevření testamentu je to, že pokud byl zůstavitel zavražděn, nesměl být testament otevřen dříve, než byla vražda objasněna. V případě vraždy byli vyslýcháni všichni otroci, kteří byli blízko v době vraždy a také ti, které by zůstavitel testamentem propustil na svobodu. Právě z toho důvodu, aby otroci, kteří mají být testamentem propuštěni na svobodu, na svobodu propuštění nebyli, otevíral se testament až poté, co byli vyslyšeni a prokázalo se, že zůstaviteli nemohli v době vraždy pomoci. V opačném případě, jestliže bylo prokázáno, že zůstaviteli pomoci mohli, byli popraveni. Tato opatření senátu ustanovila *SC Silanianum* z roku 10 n. l. a *SC Pisonianum* z roku 57 n. l.⁷⁷

1.5 Neplatnost závěti

U neplatnosti závěti můžeme rozlišovat neplatnost podle toho, v jakém čase nastala a to tedy neplatnost počáteční či následnou a dále také podle toho, z jakého důvodu tato neplatnost vznikla. U obou případů neplatnosti závěti, tedy jak u počáteční, tak u následné nezpůsobuje tato neplatnost vždy i neúčinnost. U závětí, které jsou zapečetěny pečetěmi sedmi svědků, může závětní dědic žádat o držbu pozůstalosti podle tabulí testamentu. Tuto držbu pozůstalosti však vylučuje neplatnost, která vznikla z důvodu snížení právního postavení (*capitis deminutio*) zůstavitele neboli *testamentum irritum*. Tato neplatnost nastává v případě, že zůstavitel pozbyl občanství, svobodu či byl podřízen něčí moci.⁷⁸

1.5.1 *Testamentum desertum*

Neplatnost závěti nastává v případě, že se po smrti zůstavitele žádný z ustanovených dědiců neujme pozůstalosti. Jedná se o závěť opuštěnou neboli *testamentum desertum*.

⁷⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 557.

SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 236.

⁷⁸ Gai. 2, 147.

1.5.2 *Testamentum ruptum*

Jak již bylo výše uvedeno, neplatnost testamentu může zapříčinit i potomek, který se sice narodí až po zřízení závěti, ale není v této závěti ani ustanoven jako dědic ani vyděděn, neboli není o něm v závěti zmínka, protože byl opominut. O stejný příklad se jedná i při adopci dítěte, které je adoptováno až po zřízení testamentu. V tomto případě se jedná o *testamentum ruptum*.⁷⁹

Tento typ neplatnosti závěti nastává i v případě zřízení nové závěti. Je pozoruhodné, že zůstavitel, který zřídí i dva testamenty, může nakonec zemřít jako *intestatus*, neboli bez závěti. Tato situace nastává tehdy, když testátor zřídí druhou závěť, podle které se nikdo dědicem nestane a je jedno z jakého důvodu. Důvodem může být to, že dědic pozůstalost nechce přijmout, nebo že zemře ještě před tím, než zemře testátor, nebo má dědit až po splnění určité podmínky a tuto podmínku nesplní. Důležitou podmínkou je pouze to, zda na základě druhé závěti někdo dědit mohl a pokud ano, neřeší se, zda dědil či nedědil, každopádně v obou případech je rušena závěť předchozí a tím, že se nedědí ani na základě závěti druhé, umírá zůstavitel vlastně bez testamentu.⁸⁰

Výjimka z tohoto pravidla byla ustanovena v reskriptu římských císařů Lucia Septimia Severa (vládl roku 193-211 n. l.) a Marca Aurelia Antonia Caracally (vládl roku 211-217 n. l.), ve kterém bylo stanoveno toto:

„Císaři Severus a Antoninus Cocceiovi Campanovi. Nemá být pochyb o tom, že závěť, která je zřízena jako druhá, přestože je v ní ustanoven dědic k určitým věcem, je také platná, jako kdyby tyto věci nebyly vůbec uvedeny, pokud však ustanovený dědic přece jen chce být uspokojen pro něho určenými věcmi, nebo pokud by chtěl požadovat doplnění do čtvrtiny podle Falcidiova zákona, musí pozůstalost vydat těm, kteří byli dědici ustanoveni v první závěti, a to vzhledem ke slovům uvedeným ve druhé závěti, která obsahuje ustanovení, že pozdější závěť má být platná.“⁸¹

⁷⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 236.

⁸⁰ Gai. 2, 144. V překladu KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 133 s.

⁸¹ § 3 je převzat z Marci. D. 36, 1, 30 (Marci. Lib. 4 inst). V překladu BLAHO, Peter a Michal SKŘEJPEK. *Justiniánské instituce. I. Vydání*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. s. 163.

1.5.3 *Testamentum iure non factum/testamentum iniustum*

Třetí typ neplatnosti závěti můžeme označit jako *testamentum iure non factum/testamentum iniustum*, jedná se o závěť, která neobsahuje některou z podstatných formálních náležitostí (*testamentum imperfectum*). Tato neplatnost může být zapříčiněna i tím, že zůstavitel postrádá aktivní testamentární způsobilost, nebo naopak dědici postrádají pasivní testamentární způsobilost.⁸²

1.5.4 *Testamentum irritum*

Posledním typem neplatnosti závěti je *testamentum irritum*, která působí neplatnost závěti v případě, když dojde u zůstavitele ke změně právního postavení. Ke změnám právního postavení dochází v situaci, kdy zůstavitel pozbude občanství a svobodu. Tento typ změny právního postavení je nejpřísnější. Mírnější typ změny právního postavení je ztráta občanství a nejmírnější změna právního postavení nastává v případě, kdy zůstaviteli zůstává svoboda i občanství, ale stane se osobou podřízenou otcovské moci.⁸³ Závěť neplatná z důvodu snížení právního postavení zůstavitele byla sice pořízená platně, ale v důsledku *capitis deminutio* pozbývá platnosti a dodatečně se ruší.⁸⁴ U vojáků však tato neplatnost z důvodu snížení právního postavení neplatila, v případě, že pořídili závěť o svém vojenském pekuliu.⁸⁵

Civilní právo zavedlo výjimku u válečných zajatců, kteří se ze zajetí vrátili. V případě navrácení se ze zajetí zůstává testament platný. V opačném případě, zemřel-li válečný zajatec v zajetí, umírá jako otrok a závěť je neplatná. *Lex Cornelia*, jak již bylo výše zmíněno, zavedl změnu v tom, že přesto, že zemřel-li válečný zajatec v zajetí, závěť má být platná a má se pohlížet na zůstavitele, jakoby do zajetí nikdy nepadl. Postupem času byla zavedena zásada, že se má pohlížet na každého, kdo upadl do válečného zajetí, jakoby zemřel v době, kdy byl zajat. Po zavedení tohoto pravidla udělovalo praetorské právo dědicům ustanoveným v testamentu držbu pozůstalosti

⁸² SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 236.

⁸³ Gai. 1, 155-158; D. 26,4; C. 5, 30.

⁸⁴ Gai. 1, 159-164; Gai. 2, 145-146.

⁸⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 556.

podle tabulí testamentu, protože se na zůstavitele pohlíželo, jako by zemřel svobodný.⁸⁶

1.6 Zrušení závěti

Testátor může závěť zrušit kdykoliv za svého života zřízením testamentu nového, nebo podle praetorského práva také jejím zničením. Voják mohl zrušit testament i pouhým odvoláním učiněným jakýmkoliv způsobem, tedy neformálně. Za císaře Honoria (vládl v letech 395-423 n. l.) bylo ustanoveno, že závěť pozbývala platnosti po deseti letech od jejího zřízení. Císař Justinián však toto ustanovení zrušil a zavedl, že testátor může po deseti letech od zřízení závěti a za přítomnosti tří svědků nebo před úředníkem do protokolu testament jednostranně odvolat.⁸⁷

1.6.1 Zrušení testamentu zřízením nového testamentu

Prohlášením nové vůle se stává testament *testamentum ruptum*. Nový testament ruší vždy testament předchozí. V římském právu tedy nebylo možné, aby vedle sebe obstály dvě závěti. Pozdější testament ruší dřívější i v tom případě, že je v pozdějším testamentu pořízeno jen o části pozůstalosti.

Nový testament ruší dřívější i přesto, že je v něm ustanoveno, že si testátor přeje, aby zůstala závěť dřívější platná. V tomto případě je sice závěť dřívější neplatná, avšak její ustanovení zůstávají platné jako fideikomisy.

Jediný případ, kdy pozdější testament neruší testament dřívější, je za situace, kdy pozdější testament je od počátku neplatný. Dřívější testament je tedy neplatný i přesto, že pozdější testament poté pozbude právních účinků.

Jak již bylo výše uvedeno, římské právo nedovolovalo, aby vedle sebe bylo několik závětí. Toto pravidlo však neplatilo v případě, že zůstavitel zřídil několik závětí současně. Za této situace bylo pohlíženo na tyto listiny předložené současně, jakoby se jednalo o jednu závěť. U vojenské závěti však platila výjimka. V případě, že voják zrušil pozdějším testamentem jen určitá ustanovení, platila i závěť dřívější. U osoby vojáka tedy mohlo platit více závětí, které byly pořízeny v odlišných dobách.

⁸⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 555-556.

⁸⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 554-555.

Zůstavitel se dopředu nemohl vzdát práva na odvolání poslední vůle. I kdyby písemně prohlásil, že pozdější změna závěti není možná a má být neplatná, nebo se zřekl práva na odvolání poslední vůle, je toto ustanovení zcela neplatné.

Císař Theodosius II. zavedl zrušení testamentu dřívějšího i v případě, že zůstavitel započal psát testament nový, který nedokončil, a to za předpokladu, že v tomto novém testamentu byli ustanoveni jako dědici jeho dědici zákonní a v předchozím testamentu nikoliv. Zároveň musel být obsah této listiny dosvědčen pěti svědky. V tomto případě tento nedokončený testament zrušil testament dřívější a dědilo se podle posloupnosti intestátní.⁸⁸

1.6.2 Zrušení testamentu jeho poškozením či zničením

V případě, že testátor úmyslně poškodil či zničil testament, jednalo se podle praetorského práva o jeho zrušení. Právo civilní však toto zrušení neakceptovalo. V případě, že byla závěť poškozena náhodou či třetí osobou, považovala se za platnou i podle praetorského práva. Honorární právo, v případě zničení či poškození závěti, přiznávalo držbu pozůstalosti dědicům intestátním.

Podle praetorského práva mohl zůstavitel zničit pozdější testament i za tím účelem, aby obnovil platnost testamentu dřívějšího.⁸⁹

Pokud bylo v závěti zničeno pouze některé ustanovení, nezpůsobilo to její celkovou neplatnost, ale pouze neplatnost zničeného ustanovení a tento podíl připadl státní pokladně (*fiscus*). Od dob císařství Antonina Pia připadla pozůstalost státní pokladně i v případě, že nikdo nepožádal o držbu pozůstalosti.⁹⁰

⁸⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 554-555.

⁸⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 554-555.

⁹⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 237.

2 Odkaz a jiná pořízení pro případ smrti

Římské právo znalo původně dva typy odkazů. Prvním odkazem je *legatum*, druhým typem pak *fideicommissum*. Obě tyto formy odkazů se postupem času začaly slučovat a za vlády císaře Justiniána bylo stanoveno, že odkaz má být vykládán podle svých náležitostí a nikoliv podle názvu. V této kapitole budou mimo odkazů rozebírány i jiná pořízení pro případ smrti, a to kodícil (*codicilli*) a darování pro případ smrti (*mortis causa donatio*).

2.1 *Legatum*

Legatum neboli odkaz je jednostranný právní úkon pro případ smrti, kterým zůstavitel odkazuje určitou věc z dědictví k tíži dědiců a odkazuje ji osobě, která není dědicem. Legát se od dědictví odlišuje tím, že odkazovník nevstupuje do práv a povinností dědice. Oproti dědění, které je založeno na universální sukcesi, je odkaz založen na sukcesi singulární. Tento institut je závislý na dědické posloupnosti, neboť bez dědice nemůže být uskutečněn ani legát. Z předešlého vyplývá, že legát může být uložen pouze dědici a k tíži dědictví. O tomto odkazu můžeme říci, že se jedná o určité darování zanechané zemřelým.

Legát byl zpočátku možný zřídit jen v souvislosti se závětí. Za principátu byl odkaz možný zřídit i v kodícilu, ovšem za předpokladu, že bude v testamentu potvrzen. Odkaz jako takový tedy ztrácel bez závěti svůj význam a nebylo možné ho jinak zřídit. Jak bylo uvedeno v první kapitole, podstatnou náležitostí závěti bylo platné ustanovení dědice a tato podstatná náležitost byla podmínkou platnosti i ostatních rozhodnutí. V případě, že by ustanovení dědice, popřípadě dědiců bylo neplatné, ostatní rozhodnutí ztrácela svůj význam. Z předchozí věty vyplývá, že odkaz mohl být v závěti nařízen až po ustanovení dědice a platnost závěti ovlivňovala i platnost odkazu.⁹¹

Legatum, jak odkaz nazývalo civilní právo, je tedy postavené na principu, že zůstavitel v testamentu odkazuje určitou konkrétní věc z pozůstalosti obdařenému z odkazu, tedy odkazovníkovi. Obdařený se nazýval v římském právu *onoratus* a někdy

⁹¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 558-559.

byl označován také jako poctěný. Legát byl zřizován k tíži konkrétního dědice, neboli obtíženého, kterého římské právo nazývalo jako *oneratus*.⁹²

Obtíženým z odkazu může být pouze dědic, naproti tomu obdařeným z odkazu může být kdokoliv, kdo má pasivní testamentární způsobilost a může jím být i otrok, který byl závětí propuštěn na svobodu.

Stejně jako testament, i odkaz najdeme již v zákoně XII desek. Podle tohoto zákona nebyl odkaz nijak omezen, neboť zde bylo na desce páté, v odstavci třetím stanoveno následující: „*Jak kdo ustanovil o svém majetku nebo o poručenství nad svým hospodářstvím, tak budiž po právu.*”⁹³

Z výše uvedeného vyplývá, že zpočátku bylo možné odkazy zřizovat neomezeně a bylo dokonce možné i celé dědictví rozdělit pouze na základě odkazů.

Důležitým a specifickým znakem u odkazu bylo to, že zůstavitel mohl pomocí odkazů odkázat nejenom věc, která patřila do jeho vlastnictví, ale také věc, kterou vlastnil dědic a dokonce i věc, kterou vlastnila osoba cizí.

2.2 Druhy legátů

Legatum muselo být zřízeno latinským jazykem a rozkazovacím způsobem. K jeho zřízení se používaly různé rozkazovací formule a jednotlivé rozkazovací formule pak odlišovaly různé formy legátů. Římské civilní právo znalo čtyři typy, mezi ně patří odkaz vindikační, damnační, *sinendi modo* a precepční.

2.2.1 *Legatum per vindicationem*

Jedná se o nejstarší druh odkazu. Zůstavitel mohl tímto odkazem odkázat pouze věc, kterou měl ve svém kviritském vlastnictví⁹⁴. Předmět odkazu musel mít zůstavitel ve svém vlastnictví nejen v době pořízení závěti, ale také po celou dobu až do své smrti.

Vindikačním odkazem dochází k přímému převodu kviritského vlastnictví z osoby zůstavitele na osobu odkazovníka. Vlastnictví nabýval odkazovník ve chvíli,

⁹² SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 245.

⁹³ Lex XII tab.5, 3. V překladu SKŘEJPEK, Michal. *PRAMENY ŘÍMSKÉHO PRÁVA*. Vydání 2. Praha: LexisNexis cz s.r.o., 2006, s. 35.

⁹⁴ Jedná se o civilní vlastnictví, které mohli mít jen římsští občané. Absolutní panství nad věcí, které působí proti všem (*erga omnes*). Převzato z SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 103.

kdy se dědic uvázal v dědictví.

Názor na okamžik nabytí odkazu však nebyl jednotný. Sabiniáni zastávali názor, že přijetím dědictví se odkázaná věc okamžitě stávala vlastnictvím odkazovníka, a to i v případě, že o odkazu nevěděl. V situaci, kdy odkazovník odkaz odmítl, pohlíželo se na něj, jako by v testamentu nebyl vůbec zřízen. Naproti tomu Prokuliáni byli toho názoru, že odkaz se stává vlastnictvím odkazovníka až ve chvíli, kdy projeví vůli, že tento odkaz přijímá. Názor Prokuliánů byl převzat později i konstitucí císaře Antonina Pia.⁹⁵

Tímto druhem legátu bylo možné odkázat nejen určitou věc, ale také pohledávku, nebo zřídit služebnost či požívací právo. Jak již bylo výše uvedeno, tímto druhem legátu mohl zůstavitel odkázat pouze věci, které měl ve svém kviritském vlastnictví, a to jak při zřízení závěti, tak i v okamžiku své smrti. Nesplnění tohoto požadavku působilo neplatnost tohoto odkazu. U věcí druhově určených však stačilo, aby měl tyto věci zůstavitel ve svém vlastnictví ke dni úmrtí.⁹⁶

Při zřizování vindikačního legátu se používala slova jako dávám a odkazuji (*do lego*). Odkaz byl též platný, pokud bylo v závěti použité buď dávám nebo odkazuji, ale také byl odkaz zřízen se slovy vezmi si, měj pro sebe či chop se.

*„TITIOVI DÁVÁM A ODKAZUJI dejme tomu OTROKA STICHA! Ale i je-li uvedeno jen jedno z těch slov, například DÁVÁM, nebo ODKAZUJI, je rovněž odkaz proveden „per vindicationem“. Jak většina (právníků) uznala, je „per vindicationem“ odkaz proveden rovněž tehdy, odkazuje-li se slovy VEZMI SI! Anebo MĚJ PRO SEBE!, anebo CHOP SE!“*⁹⁷

V případě, že dědic dobrovolně odkázanou věc odkazovníkovi nevydal, mohl proti němu odkazovník provést vindikaci, čímž vznesl nárok, že tato věc patří do jeho kviritského vlastnictví. Vindikaci mohl odkazovník provést i vůči komukoliv třetímu, kdo předmět odkazu zadržoval.

Odkaz mohl být odkázán i více osobám, v tomto případě, pak odkaz odkazovníci nabývali poměrnými částmi a bylo jedno, zda byl odkaz odkázán společně nebo každému zvlášť, tak či tak byl odkaz nabýván jako společné vlastnictví. V situaci, kdy

⁹⁵ Gai. 2, 195.

⁹⁶ Gai. 2, 196.

⁹⁷ Gai. 2, 193. V překladu KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 147.

jeden z odkazovníků svoji část odkazu nechtěl, přirostla jeho část ostatním.⁹⁸

Vindikační odkaz mohl být dále ustanoven s podmínkou, odlišné názory pak byly na to, komu do splnění podmínky patřil předmět odkazu. Dle názoru Prokuliánů předmět odkazu do splnění podmínky nepatřil nikomu. Sabiniánové zase zastávali názor, že do splnění podmínky patří předmět odkazu dědici.⁹⁹

2.2.2 *Legatum per damnationem*

Damnační legát byl specifický v tom, že jeho formou mohly být odkázány nejenom věci zůstavitele, ale také věci, které byly ve vlastnictví dědiců a dokonce i třetích osob. Tímto odkazem bylo možné odkázat i věc, která teprve do budoucna vznikne, také nehmotné věci a bylo možné jím i prominout dluh. Předmětem mohlo být tedy jakékoliv *dare* nebo *facere*, vše, co mohlo být předmětem obligačního plnění.

Jedná se o mírnější typ legátu a legatářovi zde nevzniká okamžikem smrti zůstavitele kviritské vlastnictví, ale pouze obligační nárok na vydání předmětu odkazu. Kviritské vlastnictví nastává až ve chvíli, kdy je předmět odkazu převeden na odkazovníka prostřednictvím dědice. Odkazovník tedy musí podat osobní žalobu, aby mu dědic odkaz vydal.

Ve chvíli, kdy testátor odkáže v závěti věc, kterou následně zcizí, jedná se o neplatný odkaz i podle damnačního legátu, protože by se pak plnění poskytovalo proti vůli zemřelého.

Damnační legát se zřizuje pomocí slavnostních slov *heres meus damnas esto dare*.¹⁰⁰

„MŮJ DĚDIC BUDIŽ ZAVÁZÁN (ODSOUZEN) VYDAT MÉHO OTROKA STICHA! Ale o damnační odkaz jde i tehdy, bylo-li by napsáno DEJŽ!“¹⁰¹

Pokud je odkázána věc cizí, dědic má povinnost tuto věc koupit a předat odkazovníkovi. Ve chvíli, kdy osoba, která má předmět odkazu ve svém vlastnictví a nechce jej prodat, musí dědic odkazovníkovi poskytnout alespoň její hodnotu v penězích.

⁹⁸ Gai. 2, 199.

⁹⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 247.

¹⁰⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 248.

¹⁰¹ Gai. 2, 201.

Na rozdíl od odkazu vindikačního, je-li odkaz odkázán více odkazovníkům, záleží na tom, zda je odkázán sloučeně či rozloučeně. V případě, že je odkaz odkázán každému zvlášť, každému odkazovníkovi náleží věc celá. Dědic tedy poté, co jednomu věc dá, druhému musí poskytnout její náhradu v penězích. V případě, že odkazovník odkaz nepřijme, nepřirůstá tento ostatním odkazovníkům, jako je tomu u odkazu vindikačního, ale stává se součástí pozůstalosti.

Změnu u obou forem odkazů zavedl *lex Papia Poppaea nuptialis* (9 n. l.)¹⁰², který stanovil, že odmítnutý podíl se stává odúmrtí a má připadnout osobám, které mají děti. Dále stanovil, že u sloučeného legátu má mít přednost před dědicem, který má děti, odkazovník, který má děti. V jiných případech měl přednost vždy dědic, který měl potomky a až poté, co takových dědiců nebylo, přicházeli v úvahu odkazovníci, kteří měli potomky.¹⁰³

2.2.3 *Legatum sinendi modo*

Tento odkaz umožňuje, aby zůstavitel odkázal věc, kterou má ve svém vlastnictví, nebo i věc, která je ve vlastnictví dědice. Jedná se o jakýsi mezistupeň mezi odkazem vindikačním a damnačním. Odkázaná věc nemusí být ve vlastnictví zemřelého v době pořízení testamentu, je však rozhodující, aby byla ve vlastnictví jeho nebo dědice v době úmrtí.

Podle tohoto odkazu přechází vlastnictví odkázané věci stejně jako u odkazu damnačního, až ve chvíli, kdy je převedena na odkazovníka. Podle některých názorů však přechází vlastnictví na odkazovníka ve chvíli, kdy si věc odkazovník vezme, neboť tento druh odkazu je postaven na tom, že dědic je povinen strpět, aby si odkazovník věc vzal.¹⁰⁴

„*MŮJ DĚDIC BUDIŽ ZAVÁZÁN (ODSOUZEN) STRPĚT, ABY SI LUCIUS TITIUS VZAL A PRO SEBE MĚL OTROKA STICHA!*“¹⁰⁵

Zůstavitel tímto typem legátu ukládá dědici, aby něco strpěl (*pati*). Z výše uvedeného je patrné, že dědic není povinen odkaz sám vydat, ale obdařenému je naopak dovoleno, aby si věc, která je mu odkázána, sám vzal.

¹⁰² SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 1997, xii, 47 s. Beckova skripta.

¹⁰³ Gai. 2, 202, 205-208.

¹⁰⁴ Gai. 2, 210-211, 213-214.

¹⁰⁵ Gai. 2, 209.

V případě, že je tento legát odkázán více odkazovníkům rozloučeně, převažuje názor, že tato věc patří tomu, kdo si ji vzal jako první, neboť je v tomto odkazu stanoveno, že dědic je povinen strpět, aby si odkazovník věc vzal. Někteří právníci se však domnívali, že by druhému odkazovníku měla být hodnota věci vyplacena jako při odkazu damnačním.¹⁰⁶

2.2.4 *Legatum per praeceptionem*

Tento typ legátu, zvaný také jako prelegát, dává jednomu ze spoludědiců možnost přednostně se ujmout určité věci z dědictví. Tento odkaz umožňuje, aby si dědic přednostně vzal z pozůstalosti určitou věc a to ještě předtím, než nabude svoji část pozůstalosti. Předmětem tohoto odkazu může být pouze věc, která patří zůstaviteli.

Tím, že je tento odkaz určen jednomu z dědiců, pak v případě, že by bylo takto odkázáno osobě odlišné od dědice, byl dle názoru Sabiniánů takto zřízený odkaz pořízen neplatně.¹⁰⁷

„Per praeceptionem“ odkazujeme tímto způsobem: LUCIUS TITIVS SE PŘEDNOSTNĚ CHOP OTROKA STICHA!“¹⁰⁸

Prokuliáni zastávali odlišný názor a naopak říkali, že se na tento odkaz určený osobě odlišné od osoby dědice má pohlížet, jakoby šlo o odkaz vindikační. *„TITIVS SE CHOP OTROKA STICHA, protože slůvko PŘEDNOSTNĚ bylo připojeno nadbytečně.“¹⁰⁹*

Tento typ odkazu byl nabýván na základě prisouzení soudem. Jednalo se o soudní řízení, ve kterém se rozděloval rodinný majetek, ve kterém se rozdělovala pozůstalost. Dle některých názorů tím, že předmětem soudního řízení byla pozůstalost, mohla být v určitém případě tímto typem legátu odkázána i věc cizí, a to v tom případě, kdy tato věc patřila věřiteli, z důvodu dluhu. Domnívali se, že soudem může být dědicům nařízeno, aby dluh uhradili a tím nabyli věc, která má být předmětem odkazu.¹¹⁰

V případě, že byl precepční legát odkázán více dědicům, ať již formulací

¹⁰⁶ Gai. 2, 215.

¹⁰⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 249.

¹⁰⁸ Gai. 2, 216.

¹⁰⁹ Gai. 2, 221.

¹¹⁰ Gai. 2, 220.

sloučenou či odloučenou, každému patřila poměrná část.

2.2.5 Zvláštní druhy legátů

Mezi zvláštní typ odkazu můžeme zařadit *legatum generis*. Jedná se o odkaz, jehož předmětem byly spotřebitelné věci. Strana, která prováděla výběr těchto věcí, byla určena buď zůstavitelem, nebo jestliže tak zůstavitel neurčil, právo výběru náleželo obdařenému. Výjimka z tohoto pravidla byla dána u legátu damnačního, kdy právo výběru náleželo dědici. V justiniánském právu pak právo výběru náleželo obdarovanému. Obdarovaný byl vázán výběrem podle hodnoty, která musela být středem mezi hodnotou nejnižší a nejvyšší.

Dále mohl být určen odkaz *legatum optionis*. Jednalo se o odkaz, kterým byla odkázána druhově určená věc, nebo jím bylo dáno alternativní právo výběru. Za císařství mohli být předmětem tohoto legátu pouze otroci.¹¹¹ V případě *legatum optionis* náleželo právo výběru podle toho, zda se jednalo o legát damnační nebo vindikační. V případě vindikačního legátu náleželo právo výběru odkazovníkovi, ten pak byl zavázán pravidlem, že nesmí volit věc nejlepší. U damnačního legátu náleželo právo výběru obtíženému a ten byl zase zavázán pravidlem, že nemůže volit věc nejhorší.¹¹²

Legatum nominis, tímto odkazem byla odkazovaná pohledávka zůstavitele nebo třetí osoby. *Legatum debiti*, jehož předmětem bylo uspokojení věřitele prostřednictvím dědice. *Legatum liberationis*, jehož předmětem bylo prominutí dluhu osoby obdařené. V případě, že byl prominut dluh, který byl dlužen třetí osobě, musel pak dluh plnit dědic.

Mezi další typy legátů můžeme zařadit dále *legatum partionis*, tímto legátem byla odkazována určitá část pozůstalosti a *legatum penoris*, jímž byly zase odkazovány věci, které jsou potřebné pro každodenní život po určitou dobu.¹¹³

2.3 Vývoj právní úpravy legátu

Legáty byly ovlivněny přísně formálními pravidly. Porušení formálních náležitostí

¹¹¹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 249.

¹¹² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 566.

¹¹³ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 250.

působilo jejich neplatnost. Zůstavitelé z důvodu přísného formalismu často formulovaly své odkazy jako různé typy legátů. Z tohoto důvodu se v římském právu postupem času zavedlo pravidlo, že v případě, že chybí určitá formální náležitost u jednoho typu, má být na něj pohlíženo, jako by šlo o odkaz jiného typu. Například když člověk odkázal vindikačním legátem věc cizí, mělo se na tento odkaz pohlížet, jakoby šlo o odkaz damnační. Toto pravidlo bylo později zakotveno v SC *Neronianum* (57 n. l.). SC *Neronianum* stanovilo, že v případě, že odkaz nevyhovuje určitému typu legátu, má se na něj vždy pohlížet jako by šlo o odkaz damnační, který byl ze všech nejmírnější.¹¹⁴

Císařem Constanssem (vládl v letech 337-350 n. l.) byl odstraněn slavnostní význam slov při zřizování odkazu a byl dán důraz na zůstavitelovu poslední vůli. V době justiniánské pak došlo ke sloučení všech odkazů dohromady.¹¹⁵

2.3.1 *Regula Catoniana*

Regula Catoniana, jedná se o pravidlo, které bylo pojmenováno podle svého autora M. Porcia Catona. Toto pravidlo stanovilo, že odkaz, který byl neplatný hned od počátku, protože při jeho zřízení nebyla dodržena některá z podstatných náležitostí, nemá nabýt platnosti ani v budoucnu. Jako příklad uvádí L. Heyrovský ve své knize případ, kdy zůstavitel odkáže někomu jeho vlastní věc. Tento odkaz je tedy neplatný hned od počátku a neplatným zůstává i do budoucna, přesto, že by tato věc byla později zcizena.¹¹⁶

O. Sommer uvádí ve své knize jiný příklad tohoto pravidla a to odkaz, který byl zanechán vlastnímu otrokovi, aniž by byl otrok zároveň propuštěn na svobodu. I v tomto případě je odkaz neplatný od počátku, protože otrok nemůže vlastnictví nabýt a nestane se platným ani v případě, že by byl později propuštěn na svobodu.¹¹⁷

Regula Catoniana se nevztahovala na odkazy s podmínkou. Při odkazech s podmínkou nabýval odkaz platnosti v případě, že vada, která způsobuje jeho neplatnost, odpadla před splněním této podmínky.

¹¹⁴ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 306.

¹¹⁵ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 249.

¹¹⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 573.

¹¹⁷ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. [2. nezměněné vyd.]. V Praze: Nákl. Spolku čsl. právníků „Všeherd“, 1946, 2 v., díl II. s. 325.

2.3.2 *Lex Falcidia de legatis*

Mezi velmi důležitý zákon, který ovlivnil výši odkazů, patří nepochybně *lex Falcidia de legatis*. Jak již bylo výše uvedeno, zákon XII desek neomezoval výši odkazů prakticky vůbec. Na počátku mohly odkazy tvořit i hodnotu celé pozůstalosti. Velmi často se tak stávalo, že odkazy vyčerpaly celou pozůstalost a dědicům z pozůstalosti nezbylo vůbec nic, jen prosté označení dědice. V této souvislosti dědici dědictví odmítali, protože z něho neměli téměř žádný, nebo jen velmi malý prospěch. Z tohoto důvodu se jim nevyplácelo dědictví a s ním spojené povinnosti přijmout. V mnohých případech pak zůstavitelé umírali, jako by závěť vůbec nepořídili a závěť se stávala opuštěnou.

Aby byla naplněna poslední vůle zůstavitele a testátor neumíral bez testamentu z důvodu jeho opuštění, byla snaha výši odkazů omezit. Jako první byl vydán okolo roku 190 př. n. l. *lex Furia testamentaria*. Furiův zákon stanovil, že odkaz by neměl být vyšší než 1 000 assů. Toto ustanovení se netýkalo příbuzných pořizovatele do šestého stupně a také jeho manželky a snoubenky. V případě nedodržení tohoto zákona hrozila sankce až ve výši hodnoty čtyřnásobku odkazu. Tento zákon však nebyl úspěšný, protože i tak mohl zůstavitel vyčerpat celé dědictví odkazy.¹¹⁸

Další zákon, který chtěl omezit výši odkazů, byl *lex Voconia de mulierum hereditatibus* z roku 169 př. n. l. Vokoniův zákon stanovil, že odkaz nesmí být vyšší než polovina hodnoty pozůstalosti. Jinými slovy, odkazovník nemá dostat více, než kolik by dostali dědicové. Ani tento zákon však neřešil problém odmítání dědictví, protože ve chvíli, kdy měl zůstavitel více odkazovníků, dědicům zbylo jen velmi málo.¹¹⁹

Jako třetí byl přijat roku 40 př. n. l. Falcidiův zákon. Tímto zákonem bylo stanoveno, že z pozůstalosti musí dědicům zůstat vždy alespoň jedna čtvrtina. Jestliže odkazy převyšovaly stanovenou míru, docházelo k jejich poměrnému snížení.

Ke spornosti docházelo v případě, že byli k pozůstalosti ustanoveni dva dědici a oběma z nich byla ustanovena jedna čtvrtina pozůstalosti, přičemž pak jednomu z dědiců byla uložena povinnost, že musí tuto jednu čtvrtinu vydat odkazovníkovi. Řešením této situace bylo to, že si dědic obtížený odkazem mohl z dědictví nechat nezkrácenou čtvrtinu svého podílu a teprve poté zbytek předat odkazovníkovi.

¹¹⁸ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. V Praze: C. H. Beck, 1997, xii, 16-17 s. Beckova skripta.

¹¹⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. V Praze: C. H. Beck, 1997, xii, 18-19 s. Beckova skripta.

Falcidiovým zákonem bylo dále stanoveno, že čtvrtina pozůstalosti je počítána z hodnoty majetku ke dni úmrtí. Čtvrtina pozůstalosti byla nazývána někdy také jako falcidiánská kvarta (*quarta Falcidia*) a později byla rozšířena i na jiná pořízení pro případ smrti.¹²⁰

2.4 Předmět odkazu

Předmětem odkazu byla nejčastěji věc individuálně určená. Jestliže se jednalo o takto určenou věc, měla být odkazovníkovi dána ve stavu ke dni úmrtí. Odkazovník měl tedy nárok na věc a také na to, co k ní přibylo po zřízení odkazu. V opačném případě, ubylo-li něco z věci, byla tato škoda také k tíži odkazovníka. Věc individuálně určenou musel odkazovník převzít ve stavu, v jakém byla, tedy i se všemi závazky a služebnostmi.¹²¹

Jak již bylo výše uvedeno, zůstavitel mohl odkázat jak věc svoji, dědicovu i věc cizí. Předmětem odkazu však nemohla být věc, která byla vyloučena z právního obchodu. Mezi tyto věci lze zařadit ty, které jsou ve veřejném užívání. Kdyby někdo odkázal například chrám, byl by takový odkaz neplatný.

U věci cizí bylo důležité, aby zůstavitel věděl, že se jedná o cizí věc. Toto ustanovení stanovil římský císař Antoninus Pius, neboť tvrdil, že je lepší, že ten, kdo žaluje neboli odkazovník, musí prokázat, že testátor věděl, že se jedná o cizí věc, než aby dědic prokazoval, že testátor nevěděl, že se jedná o cizí věc. Toto neplatí, jestliže se jedná o věc obtíženého, u této věci si může zůstavitel myslet, že se jedná o jeho věc a i přesto je odkaz platný.¹²²

V případě, že odkazovník cizí věc koupil ještě za života testátorova, měl nárok, aby mu dědici zaplatili její cenu. V případě, že by však tuto věc odkazovník nabyt bezplatně, nárok na její cenu neměl. Stejně tak, jako kdyby byla cizí věc odkázána ve dvou testamentech. V případě, že by odkazovník věc nabyt, nárok na ni nemá. V případě, že by nabyt její cenu, nárok na cizí věc stále má a může podat žalobu. Toto pravidlo se odvozovalo z toho, že člověk nemohl jednu věc nabyt dvakrát na základě bezplatného nabývacího titulu.¹²³

¹²⁰ Iust. Inst. 2, 22pr, 1-2; Gai. 2, 224 an.

¹²¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 565.

¹²² Iust. Inst. 2, 20, 4.

¹²³ Iust. Inst. 2, 20, 6.

Jak již bylo výše uvedeno, naproti tomu, kdyby zůstavitel odkázal věc, která byla již v době zřízení odkazu ve vlastnictví odkazovníka, jednalo by se o odkaz neplatný, a to i v tom případě, kdyby odkazovník později věc zcizil. Toto by neplatilo v případě, že by byla věc postižena právem zástavním, nebo jiným věcným právem, v tomto případě by měl odkazovník nárok, aby mu tato věc zůstala prosta zástavního či jiného věcného práva.¹²⁴

Jako věc cizí lze považovat i věc, na které vázne zástavní právo. Dědicové, stejně jako u věci cizí, musí vyplatit věřiteli její cenu a je zde opět důležité, aby testátor o zástavním právu vážnoucím na věci věděl.¹²⁵

Předmětem odkazu může být i věc souborná. Tuto věc musí odkazovník přijmout se všemi jejími součástmi i příslušenstvím a to ve stavu, v jakém je ke dni úmrtí zůstavitele. Věcí soubornou je například stádo ovcí. Odkazovník převezme toto stádo v takovém stavu, v jakém bylo ke dni úmrtí zřizovatele. Jestliže je předmětem odkazu otrokyně i se svými dětmi, je tento odkaz platný i přesto, že otrokyně zemřela.

Toto neplatí v případě, kdy je odkázán pozemek či dům i se svým příslušenstvím, jestliže je tento pozemek nebo dům prodán. S jeho prodejem zaniká nárok i na jeho příslušenství. Stejně je to i v případě, kdy příslušenství domu vznikne až po zřízení závěti, pak je toto nově vzniklé příslušenství součástí odkazu.¹²⁶

Předmětem odkazu může být i věc určená podle druhu. U druhově určené věci je důležité, zda jde o věc zastupitelnou. V případě, že tato věc v pozůstalosti není a není zastupitelná, jedná se o odkaz neplatný. V případě, že sice v pozůstalosti tato věc není, ale zastupitelná je, například peníze, je tento odkaz platný.

Dalším předmětem odkazu může být pohledávka. Zůstavitel může odkázat pohledávku, kterou mu dluží třetí osoba, v tomto případě se mění osoba věřitele a nastupuje zde místo zůstavitele odkazovník. Tato pohledávka musí v době úmrtí zůstavitele stále trvat, v případě, že by jí zůstavitel získal ještě za svého života, bralo by se to jako kdyby odkaz odvolal. Zůstavitel také může odkázat svému dlužníkovi prominutí dluhu. Třetím typem odkazu pohledávky je takový odkaz, kdy dlužník odkáže svému věřiteli dluh. Tento odkaz je však platný pouze za předpokladu, že jsou

¹²⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 566.

¹²⁵ Iust. Inst. 2, 20, 5.

¹²⁶ Iust. Inst. 2, 20, 17-19.

věřiteli poskytnuty s odkazem dlužné částky i zároveň nějaké výhody, které tu původně smlouvené nebyly. Může se jednat třeba o prominutí podmínky, lhůty apod. Jestliže tedy dlužník odkázal svému věřiteli dluh bez vedlejších úmluv, jedná se o odkaz platný.¹²⁷

Dle názoru Aemilia Papiniana (žil na přelomu 2. a 3. století n. l.) byl odkaz platný i za situace, že podmínka či lhůta byla naplněna již za života dlužníka. Tento názor zastával z toho důvodu, že jestliže již jednou odkaz platný byl za života dlužníka, tak musí být platný i po jeho smrti.¹²⁸

Odkázat bylo možné i věc, která neexistovala v době zřízení odkazu, ale vznikla až v budoucnu.

V případě, že zůstavitel odkázal svoji vlastní věc a později tuto věc zcizil, je důležité, zda ji zcizil s úmyslem odkaz odvolat či ne. Stejně je to v případě, kdy zůstavitel zcizil část odkázané věci, v tomto případě obdařenému náleží vždy část nezscizená a část zcizená podle toho, zda měl zůstavitel úmysl tímto zcizením odkaz odvolat.¹²⁹

Předmětem odkazu mohla být i služebnost. Osobní služebnost mohla být vázána na určité doby. V případě, že byla odkázána tato služebnost několikrát na určitá období, která byla stanovena zvlášť, bylo to považováno, jako by bylo zřízeno více odkazů. V opačném případě, byla-li služebnost zřízena na určitou nepřetržitou dobu, jako například po celou dobu života odkazovníka, nebo jinou určitou dobu a tato služebnost by zanikla před uplynutím této doby, bylo postupováno tak, jako by byl odkaz zřízen znovu a tím došlo k jeho obnově.

Předmětem odkazu mohl být i důchod, předmětem důchodu mohly být určité částky, které se opakovaly vždy v určitá období. Jednotlivá částka na určité období byla brána jako jednotlivý odkaz. Odkaz důchodu se tudíž bral jako více odkazů. Naproti tomu, byla-li odkázána určitá peněžitá částka, která měla být rozdělena do více splátek, jednalo se o odkaz jeden.

Dále mohla být předmětem odkazu také výživa. Výživa mohla být odkázána i osobě, která neměla pasivní testamentární způsobilost, a to do doby dospělosti.

Odkazem mohla být i část dědictví, v tomto případě však odkazovník

¹²⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 566-567.

¹²⁸ Iust. Inst. 2, 20, 14.

¹²⁹ Iust. Inst. 2, 20, 12.

nenastupoval do sukcese univerzální, ale měl pouze obligační nárok proti dědici na vydání určité části dědictví. Stejně jako u všech ostatních odkazů se jednalo o sukcesi singulární. Podle názoru Sabiniánů měl dědic povinnost tento podíl dědictví vyplatit v penězích, z tohoto důvodu pak univerzální sukcese dědice nezanikala ani k této odkázané části. Mezi dědicem a odkazovníkem však vznikaly určité vzájemné sliby, které zajišťovaly v případě dodatečně vzniklých práv či závazků vzájemné účastenství.¹³⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že předmětem odkazu mohly být věci hmotné i nehmotné, věci individuálně určené, genericky i alternativně. Odkaz zanikl v případě, že předmět odkazu zanikl bez viny dědice. Jestliže předmět odkazu zanikl s přičiněním dědice, byl stále platný. Jestliže dědic propustil na svobodu svého otroka, který byl předmětem odkazu, aniž by toto dědic věděl, je za tento odkaz odpovědný. Naproti tomu, byl-li předmětem odkazu otrok cizí, který byl propuštěn svým pánem na svobodu, dědic za tento odkaz neodpovídá.¹³¹

2.5 Neplatnost odkazu

Nejdůležitější podmínkou platnosti odkazu je to, aby byla dodržena vůle zůstavitele. V případě, že tedy bylo v odkazu stanoveno něco jiného, než zůstavitel chtěl, jednalo se o odkaz neplatný.

Jak již bylo výše uvedeno, odkaz musel být v závěti až po ustanovení dědiců, nedodržení tohoto pravidla způsobovalo také neplatnost odkazu. Toto ustanovení bylo však později zrušeno a zřídit odkaz bylo možné i před ustanovením dědiců. Stalo se tak z důvodu, aby byla na prvním místě zůstavitelova vůle a nikoliv to, v jakém pořadí byla závěť sepsána.¹³²

Odkaz byl neplatný i v případě, že odkazovník neměl pasivní testamentární způsobilost, nebo dědic dědictví odmítl.

Odkaz je neplatný také téměř vždy, je-li neplatná i závěť. Ve výjimečných případech zůstal odkaz v platnosti a to ve chvíli, když byla závěť zrušena při posloupnosti nepominutelných dědiců. Je důležité rozlišovat neplatnost počáteční

¹³⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 568-569.

¹³¹ Iust. Inst. 2, 20, 16.

¹³² Iust. Inst. 2, 20, 34.

a následnou. Počáteční neplatnost byla řešena, jak již bylo uvedeno na základě pravidla zvaného *Regula Catoniana*, tento odkaz byl od počátku neplatný a nezhojilo ho ani to, když počáteční překážka odpadla. Počáteční neplatnost byla vyloučena u odkazů s podmínkou, nebo také u těch, kdy den nástupnictví tzv. *dies cedens*¹³³, nebyl stanoven ve stejný den jako smrt zůstavitele.

V případě, že neplatnost odkazu nastávala až dodatečně, jednalo se o neplatnost následnou. Následná neplatnost nastávala ve chvíli, kdy odkazovník pozbyl testamentární způsobilost, nebo došlo k zániku věci, která byla předmětem odkazu, také úmrtím obtíženého či jeho substituta.¹³⁴

Důležitou podmínkou platnosti odkazu je také to, aby byl odkaz objektivně možný. Jak již bylo výše uvedeno, nebylo možné odkázat věc ve veřejném užívání. Stejně jako v testamentu byl neplatně zůstaven odkaz osobě neurčité.

2.5.1 Odkaz po smrti dědice

Nebylo možné zřídit odkaz, který by byl závislý na smrti dědice. Kdyby tedy někdo nařídil odkaz až po smrti dědice, byl by takový odkaz neplatný. Platně šlo však odkázat v době dědicových posledních okamžiků života.

*„AŽ BUDE MŮJ DĚDIC UMÍRAT, odkaz se totiž nezůstavuje po smrti dědice, ale v posledních okamžicích jeho života. Takto se však zase odkazovat nemůže: DEN PŘED TÍM, NEŽ MŮJ DĚDIC ZEMŘE, toto však, jak se zdá, bylo uznáno z důvodu sotva hodného zřetele.“*¹³⁵

2.5.2 Odkazy zůstavené za trest

Neplatné byly i odkazy zůstavené za trest. Jestliže zůstavitel v závěti odkázal legát z důvodu a pod podmínkou, že dědic něco konal či naopak nekonal, jednalo se o odkaz neplatný. Jestliže byl tedy odkaz závislý na určitém chování dědice a nutil ho k tomu, aby buď něco konal či nekonal, k takovému odkazu nebylo přihlíženo. Odkaz za trest byl naprosto vyloučený a to dokonce i ve vojenských testamentech. Za trest nebylo možné ustanovit ani dalšího dědice ani propustit otroka na svobodu. Za dob Justiniána

¹³³ O institutu *dies cedens* více v kapitole 4.5.1.

¹³⁴ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 312.

¹³⁵ Gai 2, 232.

však byly tyto odkazy uznané, ovšem pouze za předpokladu, že se nejednalo o odkaz nemožný, zakázaný nebo neplatný na základě jiné zavrženíhodné pohnutky.¹³⁶

Za trest bylo odkazováno takto: „*PROVDÁ-LI MŮJ DĚDIC SVOU DCERU ZA TITIA, AŽ ZAPLATÍ SEIOVI DESET TISÍC*, anebo takto: *NEPROVDÁŠ-LI DCERU ZA TITIA, ZAPLAŤ TITOVÍ DESET TISÍC!*“¹³⁷

2.6 *Fideicommissum*

Jedná se o neformální odkaz, kterým zůstavitel formou prosby žádal dědice nebo i legatáře, aby vydali něco z pozůstalosti třetí osobě. U legátů se často stávalo, že nebyla zachována předepsaná forma pro určitý druh legátu, a i přesto žádal zůstavitel buď dědice nebo legatáře, aby vydali určitou věc někomu dalšímu. Jde o jakousi neformální prosbu, která mohla být adresovaná komukoliv, kdo z dědictví obdržel nějaký majetek.

Označení *fideicommissum* je složeno ze dvou slov, a to „*fides*“ a „*commitere*“, což v překladu znamená svěřeno víře.¹³⁸ Již z názvu tedy vyplývá, že tento institut byl založen na dobré vůli obtíženého.

Z počátku byla tato prosba zcela nezávazná a byla založena na dobré vůli požádaného a zakládala pouze morální nárok. Tento druh odkazu vznikl nejspíše z důvodu, aby mohl nabýt odkaz i člověk, který nebyl způsobilý k nabytí legátu. Proto zůstavitel žádal ty, kteří byli způsobilí, aby předali předmět odkazu dalším a přitom spoléhal na jejich slušnost, věrnost a čest.

Císař Augustus (vládl v letech 27 př. n. l. – 14 n. l.¹³⁹) jako první zavedl právní závaznost fideikomisu. Nejprve byla právní závaznost aplikována na jednotlivé případy a později se stala všeobecnou. Císař Augustus nařídil konsulům, aby plnění fideikomisů vynucovali z moci úřední. Od jeho dob měl tento druh odkazu povahu právní a jeho splnění šlo tedy vymáhat *extra ordinem*¹⁴⁰ před konzulem. Císař Klaudius (vládl

¹³⁶ Iust. Inst. 2, 20, 36.

¹³⁷ Gai. 2, 235.

¹³⁸ SALÁK, Pavel. K pojmu fideikomis a jeho pozici v římském a novověkém právu. *Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví*. Praha: C. H. Beck, 2014, roč. 22, č. 12, s. 433.

¹³⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. V Praze: C. H. Beck, 1997, xii, 43 s. Beckova skripta.

¹⁴⁰ Mimo normální řízení. Převzato z BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 152.

v letech 41-54 n. l.¹⁴¹) poté zřídil samostatný úřad, fideikomisní soud. Tímto se pak fideikomis stal právně vynutitelným a závazným institutem.¹⁴²

Fideikomis je tedy stejně jako legát pořizení *mortis causa* založen na singulární sukcesi. I poté, co se fideikomis stal žalovatelný, nebyla pro něj stanovena určitá právní forma. Fideikomis mohl být zřízen zcela volně, jak na základě závěti, tak mimo ní. Dále bylo možné zřídit fideikomis nejenom písemně, ale i ústně a dokonce i znamením. Fideikomis mohl být pořizen jakýmkoliv jazykem a nebyla pro jeho zřízení stanovena žádná slavnostní formule.

Tím, že byl fideikomis jakousi prosbou, mohl ho zůstavitel směřovat ke komukoliv, kdo od něj obdržel něco pro případ smrti, kdo měl z pozůstalosti jakýkoliv prospěch. V době poklasické mohl být tento odkaz směřován dokonce i proti dlužníkovi, aby plnil dluh osobě odlišné od dědice.¹⁴³

Předmětem mohlo být cokoli, co mohlo být předmětem odkazu damnačního. Tedy věci ve vlastnictví zůstavitele, dědice i třetí osoby.¹⁴⁴ Předmětem fideikomisu mohlo být i vydání celé pozůstalosti, nebo její části, i propuštění otroka na svobodu.

Způsobilst nabýt fideikomis měli i ti, kteří neměli pasivní testamentární způsobilst.

2.6.1 Druhy fideikomisu

Fideikomisem bylo možné odkázat celou pozůstalost či její část a bylo možné ho zřídit s podmínkou i bez podmínky.

Prvním druhem fideikomisu je fideikomis universální. Předmětem universálního fideikomisu je tedy celá pozůstalost. Tento odkaz byl v římském právu označován jako *fideicommissum hereditatis*. Dědic byl povinen převést na fideikomisáře veškeré hmotné věci z dědictví. Dluhy a pohledávky byly ovšem vázány pouze na osobu dědice.

Dalším druhem fideikomisu byl fideikomis rodinný. Tímto fideikomisem byla stanovena povinnost obdařenému, že musí veškerý nabytý majetek převést na dalšího

¹⁴¹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 1997, xii, 50 s. Beckova skripta.

¹⁴² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 561.

¹⁴³ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 155.

¹⁴⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 561.

člena jeho rodiny a to pro případ své smrti. Tato povinnost byla stanovena tedy jako *mortis causa*. Rodinný odkaz byl však limitován na další dvě generace a byl zřizován zejména v případě nemovitostí.¹⁴⁵

Fideikomisář mohl být také zavázán povinností, že po své smrti či po určité době musí majetek obdrženy z odkazu předat dalšímu odkazovníkovi. Tato povinnost mohla být vázána buď na celý majetek, nebo na jeho část. Fideikomisární substituce tedy způsobovala to, že odkazovník nemohl s věcmi, které obdržel, disponovat.¹⁴⁶ *Substitutio fideicommissaria* byla častá v rámci rodiny a bylo možné, aby předmět odkazu nabyla, v době pořízení fideikomisu, ještě neexistující osoba. *Fideicommissum familiae relictum* bylo Justiniánem omezeno na čtyři generace.¹⁴⁷

Dalším typem byl *fideicommissum tacitum*, neboli fideikomis s tajnou úmluvou. Tento odkaz byl postaven na tajné domluvě mezi zůstavitelem a dědicem, která obsahovala, že dědic měl dědictví vydat osobě, která byla nezpůsobilá dědit. Jestliže byl tento tajný fideikomis odhalen, považoval se jako neplatný a dědictví propadalo státní pokladně. Z dědice se stával *indignus*, neboli nehodný a byl považován, jako by se vážně provinil proti zůstaviteli a z pozůstalosti tudíž neměl právo nabýt žádný majetek.¹⁴⁸

2.6.2 Právní úprava fideikomisu

U universálního fideikomisu měl původně fideikomisář postavení, které bylo velmi podobné kupci, protože se převod majetku uskutečňoval jako předstíraný prodej za určitou menší sumu peněz. Mezi dědicem a fideikomisářem byly uzavírány stejné stipulace jako mezi kupcem a prodávajícím. Fideikomisář musel dědicovi přislíbit, že mu uhradí veškeré náklady, které by mu vznikly v souvislosti s postavením dědice, naopak dědic musel přislíbit, že vydává pozůstalost celou. Dále byla dědici přislíbena obhajoba, kdyby ho někdo z titulu dědice žaloval a fideikomisáři naopak bylo přislíbено, že mu bude dovoleno uplatňovat pozůstalostní žaloby.¹⁴⁹

¹⁴⁵ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 252-253.

¹⁴⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 252-253.

¹⁴⁷ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 155.

¹⁴⁸ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 155, 172.

¹⁴⁹ Gai, 2, 252.

Jak již bylo výše uvedeno, fideikomis zakládal sukcesi singulární. I přesto, že byla prostřednictvím fideikomisu celá pozůstalost vydána fideikomisáři, dědicem stále zůstával ten, kdo ji vydal. Obdařený z fideikomisu byl považován někdy jako dědic a někdy jako odkazovník. V roce 56 n. l. bylo přijato usnesení *SC Trebellianum*, které stanovilo, že v případě, že došlo na základě fideikomisu k vydání celého dědictví, přechází na fideikomisáře i všechny žaloby, které může dědic dle civilního práva uplatnit. Samozřejmě na něj přechází i ty žaloby, které jsou namířeny proti dědici. Toto ustanovení tedy zavedlo to, že všechny žaloby, které příslušely dědici i proti němu, byly přeneseny na osobu, která získala pozůstalost. Na základě tohoto usnesení senátu přestaly být užívány shora uvedené stipulace.¹⁵⁰

Stejně tak jako u legátů i u fideikomisů bylo způsobeno, že dědic z toho důvodu, že mnohdy musel vydat celou pozůstalost, dědictví odmítal. Na *SC Trebellianum* navazovalo *SC Pegasianum*, které zavedlo, že v případě, že by fideikomisem byla odkázána celá pozůstalost, může si dědic nechat jednu čtvrtinu. *SC Pegasianum* bylo vydáno kolem roku 74 n. l. a rozšiřovalo působnost ustanovení Falcidiova zákona na fideikomisy. Tím bylo zabráněno tomu, že dědici dědictví odmítali z důvodu, že jim z pozůstalosti nezbyl žádný nebo jen velmi malý majetek. Stejně pravidlo se vztahovalo i v případě jednotlivých věcí z dědictví, i zde si mohl dědic ponechat poměrnou část. V případě, že tedy dědic dědictví přijmul, nesl veškeré povinnosti sám. Fideikomisář, který přijal druhou část pozůstalosti, měl postavení podílového odkazovníka, neboli toho, kterému se odkazuje podíl majetku. Postupem času bylo zavedeno, že všechny zisky i ztráty byly podle poměrných částí rozděleny mezi dědice a obdařené.¹⁵¹ Fiduciář a fideikomisář se zavazovali vzájemnými stipulacemi *partis et pro parte* jako při *legatum partitionis*.¹⁵²

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že v případě, že byl dědic požádán, aby vydal méně než tři čtvrtiny pozůstalosti, ručí dle *SC Trebellianum* oba dva podle poměrné části, dle které pozůstalost nabyli a ve stejném poměru mohou podávat i žaloby na jejich ochranu.¹⁵³

Dědic, který byl požádán, aby vydal celou pozůstalost, mohl si dle *SC*

¹⁵⁰ Iust. Inst. 2, 23, 4.

¹⁵¹ Gai. 2, 254.

¹⁵² BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 155.

¹⁵³ Gai. 2, 255.

Pegasianum jednu čtvrtinu ponechat. Ve chvíli, kdy pozůstalost dobrovolně přijal, ručil za celé dědictví sám a v případě, že si jednu čtvrtinu ponechal, uzavíral s odkazovníkem stipulace, které byly uzavírány mezi podílovým odkazovníkem a dědicem. V případě, že celou pozůstalost vydal, uzavíral stipulace s odkazovníkem stejně jako mezi kupcem a prodávajícím.¹⁵⁴

Dědic, který nechtěl přijmout pozůstalost z toho důvodu, že se obával, že je přetížena dluhy, měl dle *SC Pegasianum* pozůstalost na žádost toho, který z ní měl být obdařen, přijmout a převést ji na něj. S pozůstalostí pak přecházeli na fideikomisáře i veškeré žaloby dle *SC Trebellianum*. Tím byla zajištěna jistota dědice, že veškeré žaloby spojené s pozůstalostí půjdou na obdarovaného.¹⁵⁵

Císař Justinián později *SC Pegasianum* zrušil a ponechal v platnosti pouze *SC Trebellianum*, s tím, že pokud byl dědic požádán, aby vydal celou pozůstalost, nebo více než tři čtvrtiny pozůstalosti, mohl si jednu čtvrtinu vždy ponechat. V případě, že dědic vydal celou pozůstalost, přešly veškeré žaloby na osobu fideikomisáře. Pokud si dědic jednu čtvrtinu pozůstalosti ponechal, byly připuštěny dědické žaloby, ve prospěch i v neprospěch dědiců i fideikomisářů, podle poměru jejich podílů.¹⁵⁶

2.6.3 Předmět fideikomisu

Jak bylo již výše uvedeno, předmětem fideikomisu mohly být věci, které byly ve vlastnictví pořizovatele, dědice i třetí osoby. Fideikomisem mohl být obtížen nejen dědic, ale také odkazovník. Velmi důležité bylo, aby nebyl ten, kdo byl fideikomisem obtížen, nucen vydat více, než z testamentu nabyt. Majetek, který převyšoval hodnotu pozůstalosti, byl odkázán neplatně. Předmětem fideikomisu mohla být jednotlivá věc, část pozůstalosti i pozůstalost celá.

V případě, že byla předmětem fideikomisu věc cizí, měl obtížený tuto věc od cizí osoby koupit a v případě, že ji její majitel nechtěl prodat, vydat fideikomisáři její hodnotu v penězích. Podle některých názorů však v případě, že majitel věci tuto věc prodat nechtěl, zanikal v této souvislosti i fideikomis.¹⁵⁷

Fideikomis byl zrušen i v případě, že byl odkázán cizí otrok a jeho pán ho

¹⁵⁴ Gai. 2, 256-257.

¹⁵⁵ Gai. 2, 259.

¹⁵⁶ Iust. Inst. 2, 23, 7.

¹⁵⁷ Gai. 2, 261-262.

nechtěl propustit na svobodu. Z předešlé věty tedy vyplývá, že předmětem fideikomisu mohlo být i propuštění otroka na svobodu, a to jak otroka zůstavitele, tak dědice i osoby třetí.¹⁵⁸

2.6.4 Rozdíly mezi legátem a fideikomisem

Hlavním rozdílem mezi legátem a fideikomisem je tedy forma, neboť legát mohl být ustanoven pouze přísně stanovenou formou, kdežto fideikomis mohl být ustanoven jakkoliv.

Legát mohl být ustanoven pouze osobě, která měla pasivní testamentární způsobilost, fideikomis mohl být ustanoven komukoliv.¹⁵⁹

Fideikomisem bylo umožněno rozšířit obsah testamentu, připouštěl následné dědické pořízení, neboli fideikomisární substituci. Následné dědické pořízení bylo připuštěno i na osobu, která prozatím neexistovala.¹⁶⁰

Legát mohl být odkázán pouze prostřednictvím testamentu na rozdíl od fideikomisu, který mohl být odkázán i prostřednictvím zákonného dědice. Fideikomisem bylo možné zůstavit i věci dědicova dědice. Legát zůstavený v kodicilu je platný pouze v případě, že kodicil je od zůstavitele potvrzený. Fideikomis je platný i v případě nepotvrzeného kodicilu.¹⁶¹

Legát byl možný uložit pouze dědici, kdežto fideikomis mohl být uložen komukoliv.

Řecky napsané fideikomisy byly platné, kdežto legáty nikoliv, stejně tak mohli z fideikomisu nabývat i Latinové, kdežto z legátu nikoliv.

Fideikomisy mohly z počátku nabývat i cizinci, neženatí, bezdětní i osoby neurčité. Toto však později bylo zakázáno.

V případě, že se obtížený z odkazu dostal do prodlení, byly v případě fideikomisů dluženy i úroky a plody, u legátů nikoliv. Jestliže dědic popíral odkazy, mohla být proti němu podána žaloba, která u damnačního legátu mohla být až ve výši dvojnásobku toho, co měl legatář obdržet, u fideikomisu mohla být však podána jen do

¹⁵⁸ Gai. 2, 263-265.

¹⁵⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 251.

¹⁶⁰ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 155.

¹⁶¹ Gai. 2, 269-270a.

výše, kterou měl obdařený obdržet. Naproti tomu splnil-li obtížený něco navíc na základě omylu, mohl to požadovat nazpět. U damnačního legátu však tato možnost byla vyloučena.¹⁶²

2.6.5 Sloučení legátu s fideikomisem

Postupem času docházelo k přibližování obou institutů, a tím i k postupnému odstraňování rozdílů mezi nimi. Tím, že pořizování legátu bylo daleko přísnější, docházelo k tomu, že zůstavitelé, aby si byli jisti, že bude naplněna jejich poslední vůle, odkazovali určité věci jak formou legátu, tak i zároveň formou fideikomisu.

Od dob Konstantinových se začaly oba instituty výrazně sbližovat. Konstituce synů Konstantinových odstranila přísné slovní formule používané při zřízení legátů. Za císaře Theodosia II. bylo zavedeno, že stejně jako při pořizování testamentu, musí být i při pořizování odkazu přibrán určitý počet svědků. Dále bylo připuštěno, že i legát může být pořizen řeckým jazykem.

Při slučování obou institutů docházelo k tomu, že pro legát byly stanoveny mírnější pravidla, naproti tomu pro fideikomis přísnější. K úplnému sloučení došlo za císaře Justiniána, kdy byl fideikomis postaven na roveň legátu. Jeho zákoníky stanovily, že každý odkaz má být považován zároveň jako legát i jako fideikomis a oba tyto instituty si byly rovné. Těmito zákoníky byly zcela odstraněny rozdíly mezi čtyřmi druhy legátů a legáty byly sloučeny v jeden druh. Dále bylo stanoveno, že v případě, že by mezi těmito instituty došlo k rozporu, měl být považován legát za fideikomis a měly se použít jeho mírnější pravidla. Celkově tedy mělo být všem odkazům poskytnuto veškerých výhod, které byly stanoveny buď pro legáty či fideikomisy.¹⁶³ V této době byl připuštěn i ústní odkaz, neboli fideikomis orální, který byl zcela neformální a zůstavitel ho nařizoval přímo obtíženému.¹⁶⁴

2.7 Zrušení odkazu

Odvolání odkazu i zrušení testamentu, v kterém je odkaz ustanoven, způsobuje, že odkaz pozbývá platnosti.

¹⁶² Gai. 2, 280-287.

¹⁶³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 562.

¹⁶⁴ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 214.

2.7.1 Odvolání odkazu

Odvolání odkazu bylo možné učinit ve stejné závěti, nebo i kodícilu, ve kterém byl nařízen. Odvolání bylo možné učinit také v jiném pozdějším vyjádření. Jestliže byl odkaz odvoláván ve stejné závěti, ve které byl i zřízen, muselo být tak učiněno slovy opačného významu. Odkaz bylo možné odvolat i tím, že byl přenesen na jinou osobu. Slova opačného významu se uváděla u legátu. Jestliže byl však rušen fideikomis, pro jeho odvolání nebyla stanovená určitá pravidla a stačilo, že byl v závěti fideikomis přeškrtnut, nebo byla věc zcizena či přetvořena. Fideikomis byl odvolán i v případě, že se zůstavitel s obdarovaným zneprátelel. Postupem času se mírnější ustanovení odvolání fideikomisu začala vztahovat i na legáty.

Odvolat odkaz bylo možné i zřízením nového odkazu. Nový odkaz rušil předchozí tím, že v něm byl povolán ke stejnému předmětu odkazu nový odkazovník, nebo byl ustanoven nový obtížený či byl změněn předmět odkazu.¹⁶⁵

2.7.2 Zrušení testamentu

Je-li zrušen testament, ve kterém je odkaz ustanoven, ruší se tímto i tento odkaz. Toto ustanovení však neplatí v případě, že testament pozbyl platnosti z toho důvodu, že dědic úmyslně odmítl dědictví, aby zmařil splnění odkazu a pak přicházel v úvahu jako dědic intestátní. V tomto případě se připouštěla odkazovníkovi žaloba proti tomuto dědici a dědic, který takto úmyslně zmařil odkaz, ho musel splnit.¹⁶⁶

2.8 Codicilli

Kodicil lze označit jako list obsahující odkazové nařízení. Jednalo se o voskové destičky obsahující určitou vůli zůstavitele. Někdy je kodicil označován také jako dodatek či dovětek závěti, který závěť doplňuje, vysvětluje nebo mění. Kodicil můžeme rozdělit na dva základní druhy, a to *codicilli ad testamentum* a *codicilli ab intestato*

¹⁶⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 574.

¹⁶⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 574.

facti. Jak již z názvu vyplývá, kodicily rozdělujeme podle toho, zda jsou pořízeny v souvislosti se závětí či nikoliv.¹⁶⁷

Kodicil mohl obsahovat jakékoliv pořízení pro případ smrti, nemohl ovšem obsahovat ustanovení dědice, nebo rušit testament. Kodicilem tedy nemohla být pozůstalost přímo zůstavena, aby nedošlo ke sloučení závětí a kodicilu, nemohl být kodicilem ani nikdo přímo vyděděn. Dále nebylo možné skrze kodicil uložit dědicovi podmínku nebo zřídit substituta. Prostřednictvím kodicilu šlo však úspěšně zanechat pozůstalost skrze fideikomis. Bylo možné zanechat i více kodicilů vedle sebe.¹⁶⁸

Někdy je kodicil označován také jako jeden z podtypů fideikomisu. Dle výše uvedeného kodicil doplňoval či měnil testament, později však mohl být zřízen i nezávisle na něm a bylo možné jeho prostřednictvím měnit dědickou instituci.¹⁶⁹

První kodicily byly uznány za dob císaře Augusta. Císař Augustus byl totiž požádán skrze kodicil Lucia Lentula, aby pro něj něco vykonal. Tuto prosbu sepsal právě na voskové destičky, které následně potvrdil závětí. Lucius Lentulus se tedy postaral nejen o to, aby byl uznán fideikomis, ale s tímto požadavkem začaly být používány a uznávány kodicily, právě proto, že císař Augustus jeho prosbu a poslední vůli naplnil. Dá se tedy říct, že fideikomisy a kodicily pocházejí ze stejné doby.

Na základě uznání prvního kodicilu císařem Augustem začal být tento institut používán. Císař Augustus pak svolal radu právníků, aby se s nimi poradil, zda se kodicil nepříčí právním zásadám. Mezi právníky byl i významný Gaius Trebatius Testa, který císaři Augustovi poradil, aby institut kodicilu zachoval, protože umožňoval zřídit poslední vůli i v případech, kdy zůstavitel nemohl zřídit testament. Od této doby byl dovětek uznáván jako součást testamentu, jestliže byl testamentem následně potvrzen.¹⁷⁰

2.8.1 *Codicillum ad testamentum*

Codicillum ad testamentum neboli testamentární kodicil platil pouze v souvislosti s testamentem. Testamentární kodicil byl považován za součást testamentu a jeho

¹⁶⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 570.

¹⁶⁸ Iust. Inst. 2, 25, 2-3.

¹⁶⁹ SALÁK, Pavel. K pojmu fideikomis a jeho pozici v římském a novověkém právu. *Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví*. Praha: C. H. Beck, 2014, roč. 22, č. 12, s. 434.

¹⁷⁰ Iust. Inst. 2, 25pr.

platnost závisela na platnosti závěti. Kodícil byl tedy závislý na tom, zda dědic ustanovený v závěti, pozůstalost nabude či ne. Tento typ kodícilu můžeme rozdělit na další typy a to kodícil závětí potvrzený a kodícil nepotvrzený.

Potvrzený kodícil byl oznámen v závěti, nepotvrzený nikoliv. Potvrdit kodícil bylo možné před i po vzniku testamentu. Jestliže závěť potvrzovala kodícil, který vznikl, ještě před jejím pořízením, byl označován jako *confirmatus in praeteritum*. Naopak jestliže závěť potvrzovala ještě nepořízený kodícil, který měl vzniknout až po jejím zřízení, jednalo se o kodícil *confirmatus in futurum*. Třetím typem potvrzeného kodícilu je *confirmatus in praesens*, který vznikl v souvislosti s ústní závětí, ve které zůstavitel vyhlásil jméno dědice a poté řekl, že veškeré další dispozice budou upraveny v kodícilu. Potvrzeným kodícilem bylo možné nejenom zřídit fideikomis, ale také civilní legáty, *manumisse* a šlo jím i jmenovat poručníka.¹⁷¹

2.8.2 *Codicillum ab intestato facti*

Opakem testamentárního kodícilu byl kodícil intestátní, neboli *codicillum ab intestato facti*, který přicházel v úvahu při dědění ze zákona, když zůstavitel nezanechal závěť. Tento kodícil mohl obsahovat pouze fideikomisy a jeho platnost nebyla závislá na tom, kdo byl dědicem.¹⁷²

Dle názoru právníka Papiniana, kodícil, který byl zřízen před závětí, měl jí být výslovně potvrzen, jinak pozbýval platnosti. Císař Severus a císař Antoninus pak reskriptem stanovili, že z kodícilu, který byl zřízen před závětí, lze žalovat fideikomisy, pokud není z později sepsané závěti patrné, že zůstavitel chtěl tyto fideikomisy odvolat.¹⁷³

2.8.3 *Clausula codicillaris*

Jak již výše bylo uvedeno, zůstavitel buď mohl dovětek potvrdit v závěti a šlo o kodícil potvrzený. Nebo mohl nepotvrzeným dovětkem zřídit fideikomis. Bylo však možné připojit k závěti kodícilární klausuli, což byla doložka vložená do závěti, která

¹⁷¹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 252.

¹⁷² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 570.

¹⁷³ Iust. Inst. 2, 25, 1.

obsahovala ustanovení, že v případě neplatnosti závěti má se z této listiny stát nepotvrzený kodícil a jeho obsah má být uznán jako univerzální fideikomis.¹⁷⁴

Za Justiniána bylo stanoveno, že kodicílní klausule je mlčky připojena ke každé závěti.¹⁷⁵

2.8.4 Právní úprava kodícilu

Pro kodícil nebyla na počátku jeho vzniku stanovena žádná zvláštní forma. Postupem času se však toto změnilo a v době poklasického práva byly pro kodícil ustanovena určitá pravidla. V době poklasické se kodícil začal přibližovat testamentu a začala být sjednocována pravidla, která se týkala formy, obsahu i účinků obou listin.

Justiniánské právo dále stanovilo pro platnost kodícilu, a to jak při dovětku ústním, tak i písemném, stálou přítomnost pěti svědků a dále *unitas actus*. U písemného dovětku musel tento kodícil zůstavitel podepsat před pěti svědky a nezáleželo na tom, zda ho psal vlastní rukou, nebo ho za něj psal někdo jiný. V případě, že nebyl schopný se podepsat, musel ho za něj podepsat někdo jiný. Podpisy byly vyžadovány i od všech svědků. Kodícil pořízený slepcem vyžadoval stejná pravidla jako slepcův testament.

Jestliže byl kodícil pořízený ve prospěch dětí zůstavitele, mohl být pořízen zcela neformálně. Později Justinián zavedl, že musí být takto zřízený kodícil alespoň podepsán od zůstavitele, nebo od všech jeho dětí.

Zcela neformální dovětek byl za dob Justiniána uznán za zavazující, jestliže bylo toto odkazové nařízení oznámeno přímo obtíženému. V případě, že obtížený toto popíral, mohla mu být uložena povinnost, aby o tom složil přísahu. Jestliže přísahu odmítl vykonat, musel uložené nařízení splnit.¹⁷⁶

2.9 *Donatio mortis causa*

Darování pro případ smrti neboli *mortis causa donatio* je další forma pořízení pro případ smrti. Jedná se o pořízení, které je založeno na singulární sukcesi. Už z názvu vyplývá, že se nejedná jako u ostatních pořízení pro případ smrti o jednostranný právní

¹⁷⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 570.

¹⁷⁵ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 104.

¹⁷⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 570-571.

úkon. Darování je tedy dvoustranný právní úkon, který je v tomto případě založen na podmínce, která je závislá na tom, že obdarovaný dárce přežije. Jedná se o právní jednání, na základě kterého dochází k převodu vlastnického práva pro případ smrti.

Úplně první případy darování pro případ smrti byly závislé na tom, že dárce byl bezprostředně ohrožen na životě a z tohoto důvodu daroval pro případ smrti svůj majetek. Jestliže ovšem nebezpečí smrti pominulo, dar přestával být platný. Později bylo zavedeno toto jednání i v ostatních případech, kdy dárce nebyl bezprostředně ohrožen na životě, ale chtěl někomu něco darovat, ovšem pouze za podmínky, že ho obdarovaný přežije.¹⁷⁷

Sententiae Pauli 3, 7: „1. Pro případ smrti daruje ten, kdo odchází do války nebo vyplouvá na lodi, a znamená to, že pokud se vrátí, darované mu bude vráceno, pokud zahyne, zůstane tomu, komu daroval. 2. Darování pro případ smrti uzavřené v době nemoci a po následném uzdravení může být odvoláno, smrt je však potvrzuje.“¹⁷⁸

Darování pro případ smrti je něco jako darování s odkládací podmínkou, které je založené na stejném principu jako darování mezi živými. Dar byl v mnohých případech převeden na obdarovaného ihned při uzavření právního úkonu, tedy ještě za života. Darování však bylo závislé na podmínce, že obdarovaný se zavázal dar vrátit, jestliže bezprostřední ohrožení života dárce pominulo a nebo také, jestliže dárce obdarovaného přežil. V některých případech se uzavíraly kvůli závazku vrácení daru i stipulační sliby. Jestliže byl převod k vlastnictví daru vázán na odkládací podmínku, která byla závislá na smrti dárce, stal se obdarovaný vlastníkem darované věci až v případě, že dárce přežil. Převod vlastnictví v tomto případě byl závislý na okamžiku smrti dárce.¹⁷⁹

Tím, že bylo darování pro případ smrti dvoustranným právním úkonem, nemohl být později dar ani jednostranně odvolán. Dar mohl být odvolán, stejně jako v případě normálního darování, pouze při splnění určitých podmínek.

V určitých případech pak byla pro tyto úkony zavedena i některá pravidla, která byla platná pro odkazy. Na darování pro případ smrti se vztahoval Falcidiův zákon a tedy, že dar nesměl krátit povinný díl pozůstalosti a to tedy její jednu čtvrtinu. Dále

¹⁷⁷ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 314-315.

¹⁷⁸ *Sententiae Pauli 3, 7, 1-2*. V překladu SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 137.

¹⁷⁹ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 314-315.

bylo možné uložit obdarovanému i fideikomis.

Za císaře Justiniána byla pro darování pro případ smrti zavedena i podmínka rozvazovací. Jestliže tedy obdarovaný zemřel dříve než dárce, na základě rozvazovací podmínky bylo vlastnictví k daru převedeno zpět na dárce.

Na rozdíl od závěti, *donatio mortis causa* mohla učinit i osoba, která neměla aktivní testamentární způsobilost. Další rozdíl, kterým se tento úkon lišil od testamentu, je ten, že darování pro případ smrti působilo pouze sukcesí singulární a nebylo závislé na nastoupení dědické posloupnosti. Darování pro případ smrti bylo tedy závislé pouze na okamžiku smrti dárce. Justiniánské právo pak dále zavedlo možnost dar jednostranně odvolat.¹⁸⁰

„Shrnuto, o darování pro případ smrti se jedná tehdy, když by někdo něco měl raději u sebe než u obdarovaného a zároveň raději u obdarovaného než u svého dědice.“¹⁸¹

2.10 *Mortis causa capio*

Označení *mortis causa capio* bylo používáno pro všechny ostatní případy pořízení pro případ smrti, jestliže se nejednalo o dědickou posloupnost, odkaz nebo darování pro případ smrti. Na tato ostatní pořízení pro případ smrti se vztahovala všechna ustanovení, která se používala v dědickém právu. Příkladem *mortis causa capio* bylo plnění, které bylo plněno někomu jen proto, aby byla splněna podmínka, která byla připojena k testamentu.¹⁸²

¹⁸⁰ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 314-315; HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 558.

¹⁸¹ Iust. Inst. 2, 7, 1.

¹⁸² SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 253.

3 Předpoklady dědění

Smrt člověka způsobuje zánik jeho rodinných a osobních právních vztahů. Majetkové právní vztahy však smrtí člověka nezanikají a jestliže byl zůstavitel způsobilý vlastnit majetek a majetek vlastnil, přecházejí tyto majetkové právní poměry na jeho nástupce.¹⁸³

3.1 Základní zásady dědění

3.1.1 Zásada univerzální sukcese

Dědické právo je založeno na principu, kdy z důvodu smrti zůstavitele přechází veškerá jeho majetková práva a povinnosti na jeho právního nástupce, neboli dědice. Dědic tedy nastupuje do právního postavení zemřelého a do veškerých jeho práv a povinností. Jak již bylo mnohokrát řečeno, *successio mortis causa* je založeno na principu univerzální sukcese.

„Tuto bezprostřední sukcesi universální nazýváme posloupností dědickou, universálního sukcesora dědicem, pozůstalý majetek, který přechází na dědice, neboli pozůstalost dědictvím, zemřelého pak zůstavitelem.“¹⁸⁴

Na základě dědění dochází ke splynutí majetku zůstavitele a dědice (*confusio*). Dědici nastupují do celého majetku zůstavitele, do ideálních částí pozůstalosti a nemohou přijmout či odmítnout pouze část dědictví. Dědictví lze tedy přijmout buď se vším, co k němu náleží, nebo v opačném případě lze dědictví se vším odmítnout.

Pozůstalost je chápána jako jeden celek, jako majetková jednotka, která obsahuje aktiva i pasiva. Do pozůstalosti však nepřechází rodinné vztahy, veřejnoprávní vztahy, věcná práva osobní povahy a závazky osobní povahy.¹⁸⁵

¹⁸³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 514.

¹⁸⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 514.

¹⁸⁵ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 218, 220.

Dig. 29.2.37 Pomponius:

„*Heres in omne ius mortui, non tantum singularum rerum dominium succedit.*“¹⁸⁶

Dig. 50.16.24 Gaius 6 ad ed. provinc.

„*Nihil est aliud “hereditas” quam successio in universum ius quod defunctus habuit.*“¹⁸⁷

3.1.2 SEMEL HERES SEMPER HERES

Tato zásada se týká přijetí pozůstalosti, neboť odmítnutí či neodmítnutí dědictví bylo možné učinit pouze jednou a provždy. K tomuto odmítnutí či neodmítnutí nebylo možné připojovat žádné výhrady či připomínky. Římské dědické právo bylo založeno na zásadě *semel heres semper heres*, neboli kdo se stane jednou dědicem, je jím navždy.

Tato zásada nám tedy říká, že pokud dědic dědictví přijme, nemůže se ho již nikdy vzdát a naopak, jestliže dědictví jednou odmítne, nemůže už ho nikdy přijmout.

Dig. 29, 2, 53, 1 GAIUS ve 14. knize K Iuliovu a Papiovu zákonu: „*Kdo jednou nabyl dědictví k části, nabývá také části těch, kteří odpadnou, a to i kdyby nechtěl, tedy mlčky, a proti jeho vůli mu také přirůstají části těch, kteří odpadli.*“¹⁸⁸

3.1.3 NEMO PRO PARTE TESTATUS, PRO PARTE INTESTATUS DECEDERE POTEST

Gaius ve své učebnici, která je věnována dědickému právu píše: „*Ac prius de hereditatibus dispiciamus, quarum duplex condicio est: nam vel ex testamento vel ab intestato ad nos pertinent.*“¹⁸⁹

¹⁸⁶ Dědic nastupuje do všech práv zemřelého, ne pouze k vlastnictví k jednotlivým věcem. V překladu DOSTALÍK, Petr. Dědická instituce jako základní obsahová náležitost testamentu. *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2012, č. 3., s. 275.

¹⁸⁷ Dědictví není nic jiného než nastoupení *in universum ius*, jež příslušela zemřelému. V překladu DOSTALÍK, Petr. Dědická instituce jako základní obsahová náležitost testamentu. *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2012, č. 3., s. 276.

¹⁸⁸ Dig. 29, 2, 53, 1. V překladu z SKŘEJPEK, Michal. *PRAMENY ŘÍMSKÉHO PRÁVA*. Vydání 2. Praha: LexisNexis cz s.r.o., 2006, s. 239.

¹⁸⁹ Gai. 2, 99. „A nejdříve pojednejme o pozůstalostech, kteréžto jsou dvojího druhu: připadají nám totiž buď podle testamentu, anebo intestátně.“ V překladu z KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 119.

Povolání k pozůstalosti bylo možné, jak je patrné, na základě dvou delačních důvodů a to buď tedy ze závěti, která měla přednost a nebo na základě zákona. Jak již bylo řečeno, v římském právu nebylo možné, až na pár výjimek, dědit na základě obou delačních důvodů.

Mezi tyto výjimky lze zařadit vojenský testament (*testamentum militaris*), posloupnost proti testamentu (*vocatio contra testamentum/tabulas*) a *fideicommissum ab intestato*.¹⁹⁰ Klasické právo umožňovalo souběh obou posloupností i v případě, že došlo k částečné neplatnosti dědické instituce, v neplatné části nastupovali dědici zákonní. Odkazy pak zůstávaly platné i v případě, jestliže ustanovení dědice v testamentu bylo neplatné.¹⁹¹

3.1.4 *AMBULATORIA EST VOLUNTAS DEFUNCTI USQUE AD VITAE SUPREMUM EXITUM*

Hlavním předpokladem platnosti testamentu byla svobodná vůle testátora při jeho pořízení. Se svobodnou vůlí zůstavitele při pořizování závěti nepochybně souvisí i její následné odvolání. Tato zásada byla založena na principu, že může být závěť kdykoliv zůstavitelem odvolána a to právě proto, aby nebyla porušena svobodná vůle zůstavitele.

Zůstavitel se práva na odvolání závěti nemohl ani dopředu vzdát. Kdyby zůstavitel učinil jakékoliv prohlášení, že se odvolání testamentu do budoucna vzdává či se zřekl tohoto práva uzavřením smlouvy s budoucím dědicem, byla tato veškerá ustanovení neboli též derogační klauzule (*clausula derogatoria*) neplatná.¹⁹²

3.1.5 Ostatní zásady dědického práva

Mezi další zásady lze zařadit to, že má testamentární posloupnost přednost vždy před posloupností intestátní.

¹⁹⁰ LONGCHAMPS DE BÉRIÉRE, F., *Law of Succession. Roman Legal Framework and Comparative Law Perspective*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2011, s. 55 an.

¹⁹¹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 218.

V případě že použil nepominutelný dědic *hereditas petitio*, rušila se závěť pouze v části a docházelo k souběhu obou posloupností. Převzato z SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 238.

¹⁹² SALÁK, Pavel. Zásady římského práva dědického a jejich odraz v novodobých kodifikacích. *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2012, č. 3., s. 231.

Další zásadou dědického římského práva je, že dědic, ač nastupuje do všech práv a povinností zůstavitele, odpovídá za závazky jen do výše nabytého dědictví. Nemůže být tedy odpovědný za závazky, které převyšují hodnotu pozůstalosti. Tato zásada byla zavedena až císařem Justinianem, neboť přední zůstavitelé odpovídali, kromě vojáků, bez omezení celým svým majetkem. Na základě dědické instituce tedy dochází ke splnutí majetku osoby zůstavitele s osobou dědice.

Pozůstalost bylo možné rozdělit mezi více dědiců. Při ustanovení více dědiců dědí tito celou pozůstalost společně a jejich podíly jsou vyjadřovány zlomky. Z důvodu univerzální sukcese není možné, aby dědický podíl byl vyjádřen určitou konkrétní hmotnou věcí. I přesto, že dědici nabývali jednotlivé kusy pozůstalosti, vlivem univerzální sukcese musel být dědický podíl vyjádřený zlomkem. Výjimku z tohoto pravidla mohl udělat voják, který mohl odkázat zvlášť *peculium castrense* jednomu dědici a ostatní majetek jinému dědici. V případě, že tak voják učinil, bylo hleděno, jako by se jednalo o dvě různé pozůstalosti od dvou rozdílných zůstavitelů. V případě, že zůstavitel chtěl odkázat někomu pouze určitou konkrétní věc, jednalo se o pořízení *heredis institutio ex re certa*, neboli o singulární sukcesí a ta mohla být uskutečněna ve formě odkazu. Tímto postupem mohla být určitá věc vyloučena z pozůstalosti.

Za závazky pak byli dědici odpovědní podle velikosti svých podílů. Římské právo připouštělo stejné i rozdílné velikosti dědických podílů.¹⁹³

3.2 Podmínky dědické posloupnosti

Dědická posloupnost je závislá na smrti zůstavitele. Bez úmrtí nemůže dojít nikdy k dědické posloupnosti – *viventis non datur hereditas*.

Další podmínkou dědické posloupnosti je to, aby zůstavitel byl způsobilý vlastnit majetek a nejen, aby byl způsobilý vlastnit, ale aby majetek také vlastnil, jelikož bez majetku nemůže vzniknout pozůstalost. Osoba, která nemohla vlastnit majetek neboli *personae alieni iuris*, nemohla mít ani vlastních dědiců.

Způsobilost být zůstavitelem byla závislá i na občanství, neboť dědická posloupnost mohla dle římského práva vzniknout pouze po občanovi s římským občanstvím. Svobodní příslušníci cizí obce neboli *peregrini* mohli mít dědice na

¹⁹³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 514-515.

základě práva obce, z které pocházeli. Proto při ztrátě římského občanství, nebo při odsouzení k doživotním nuceným pracím, ztrácel zůstavitel i možnost mít dědice, protože neměl občanství žádné.¹⁹⁴

Další důležitou podmínkou dědické posloupnosti je povolání k pozůstalosti. Povolání k dědické pozůstalosti je možné buď na základě závěti, nebo na základě zákona, v tomto případě se hovoří též jako o delačních důvodech. Účinky povolání nastávají ve většině případů již smrtí zůstavitele, někdy ovšem později, například při ustanovení podmínky, až jejím splněním. Povolání k pozůstalosti ještě samo o sobě nečiní z povolané osoby dědice, ale této osobě je pozůstalost nabídnuta a přijetí či odmítnutí pozůstalosti je závislé na její vůli.¹⁹⁵ Římské právo znalo tři typy delačních důvodů, a to posloupnost ze závěti *vocatio ex testamento*, posloupnost ze zákona *vocatio ab intestato* a posloupnost proti závěti – *vocatio contra testamentum/tabulas*.¹⁹⁶

3.3 Pozůstalost

Pozůstalost neboli dědictví označuje předmět dědění. Předmět dědění obsahuje veškerá aktiva i pasiva, veškerá práva, která přechází z osoby zůstavitele na osobu dědice. Pozůstalost se dědí jako celek. V římském právu byly součástí pozůstalosti i rodinné náboženské povinnosti (*sacra familiaria*¹⁹⁷).

3.3.1 *Hereditas iacens* neboli ležící pozůstalost

Hereditas iacens nastává v období, které začíná úmrtím zůstavitele a končí přijetím pozůstalosti dědicem. Ležící pozůstalost je tedy taková, která prozatím nemá svého dědice, kterou zatím žádný z nich nenabyl.

Ležící pozůstalost se může v době své existence zvětšovat i zmenšovat, stále ovšem tvoří jeden celek. Zvětšovat či zmenšovat se může ležící pozůstalost vlivem

¹⁹⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 516.

¹⁹⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 516.

¹⁹⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 220.

¹⁹⁷ Jedná se o náboženské povinnosti uvnitř rodiny, zahrnující kult bohů zemřelých i domácího krbu. Tyto náboženské povinnosti přecházely spolu s majetkem zůstavitele na jeho dědice. Převzato z BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 283.

právních skutečností, které nejsou závislé na ničí vůli. Asi nejčastějším důvodem zvětšení pozůstalosti jsou přírůstky plodů, které jsou odděleny od věci, která náleží do pozůstalosti. Také děti, které se narodí z otrokyně, která náleží do pozůstalosti, ji rozšiřují. K ležící pozůstalosti nemůže nikdo nabýt právo požívací (*ususfructus*) ani ji mít v držení.¹⁹⁸

Původně se jednalo o věc ničí *res nullius*. Postupem času se však vyvinulo několik názorů na ležící pozůstalost. Jeden názor na *hereditas iacens* byl, že pozůstalost v mezidobí od úmrtí zůstavitele do nabytí dědictví dědicem, nikomu nepatří, že je to souhrn majetku, který nemá svého vlastníka.

Vedle této teorie se za dob klasických právníků začal vyslovovat názor, že dědic je majitelem pozůstalosti ihned po smrti zůstavitele a je jedno, kdy pozůstalost skutečně nabyt. Tato teorie se vyvinula z toho důvodu, aby byl dědic pokládán za přímého nástupce zůstavitele. Touto zásadou byla vysvětlena rozhodnutí Sabiniánů, která ustanovila, že stipulace¹⁹⁹ mohou být uplatněny rovnou proti budoucímu dědici. S tímto názorem ale nesouhlasili Prokuliánové. Dle určitých názorů tedy, v případě, když proti budoucímu dědici nešli prozatím stipulace uplatnit, měla být pozůstalost vázána stále na osobu zůstavitele a nikoliv na osobu dědice.²⁰⁰

Další názor na ležící pozůstalost byl ten, že dědictví je samo o sobě majetkový subjekt, že sama pozůstalost je vlastníkem věcí dědických a že se jedná o právnickou osobu. *Hereditas iacens* tedy byla dle tohoto názoru za dob justiniánského práva považována za zvláštní druh právnické osoby, dále vedle korporací a nadací.²⁰¹

Ke správě ležící pozůstalosti byl zřizován opatrovník *curator bonorum*. Vedle *hereditas iacens* existovaly i další druhy pozůstalosti a to *hereditas vacans a communio incidens*.

Hereditas vacans byla pozůstalost, kterou nemohl nabýt z důvodu dědické nezpůsobilosti žádný z dědiců, a proto připadala státní pokladně. *Lex Iulia et Papia nuptialis* (9. stol n. l.) stanovil, že neženatí dědici nemohli nabýt svůj díl z pozůstalosti.

¹⁹⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 517-518.

¹⁹⁹ *Stipulatio* – nejdůležitější smlouva v římském právu, formální, abstraktní a ryze zavazovací verbální kontrakt. Převzato z BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 300.

²⁰⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 518.

²⁰¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 518-519.

Communio incidens byla pozůstalost, která tvořila společenství majetku. Společenství majetku bylo založeno nezávisle na vůli společníků, protože vznikala z důvodu ustanovení více dědiců. Mezi úplně první *communio incidens* lze zařadit *consortium ercto noncito*, které vznikalo mezi syny zůstavitele. Nehmotné věci byly rozdělovány ve společenství dle poměru dědických podílů a výdaje byly rozdělovány taktéž.²⁰²

3.3.2 Rozdělení pozůstalosti

Rozdělit pozůstalost bylo možné více způsoby a to buď na základě závěti, dohody dědiců nebo soudním výrokem.

V prvním případě se pozůstalost rozděluje na základě ustanovení uvedených v testamentu. Tato ustanovení byla zpočátku pro dědice závazná a dědici si museli pozůstalost mezi sebe vzájemně rozdělit. Za dob vlády císaře Justiniana byla ustanovení uvedená v závěti přímo účinná a z tohoto důvodu nevznikalo mezi dědici společenství. Zůstavitel též mohl pozůstalost rozdělit již za svého života a toto rozhodnutí pak potvrdit svým podpisem (*divisio inter liberos*).

Dále bylo možné pozůstalost rozdělit na základě vzájemné dohody povolaných dědiců. Aby došlo k uzavření této dohody, byl vyžadován souhlas všech dědiců. Rozdělení pozůstalosti na základě dohody dědiců pak nastávalo vlivem různých zcizení, výměn či zřeknutí se vzájemných práv.

Poslední možností rozdělení pozůstalosti bylo na základě soudního výroku. Toto rozdělení bylo činěno z podnětu dědice, který o rozdělení soud požádal. Podnět k rozdělení mohl učinit kterýkoliv ze spoludědiců. Předmětem rozdělení mohla být pouze celá pozůstalost, nikoliv její část. Obsahem soudního výroku bylo přisouzení jednotlivých věcí a dále převedení vlastnického práva k nim. Soud mohl být dědici žádán buď na základě *actio familiae ercissundae*, která zněla na rozdělení společenství dědiců a nebo na základě *actio communi dividundo*, která zněla na rozdělení spoluvlastnictví.²⁰³

²⁰² SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 224.

²⁰³ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 224-225.

3.4 *Hereditas a bonorum possessio*

Označení *hereditas*, neboli pozůstalost, bylo používáno pouze v civilním právu, stejně jako označení dědice *heres*. Naproti tomu v právu praetorském se pro pozůstalost používalo označení *bona* a pro dědice označení *bonorum possessor*.

Z výše uvedeného jasně vyplývá, že civilní a praetorské dědické právo se v určitých institutech od sebe podstatně lišilo. Můžeme říci, že na základě praetorského práva byla vytvořena dvojí dědická posloupnost. Již v názvosloví byl patrný veliký rozdíl.

Rozdíly v názvosloví byly i u dědické posloupnosti. Dle civilního práva se dědická posloupnost označovala jako *hereditas* a podle praetorského jako *bonorum possessio*.

Na základě civilního práva byla pozůstalost nabývána do kviritského vlastnictví a dědic se stal na základě nabytí pozůstalosti universálním sukcesorem zůstavitele. Dědictví bylo ve většině případů nabýváno na základě prohlášení dědice, ve kterém se uvázal v dědictví (*hereditatis aditio*). Pro uvázání se v dědictví však civilní právo nestanovilo žádnou zákonnou lhůtu a proto vznikaly v této souvislosti dlouhé průtahy.

Tím, že docházelo v souvislosti s uvázáním se v dědictví k velkým průtahům, docházelo i k tomu, že byly ohroženy pohledávky věřitelů a pozůstalost jako taková. Z tohoto důvodu, aby se povolaný dědic (*heres voluntarius*) uvázal co nejdříve v pozůstalost a stal se dědicem, byla zavedena zákonem XII tabulí *usucapio pro herede*.²⁰⁴

3.4.1 *Usucapio pro herede*

Usucapio pro herede neboli vydržení pozůstalosti bylo zavedeno z výše uvedeného důvodu, tedy proto, aby se dědici co nejrychleji uvázali v dědictví a aby pozůstalost co možná nejméně připadala jako odúmrt' státu. *Usucapio pro herede* tedy sloužila k ustanovení dědice a jednalo se o zvláštní případ nabytí pozůstalosti podle civilního práva.

K vydržení věcí z pozůstalosti a k nabytí vlastnického práva k nim postačovalo,

²⁰⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 524-525.

že měl držitel věc u sebe a držení této věci trvalo jeden rok.²⁰⁵

3.4.2 *Bonorum possessionis*

Bonorum possessionis bylo pravděpodobně zavedeno z toho důvodu, aby nahradilo *ucusapio pro herede*. Jeho účel byl stejný, tedy ten, aby se dědici co nejrychleji uvázali v dědictví a aby pozůstalost co možná nejméně připadala státu jako odúmrt'.²⁰⁶

Tato držba pozůstalosti byla vytvořena kvůli ochraně osob, které nebyly dědici na základě civilního práva. Tímto institutem byl rozšířen okruh dědiců, kteří byli povoláváni na základě civilního práva. Okruh dědiců byl rozšířen na manžela a další pokrevní příbuzné.²⁰⁷

Držbu pozůstalosti uděloval praetor na základě žádosti. Tím se tato posloupnost podstatně odlišovala od posloupnosti civilní. Držba pozůstalosti byla udělována na základě zvláštního interdiktů *Quorum bonorum*.²⁰⁸

Praetorské právo udělovalo *bonorum possessio* i dědicům práva civilního a sloužilo k jejich ochraně. Umožňovalo těmto dědicům uplatnit prostředky soudní ochrany, které mohli použít pouze ti, kterým byla udělena držba pozůstalosti.²⁰⁹

Praetor nemohl na základě udělení držby nikoho jmenovat dědicem, *bonorum possessor* tedy nezískával udělením držby k pozůstalosti vlastnické právo, nicméně se mohl stát jejím vlastníkem po uplynutí roční vydržecí doby.²¹⁰

Původně byla držba pozůstalosti udělována praetorem pouze dědicům, kterým svědčilo civilní právo, pokud se o ni u praetora včas přihlásili. Civilním dědicům pak bylo poskytnuto *interdictum Quorum bonorum*, na základě kterého mohli požadovat vydání věcí, které byly součástí pozůstalosti a to dokonce i těch, které již byly vydrženy

²⁰⁵ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 226.

²⁰⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 525-526.

²⁰⁷ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 91.

²⁰⁸ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 268.

²⁰⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 525-526.

²¹⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 225.

na základě *usucapio pro herede*.²¹¹

Bonorum possessio bylo původně udělováno praetorem v případě, že byl spor o pozůstalost. Postupem času se z této držby vyvinula samostatná dědická posloupnost a jak již bylo výše uvedeno, stala se tato praetorská dědická posloupnost protikladem posloupnosti civilní. Stejně jako *bonorum possessor*, kterému byla původně udělována pouze držba pozůstalosti, byl posléze považován za skutečného praetorského dědice, který po uplynutí vydržecí doby nabýval k pozůstalosti kviritské vlastnictví.²¹²

3.4.2.1 Druhy *bonorum posseissio*

Existuje několik druhů *bonorum possessio*. Jako první je *bonorum possessio sine re*, kdy držitel pozůstalosti musí pozůstalost vydat, jestliže civilní dědic proti němu uplatní dědickou žalobu a prokáže své dědické právo, ještě před uplynutím vydržecí doby.

Dalším typem je *bonorum possessio cum re*, ve kterém má držitel silnější postavení a může se proti civilnímu dědici bránit námitkou zlého úmyslu.

Další rozdělení je závislé na delačních důvodech. *Bonorum possessio secundum tabulas* je založena na základě závěti, kterou civilní právo neuznává za platnou, naproti tomu preatorské právo ji uznává. Opakem je *bonorum possessio ab intestato/sine tabulis*, to je použito ve chvíli, kdy nebyla pořízena závěť a je udělena držba na základě intestátní posloupnosti v preatorském ediktu. Nepominutelným dědicům byla udělována *bonorum possessio contra tabulas* ve chvíli, kdy byli v testamentu opomenuti.²¹³

3.4.3 *Collationes*

Collatio neboli právo na připočítání je institut římského praetorského práva, který se zakládá na okolnosti, ve které jeden ze spoludědiců musí poskytnout do dědictví svůj vlastní majetek. Tento svůj majetek vkládá do dědictví a poté se o něj dělí s ostatními spoludědici. Existovaly dva druhy kollací a to *collatio bonorum*, které bylo starší a *collatio dotis*.

²¹¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 525-526.

²¹² BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 91-92.

²¹³ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 226.

3.4.3.1 *Collatio bonorum*

Collatio bonorum bylo ukládáno emancipovaným dětem. Tento institut vzešel z toho důvodu, že emancipovaní dostali dle praetorského práva stejné právní postavení jako *sui heredes*. V případě, že emancipovaní uplatnili svoje nepominutelné dědické právo na povinný díl, dostávali se mezi ostatní dědice, kteří podléhali otcovské moci, na základě *bonorum possessio contra tabulas*. Aby dědění mezi nimi bylo spravedlivé, museli emancipovaní vložit do dědictví veškerý svůj majetek, neboť děti podřízené moci otce nenabývaly za jeho života majetek do svého vlastnictví, nýbrž do vlastnictví svého otce. V tom byla mezi jednotlivými dědici nerovnost, jelikož emancipovaní nabývali po emancipaci majetek pro sebe.

Nárok na kollaci mají pouze děti, které jsou podřízeny moci zůstavitele neboli *sui heredes* a tato povinnost je stanovena emancipovaným dětem, které požádaly buď o *bonorum possessio Unde liberi* nebo *contra tabulas*. Nárok na kollaci ovšem nenastává vždy, ale pouze v případě, jestliže by dědicům *sui heredes* v souvislosti s emancipovaným dědicem vznikla škoda. V tomto důsledku tento nárok vzniká pouze těm dědicům, které dědí s emancipatem ve stejné dědické třídě, ty, co mezi sebou dědí podle hlav (*in capita*) a nikoliv mezi bližšími a vzdálenějšími dědici (*in stirpes*).

Majetek emancipovaného se dělí mezi něj a dědice *sui heredes* tak, že polovina jeho majetku zůstává jemu a druhá polovina se dělí mezi *sui heredes*, ostatním emancipovaným dětem z jeho majetku nic nenáleží.

Emancipovaný musel vložit do pozůstalosti takový majetek, který vlastnil ke dni úmrtí zůstavitele po odečtení dluhů. Kollace nepostihovala pouze statky kastrenské, které by emancipat vlastnil v případě, že by k emancipaci nedošlo. V případě, že emancipovaný nemůže majetek vydat, jelikož jej už nemá, dává se jeho dědický podíl oprávněným z kollace, jestliže dají jistotu, že tento dědický podíl vydají zpět, pokud emancipovaný majetek opět nabude a poskytne do dědictví. V případě, že *sui heredes* odmítnou dát jistotu, spravuje dědický podíl emancipovaného opatrovník.

Ke kollaci docházelo buď na základě stipulačních slibů, nebo také skutečným vydáním věcí emancipovaného a také snížením dědického podílu.²¹⁴

²¹⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 609-611.

3.4.3.2 *Collatio dotis*

Tento druh kollace je ukládán dědici, který je podřízený otcovské moci, jestliže požádá praetora o *bonorum possessionem Unde liberi* nebo *Contra tabulas* a tím začne konkurovat ostatním *sui heredes*. *Sua heres* je povinen vydat ostatním své věno, poskytnuté otcem rodiny (*dos profecticia*) nebo někým jiným (*dos adventicia*).

Císař Gordianus III. (vládl v letech 238-244 n. l.)²¹⁵ dále stanovil, že právo na kollaci mají i děti emancipované a to v případě, že se jedná o *dos profecticia*. Na základě tohoto ustanovení pak bylo za dob císařství stanoveno, že právo na připočítání má postihovat veškeré věci, které descendent nabyli již za života svého otce.²¹⁶

Roku 472 n. l. pak bylo zákonem císaře Leona stanoveno, že descendent musí v případě dědění ze zákona nebo proti testamentu započíst i věno, darování před manželstvím a koupení úřednického místa (*militia*).²¹⁷

Císař Justinián dále stanovil v novele č. 18, že kollaci musí descendent učinit i v případě dědění ze závěti, mimo to, když ji zůstavitel v závěti výslovně zakáže.²¹⁸

3.5 Právní postavení dědice

Dědice můžeme označit jako univerzálního právního nástupce zemřelého. *Heres*, jak dědice označovalo civilní právo, mohl být povolán k dědictví buď na základě závěti, nebo na základě zákona. Přijmutí dědictví bylo v určitých případech závislé na vůli dědice, ovšem v některých případech se stával účastník dědicem i proti své vůli. Podle právního postavení dědiců byli tito dědici rozdělováni do dvou skupin. Civilní právo rozlišovalo dědice vlastní (*heredes domestici*) a dědice cizí (*heredes extranei*). *Heredes domestici* byli dále rozděleni na dědice vlastní a nutné (*heredes sui et necessarii*) a dědice nutné (*heredes necessarii*).²¹⁹

²¹⁵ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. V Praze: C. H. Beck, 1997, xii, 64 s. Beckova skripta.

²¹⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 611.

²¹⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. V Praze: C. H. Beck, 1997, xii, 85 s. Beckova skripta.

²¹⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 611.

²¹⁹ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 293.

3.5.1 *Heredes necessarii*

Nejhorší postavení měli *heredes necessarii*, neboť se stávali dědici i proti své vůli. Nutným dědicem byl otrok. Otrok ustanovený v testamentu za dědice se smrtí svého pána stával nezávisle na své vůli svobodným člověkem a nabyvatelem pozůstalosti.

Ustanovení nutných dědiců se stávalo častým v případě, kdy měl zůstavitel obavu, že je jeho majetek předlužený. Stávalo se tak proto, aby v případě, že nebudou věřitelé z pozůstalosti uspokojeni, byli uspokojováni z majetku tohoto dědice a nikoliv přímo z majetku zůstavitele, které by pro něj bylo ostudou. Tím, že otrok nemohl dědictví odmítnout a této potupě se vyhnout, byla mu udělena výhoda, že veškeré věci, které nabyt po smrti svého pána, tedy kromě věcí, které by nabyt výlučně z titulu dědictví, zůstanou jeho majetkem. Tato výhoda byla poskytována i v případě, že věřitelé byli z pozůstalosti uspokojeni pouze částečně. Ostatním osobám tato výhoda poskytována nebyla a v případě, že věřitelé nebyli uspokojeni v první dražbě, mohla být dražba opakována, a to i několikanásobně, jestliže dědic nabyt nějaký majetek později.²²⁰

3.5.2 *Heredes sui et necessarii*

Další skupinou jsou *heredes sui et necessarii*. Jedná se o dědice, kteří jsou podrobeni otcovské moci zůstavitele. Mezi tyto dědice patří nepochybně synové a dcery zůstavitele.

Mezi vlastní a nutné dědice zůstavitele mohou být zařazeni i vnuci a vnučky. Pouze ovšem za předpokladu, že se tito narodili synům podřízeným otcovské moci. Aby mohli být dědici zůstavitelovými, nestačí však, že jsou podřízeni jeho moci. Přichází v úvahu jako *heredes sui et necessarii* v případě, že jejich otec, ještě za života zůstavitele, přestal být podroben jeho otcovské moci. Tím, že jejich otec přestane být dědicem vlastním, dostávají se do jeho postavení jeho děti podrobeny téže moci. Je pak nepodstatné, z jakého důvodu tomu tak bylo, zda proto, že syn zemřel ještě za života zůstavitele či přestal být podřízen jeho otcovské moci emancipací. Stejně postavení jako dcery měly i manželky, podřízeny moci manželské a také snachy podřízeny moci manželské syna zůstavitele.²²¹

²²⁰ Gai. 2, 153-155.

²²¹ Gai. 2, 156, 159.

Tím, že jsou tito dědici podřízeni moci otcovské, nazývají se také jako dědici domácí. Označení vlastní se používalo proto, protože se již za života otce rodiny považovali za spoluvlastníky rodinného majetku. Označení nutní zase proto, že civilní právo neumožňovalo těmto dědicům pozůstalost odmítnout a přicházeli v úvahu i v případě neexistence závěti. Praetorské právo však těmto dědicům umožňovalo dědictví odmítnout.²²²

3.5.3 *Heredes extranei*

Heredes extranei neboli dědicové cizí jsou všichni ti, kteří nejsou podřízeni něčí moci. Mezi tuto skupinu dědiců můžeme zařadit tedy i děti zůstavitele, kteří nejsou podřízeni jeho moci. Dědicové cizí jsou i děti, které za své dědice ustanovila jejich matka, protože ženy nad svými dětmi neměly moc.

Další skupinou *heredes extranei* jsou otroci, kteří byli svým pánem propuštěni na svobodu ještě za jeho života.

Výhoda dědiců cizích byla taková, že měli možnost dědictví přijmout, nebo odmítnout. Jak již bylo výše uvedeno, římské dědické právo bylo založeno na zásadě *semel heres semper heres*. V případě však, že by si cizí dědic, kterému bylo umožněno pozůstalost odmítnout, počínal jako dědic, tuto výhodu ztrácí.²²³

3.6 *Vocatio contra testamentum/tabulas*

Vocatio contra testamentum/tabulas neboli povolání proti testamentu umožňovalo určité skupině dědiců domoci se určitých práv z pozůstalosti i v případě, že o nich testament mlčel.

V zákoně XII desek nebyla omezena vůle zůstavitele a zůstavitel mohl o svém majetku pořizovat zcela volně, postupem času však začala být tato volnost omezována ve prospěch tzv. nepominutelných dědiců.

Mezi nepominutelné dědice patřili dle civilního práva dědicové vlastní, neboli děti zůstavitele, kteří byli bezprostředně podřízeni jeho otcovské moci. Tito dědicové museli být buď v testamentu ustanoveni jako dědici, nebo museli být vyděděni, jinak řečeno, nesměl je zůstavitel v testamentu opominout, nesměla o nich závěť mlčet

²²² Gai. 2, 157-158.

²²³ Gai. 2, 161-163.

(*postumi agnatione rumpi testamentum*).

Tato formální práva nepominutelných dědiců však mohl zůstavitel jednoduše obejít, a to tím, že těmto dědicům v testamentu odkázal nepatrný majetek, nebo je vydědil. Civilní i praetorské právo zůstavitelovi nepřikazovalo, kolik musí nepominutelným dědicům v závěti zůstavit, přikazovalo mu pouze to, že o nich nesmí v testamentu mlčet.

Praetorské právo pak udělovalo nepominutelným dědicům držbu pozůstalosti (*bonorum possessio contra tabulas cum re*). Mezi další nepominutelné dědice řadilo všechny děti, nejen tedy ty, kteří byli bezprostředně podřízeni jeho moci, ale také emancipované. Dále také patrony, v případě, že propuštěnec zemřel bezdětný. Posledním nepominutelným dědicem byl dle praetorského práva otec emancipovaného syna, který zemřel bezdětný.²²⁴

Od počátku existence testamentu bylo obecnou zvyklostí to, že testátor měl těmto dědicům zůstavit takový majetek, aby jeho výše neporušovala povinnost příbuzenské lásky. V případě, že tedy zůstavitel zůstavil v závěti dědici bez spravedlivého důvodu nepatrný majetek, jednalo se sice o závěť právně platnou, byť nemravnou a nespravedlivou (*testamentum inofficiosum*).²²⁵ O vydědění dětí bylo již zmíněno v jiné kapitole.²²⁶

Postupem času byla praetorem na přelomu republiky a císařství zavedena zvláštní žádost či žaloba o vydání poměrné části dědictví (*querela inofficiosi testamenti*), jednalo se o stížnosti nepominutelných dědiců na testament, který porušoval povinnost příbuzenské lásky. Praetor přikazoval rozhodovat o těchto stížnostech soudu příslušnému pro dědické spory a to soudu centumvirálnímu (*iudicium centumvirale*).²²⁷

V Justiniánských institucích se píše o nespravedlivé závěti následující: „I. Napadnout platnost závěti svých rodičů jako nespravedlivou však není povoleno pouze dětem, ale také rodičům závěť jejich dětí. Sestry a bratři budou chráněni císařskými konstitucemi pouze proti tomu, když byli dědici ustanoveni lidé se špatnou

²²⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 238.

²²⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 575-576.

²²⁶ Viz kapitola 1.3.4.

²²⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 576.

pověstí, nemohou tedy podat žalobu proti všem dědicům. Vzdálenější příbuzní, jako například bratři a sestry, nemohou v žádném případě podat žalobu, a pokud žalují, nebudou úspěšní.

*2. Žalobu proti nespravedlivé závěti mohou podat přirozené děti, stejně jako ty, které jsou, podle pravidla zavedeného naší konstitucí, adoptované, ale pouze tehdy, jestliže majetek zemřelého nemohou získat na základě jiného právního důvodu. Neboť ten, kdo může na základě jiného právního důvodu získat celou pozůstalost nebo její část, nemůže žalovat z důvodu nespravedlivé závěti. Také později narozené děti, které nemohou získat nic na základě jiného právního důvodu, mohou podat žalobu proti nespravedlivé závěti.*²²⁸

Na základě této žaloby (*querela inofficiosi testamenti*) bylo zavedeno pravidlo, že pořizovatel musel v testamentu zanechat nepominutelnému dědici určitý povinný díl. Dále bylo stanoveno pravidlo, že vydědění bylo závazné pouze na základě spravedlivého důvodu ze závažných důvodů.

Vydědění nepominutelného dědice muselo být náležitě odůvodněno a toto odůvodnění pak posuzoval soudce. Nepominutelní dědici museli dokazovat, že byli vydědění nespravedlivě a že žádný závažný důvod k němu zůstavitel neměl, neboť se touto žalobou domáhali zrušení závěti. Uznáním této žaloby pak nastupovala posloupnost intestátní.²²⁹

3.6.1 Díl povinný (*portio debita*)

Jak již bylo výše uvedeno, v případě, že zůstavitel nezanechal na základě spravedlivého důvodu nepominutelnému dědici určitou část ze svého majetku, mohl se tento dědic bránit proti němu stížností, která byla zdůvodněná tím, že zůstavitel porušil povinnost příbuzenské lásky. Nepominutelný dědic se tímto domáhal zrušení testamentu z důvodu, že je nespravedlivý. Tím, že byla závěť zrušená, nastupovala posloupnost zákonná. Nutné je ale zmínit, že závěť byla rušena pouze v rozsahu, který se týkal dědice, který tuto žalobu podal. V tomto případě tedy mohlo docházet k souběhu obou posloupností.

Querella inofficiosi testamenti mohla být uplatněna všemi dětmi zůstavitele

²²⁸ Iust. Inst. 2, 18. V překladu BLAHO, Peter a Michal SKŘEJPEK. *Justiniánské instituce. 1. Vydání.* Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. 165.

²²⁹ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského.* [2. nezměněné vyd.]. V Praze: Nákl. Spolku čsl. právníků "Všehrd", 1946, 2 v., díl II, s. 310.

a dále nebylo-li dětí, mohli tuto stížnost podat i rodiče nebo sourozenci. V opačném případě nemohl tuto stížnost podat ten, kdo obdržel na základě jiného pořízení pro případ smrti alespoň jednu čtvrtinu svého zákonného podílu.²³⁰ Později bylo započítáváno na povinný díl i to, co dědic obdržel od zůstavitele již za jeho života, tedy na základě jednání mezi živými.

Právo na povinný díl (*portio debita*) mohli uplatňovat pouze dědici, kteří by byli povoláni k dědění na základě zákona v případě, že by zůstavitel zemřel bez testamentu. Ještě předtím, než dědici uplatnili své právo na povinný díl, museli splnit určité formální náležitosti a to požádat praetora o udělení držby pozůstalosti postavenou na základě jejich zákonného praetorského dědického práva. Právo na povinný díl měl tedy dědic, který byl uznán jako nepominutelný dědic praetorským právem a jemuž náležela držba pozůstalosti z titulu intestátního dědice. Jednalo se o formální žádost o udělení držby pozůstalosti, která upevňovala jeho postavení. Tímto prostředkem (*bonorum possessio litis ordinandae gratia*) osvědčoval tento dědic svoje dědické právo.²³¹

Výše povinného dílu byla původně stanovena tak, že nepominutelný dědic musel obdržet alespoň jednu čtvrtinu svého zákonného dědického podílu. Stanovení výše povinného dílu bylo patrně ovlivněno Falcidiovým zákonem. Později za dob Justiniána byla výše dědického práva upravena novelou č. 18 z roku 536 n. l., která upravila materiální práva nepominutelných dědiců, a to tak, že výše povinného dílu činila jednu třetinu zákonného dílu dědice v případě, pokud tento zákonný díl tvořil alespoň jednu čtvrtinu pozůstalosti. V případě, že byl zákonný díl dědice menší než jedna čtvrtina pozůstalosti, činil povinný díl jednu polovinu tohoto zákonného podílu. Polovinu zákonného podílu obdržel i potomek zůstavitele, pokud měl sám alespoň čtyři děti.²³²

Povinný díl byl vypočítáván z čisté hodnoty dědictví. Čistá hodnota dědictví byla stanovena poté, co byly z obvyklé hodnoty dědictví odečteny pasiva, náklady na pohřeb a také hodnota otroků propouštěných na svobodu. Hodnota pozůstalosti pak byla stanovena ke dni úmrtí zůstavitele.

²³⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 238-239.

²³¹ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 291.

²³² SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. V Praze: C. H. Beck, 1997, xii, 96 s. Beckova skripta.

Veškerá vedlejší ustanovení, která by omezovala díl povinný, nebo veškeré podmínky či lhůty týkající se povinného dílu, byla neúčinná. Tato vedlejší ustanovení se mohla týkat pouze toho z pozůstalosti, co bylo poskytnuto dědici nad rámec jeho povinného dílu.

Na povinný díl neměl nárok ten, jehož vydědění uznal soudce jako spravedlivé a dále také ten, který byl vyděděn z důvodu dobrého úmyslu (*exhereditio bona mente facta*). Jako příklad vydědění z dobrého úmyslu se uvádí ten, když zůstavitel vydědí svého syna, který je prohlášen za marnotratníka a jeho díl přenechá jeho dětem.²³³

V roce 542 n. l. byla vydána císařem Justiniánem novela č. 115, která se týkala descendantů a ascendentů a sloučila formální a materiální práva nepominutelných dědiců. Tato novela pak definitivně upravila právní vztah mezi zůstavitelem a nepominutelnými dědici. Formální a materiální právo bylo sloučeno tak, že nepominutelný dědic musel nejen obdržet od zůstavitele povinný díl, ale musel být zároveň i ustanoven za dědice.

Na základě této úpravy byly zavedeny zákonné důvody vydědění a zůstavitel tedy mohl vydědit pouze na základě taxativně vymezených důvodů. Oproti předchozí úpravě, kdy důvod vydědění musel dokazovat nepominutelný dědic, v nové úpravě musel tento důvod vydědění dokazovat dědic testamentární.²³⁴

Leopold Heyrovský píše ve své knize o zákonných důvodech vydědění následující: „Čtrnáct jest těch, pro které descendanti, osm, pro které ascendentí mohou býti platně vyloučeni. Záleží namnoze v provinění proti zůstaviteli, jako v úkladech jeho životu, v obžalobě jeho ze zločinu, v zabránění jemu zřídití testament, v neposkytnutí jemu povinné péče za duševní choroby, v nevykoupení z válečného zajetí, nebo co se zvláště nevďěčného chování descendantů dotýče, v těžkých urážkách učiněných zůstaviteli.“²³⁵

V případě, že byl nepominutelný dědic vyděděn na základě jiného než zákonného důvodu, přicházeli v úvahu k dědění místo dědiců testamentárních, dědicové zákonní. Ostatní ustanovení testamentu však byly tímto nedotčeny a zůstávaly platné.

²³³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 581.

²³⁴ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. [2. nezměněné vyd.]. V Praze: Nákl. Spolku čsl. právníků „Všeherd“, 1946, 2 v., díl II, s. 311.

²³⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 585.

Nepominutelní dědici, kteří byli v testamentu opomenuti, stejně jako dříve své právo uplatňovali na základě *querely inofficiosi testamenti*. Jestliže však byli descendentí nebo ascendentí v testamentu ustanoveni, byl jim ale dán menší než povinný díl, měli nárok na doplnění tohoto dílu, který mohli uplatnit na základě *actio suppletoria*.²³⁶

3.7 *Substitutio*

Substitutio neboli dědické náhradnictví slouží k tomu, aby dědil dědic náhradní (*substitutus*) v případě, že se dědic ustanovený v závěti na prvním místě (*institutus*) z jakéhokoli důvodu nestane dědicem. Dědické náhradnictví tedy zamezuje posloupnosti intestátní v případě, že odpadne dědic testamentární.

Římské právo znalo několik druhů dědického náhradnictví a to obecné náhradnictví (*substitutio vulgaris*), náhradnictví po dítěti (*substitutio pupillaris*), náhradnictví po choromyslném potomkovi (*substitutio quasi pupillaris*) a vojenské náhradnictví (*substitutio militaris*).

3.7.1 *Substitutio vulgaris*

Jedná se o obecné náhradnictví, kdy je ustanoven náhradník institutovi, proto, kdyby se z jakéhokoli důvodu nestal dědicem. Tento náhradní dědic neboli substitut nastupuje v případě, že institut dědictví přijmout nemohl nebo nechtěl. Ustanovení náhradního dědice se řídí stejnými pravidly jako ustanovení dědice s odkládací podmínkou.

Institutovi bylo možné ustanovit více substitutů a i naopak více institutům ustanovit jediného substituta. Dále bylo možné ustanovit i více stupňů substituce. Náhradník byl pak ustanoven za dědice pouze v případě, že odpadli všichni dědici ustanoveni před ním. Dále bylo možné zároveň ustanovit všechny instituty navzájem svými substituty (*substitutio reciproca*). V případě *substitutio reciproca* si rozdělují volný podíl dědici mezi sebou navzájem podle výše svých dědických podílů. V případě, že je jeden dědic zároveň substitutem jiného instituta a dále je stanoven další substitut,

²³⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 584.

je tento substitut zároveň ustanovený substitutem oběma institutům.²³⁷

Náhradní dědic původně nebyl odpovědný za povinnosti, které byl odpovědný splnit institut. Toto však bylo změněno reskriptem císařů Septimia Severa a Caracally a substitut byl obtížen stejnými odkazy jako institut.

3.7.2 *Substitutio pupillaris*

Substitutio pupillaris neboli dědické náhradnictví po dítěti zřizuje *pater familias* svému nedospělému dítěti. Tato substituce se zřizovala pro případ, že by dítě, které nabylo po svém otci dědictví, zemřelo ještě před dosažením zletilosti. *Pater familias* tím, že nařídil substituci pupilární, ustanovoval sobě samému druhého náhradního dědice.

Ve starších dobách bylo zavedeno pravidlo, že touto substitucí vlastně *pater familias* zřizoval testament o dědictví dítěte a tento testament byl nazýván jako *testamentum pupillare*.

Pupillární substitut pak dědí nejenom majetek, který nedospělec získal smrtí svého otce, ale dále i majetek, který nabyl po jeho smrti.

Pupillární substituce mohla být zřízena pouze hlavou rodiny a to dětem, které se staly smrtí svého otce osobami *sui iuris*, které tedy byly bezprostředně podřízeni jeho moci v době úmrtí. V případě, že by dítě zemřelo před smrtí svého otce, nebo by bylo propuštěno z jeho moci, stane se tato substituce neúčinnou. Platnosti pozbývá samozřejmě také v případě, kdy dosáhne dítě zletilosti.

Pater familias mohl zřídit pupillárního substituta i vyděděnému dítěti. Dále mohl tuto substituci zřídit i dítěti, které se narodilo až po jeho smrti, ovšem pod podmínkou, že kdyby se narodilo dříve, podléhalo by jeho moci. Podmínkou zřízení pupillární substituce je to, aby *pater familias* i sám sobě ustanovil dědice. Nemůže tedy zemřít bez testamentu a zřídit dědice pouze svému nedospělému dítěti. Ovšem není podmínkou, aby bylo dítě ustanoveno jeho dědicem.

Tuto substituci pak může otec rodiny zřídit buď ve svém vlastním testamentu, nebo i později. I v případě, že by byla pupillární substituce zřízena zvlášť, zvláštní listinou (*tabulae secundae*), bere se jako součást testamentu (*tabulae primae*) a následuje jeho osud. To znamená, že jestliže testament nebude později uznán jako

²³⁷ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. [2. nezměněné vyd.]. V Praze: Nákl. Spolku čsl. právníků „Všehrd“, 1946, 2 v., díl II, s. 295.

platný, je rušena i tato substituce.²³⁸

Původní pojetí pupillární substituce, tedy že substitut je dědicem otce, byla v klasickém právu překonána a tento substitut začal být považován za dědice dítěte. Postavení tohoto dědice se změnilo tím, že vlastně byl institutem dítěte a nikoliv jeho substitutem a dědí veškerou pozůstalost, nejenom tedy tu, co získal nedospělec od svého otce. *Pater familias* zároveň mohl ustanovit substituta svého dítěte i svým dědicem vedle dítěte. Dále také, jestliže nedospělce platně vydědil, pouze tohoto pupillárního substituta, pak tedy tento substitut dědil po pupillovi pouze věci, které nenabyl od svého otce.²³⁹

Sporné bylo to, jestliže bude pupillární substitut povolán i v případě, jestliže institut pozůstalost vůbec nenabude. Tato otázka byla vyřešena institutem *substitutio duplex*, která spojovala substituci vulgární se substitucí pupillární. Pupillární substituce byla považována zároveň za substituci vulgární a i naopak bylo bráno to, že substituce vulgární je součástí substituce pupillární.

3.7.3 *Substitutio quasi pupillaris*

Tuto substituci mohl ascendent zřídit svému descendentovi, který byl duševně chorý. Tato substituce nastávala účinku v případě, že by jako duševně chorý zemřel. Tuto substituci zřídil Justinián a někdy byla označována také jako *exemplaris*.

Podmínkou pro tuto substituci bylo to, že musel ascendent svému descendentovi zanechat povinný díl a oproti předchozí pupillární substituci, nemusel mít potomka ve své otcovské moci. Náhradník pak nastupoval pouze do pozůstalosti, kterou získal descendent od zůstavitele.

Náhradníkem mohlo být pouze dítě tohoto na mysli chorého, neměl-li potomků, pak descendent toho, kdo tuto substituci zřizoval. V případě, že by ani on neměl dětí, může zvolit kohokoliv. Není nutno dodávat, že tito náhradníci museli mít zdravý rozum.²⁴⁰

²³⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 552-553.

²³⁹ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. [2. nezměněné vyd.]. V Praze: Nákl. Spolku čsl. právníků „Všeherd“, 1946, 2 v., díl II, s. 296-297.

²⁴⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 554.

3.7.4 *Substitutio militaris*

Tuto substituci mohl zřídít *pater familias*, který sloužil jako voják. Touto substitucí ustanovoval otec náhradníka svému emancipovanému potomkovi. Jako u předchozí substituce, i u této nastupuje náhradník pouze do pozůstalosti, která byla zůstavena zůstavitelem emancipovanému potomkovi.²⁴¹

3.8 *Ius adcrescendi*

Ius adcrescendi neboli právo přírůstku, se uplatňuje v případě, jestliže jeden z povolaných dědiců nenabyl svůj dědický podíl a ani na jeho místo nenastoupil jeho náhradník. Nezáleží však na tom z jakého důvodu pozůstalost, nebo spíše svůj podíl z ní, nenabyl. Důvodem pro to, že se dědic neujme své části dědictví, může být to, že dědic zemřel dříve než zůstavitel, nebo nebyl způsobilý pozůstalost přijmout a nebo ji sám odmítnul.²⁴²

Leopold Heyrovský píše ve své knize o uprázdněném podílu následující: „*Toto ius adcrescendi zakládá se na tom, že každý dědic jest povolán k celému dědictví a jest omezen na díl jeho pouze pro tu okolnost, že zároveň s ním jsou povoláni k témuž celku ještě jiní, takže partes concursu fiunt. Nenabude-li tedy jeden ze spolupovolaných, vzrostou nezbytně podíly ostatních o to, čeho onen nenabyl.*“²⁴³

Z výše uvedeného vyplývá, že i zde je dodržena zásada dědického práva *nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potest*, že tedy uprázdněný podíl nenabývají dědici zákonní, ale rozděluje se mezi dědice testamentární. Zde však platí výjimka u vojenského testamentu, kde může podle vůle zůstavitele docházet k souběhu obou posloupností. Dále lze o tomto institutu říci, že jestliže zůstavitel v testamentu podíly dědiců pevně stanoví, není toto určení definitivní, ba pouze relativní a vlastně jsou definitivně stanovena pouze procenta jednotlivých dědiců, které z pozůstalosti obdrží.

I přesto, že institut uprázdněného podílu vychází přímo ze zákona, je možné, aby jeho rozdělení zůstavitel omezil jen ve prospěch určitých dědiců. Přednost na

²⁴¹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 236.

²⁴² SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 234.

²⁴³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 599.

získání uprázdněného podílu mají mezi sebou dědici, které zůstavitel povolal ke stejné části pozůstalosti. Nezáleží pak na tom, zda zůstavitel tyto spoludědice povolal k oné části v různých větách (*coniunctio re*) nebo v jedné větě (*coniunctio re et verbis*).

Je nutné zmínit, že pokud jsou podíly k určité části pevně stanoveny, nemají tito spoludědicové přednost před ostatními. V ostatních případech, jestliže nejsou spoludědicové povoláni k určité části, pak se uprázdněný podíl rozděluje podle poměru dědických podílů.²⁴⁴

3.8.1 *Ius adcrescendi* při odkazech

U odkazů platilo, že obtížený z odkazu byl zproštěn své povinnosti, v případě, jestliže nenabyl odkaz odkazovník nebo jeho dědici či jejich náhradníci. Toto pravidlo však platilo pouze za předpokladu, že k odkázané věci byl určen pouze jeden odkazovník. Bylo-li určeno k téže věci více odkazovníků (*collegatarii*), platila podle druhů jednotlivých legátů rozdílná pravidla.

Jestliže byl odkázán legát vindikační nebo precepční více odkazovníkům bez určení jejich podílů, připadal uprázdněný podíl podle poměru ostatním odkazovníkům. Jestliže však jeden z odkazovníků zemřel až poté, co nabyl svůj díl a teprve poté došlo k uprázdnění podílu jiného odkazovníka, připadá tato část jeho dědicům.

Za císaře Justiniána bylo stanoveno, že v případě, že byla věc odkázána všem odkazovníkům společně, a jeden z nich svůj odkaz nenabyl, přirůstá tento podíl ostatním, pouze s jejich souhlasem. Naproti tomu, jestliže byla věc odkázána každému zvlášť, a jeden z nich odpadl, připadl jim tento uprázdněný podíl i proti jejich vůli.

V případě odkazu damnačního, *sinendi modo* a při fideikomisech se *ius adcrescendi* vůbec nepoužívalo. Jestliže tedy došlo k tomu, že jeden z odkazovníků svůj podíl nenabyl, připadl tento podíl obtíženému z odkazu.

3.8.2 *Caducum*

Změnu zavedly *leges Iulia et Papia Poppaea* (dvojice zákonů z let 18. př. n. l. a 9. n.

²⁴⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 599-601.

l.)²⁴⁵ v případě, jestliže bylo ustanovení dědice neplatné z důvodu, který nastal až po smrti zůstavitele. V opačném případě, bylo-li ustanovení dědice neplatné od počátku, byla zachována stará úprava (*ius antiquum*).

Uprázdňený podíl, který nenabyl dědic z důvodu, který nastal až po smrti zůstavitele, se označoval jako *caducum*. Uprázdňený podíl, který nenabyl dědic z důvodu, že jeho ustanovení bylo neúčinné již před smrtí zůstavitele, se označoval jako *in causa caduci*. *Caducum* i *in causa caduci* přirůstaly dle *ius antiquum* jen spoludědicům, kteří byli buď ascendenty, nebo descendenty zůstavitele a to do třetího stupně příbuzenství.²⁴⁶

Ostatní mohli vindikovat kaduka (*ius caduca vindicandi*), jinak řečeno mohli si na uprázdňený podíl činit nárok určité osoby. Tento nárok mohli uplatňovat muži, kteří byli ustanoveni v testamentu za dědice nebo za odkazovníky a měli vlastních pokrevných dětí. Přednost měli dědicové před odkazovníky, mezi dědici pak spoludědici, kteří byli povoláni k určité části pozůstalosti. Pokud zde takových osob nebylo, nebo tento institut neuplatnili, mohla si na ně dělat nárok státní pokladna (*fiscus*), které pozůstalost připadala jako odúmrt'.

Císař Justinián za doby své vlády institut *caducorum vindicatio* zrušil a obnovil předchozí *ius adcrescendi*.²⁴⁷

3.9 Právní ochrana dědice

Stěžejním institutem poskytujícím právní ochranu dědice v římském právu byla dědická žaloba *hereditatis petitio*.

3.9.1 *Hereditatis petitio*

Jedná se o obecnou věcnou žalobu, která chrání právní nároky dědiců. *Hereditatis petitio* zvaná též jako *vindicatio hereditatis* nebo *actio de universitate (generalis)* poskytovala právní ochranu civilnímu dědicovi, na základě které se domáhal uznání

²⁴⁵ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 1997, xii, 44, 47 s. Beckova skriptta.

²⁴⁶ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 303.

²⁴⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 601-602.

svého dědického práva a vydání pozůstalosti. Označení *actio de universitate* bylo používáno z důvodu, že se dědic touto žalobou mohl domáhat vydání celé pozůstalosti.

Tato žaloba byla poskytována nejen dědicovi, kterému náležela celá pozůstalost, ale i tomu, kterému měla připadnout pouze její část. Komu měla připadnout pouze část pozůstalosti (*heres pro parte*), náležela *hereditatis petitio partiaria*. Žalobce při uplatnění této žaloby musel udat velikost svého dědického podílu. V případě, že dědic velikost svého podílu neznal bez svého zavinění, mohl podat *incertae partis hereditatis petitio*.

Leopold Heyrovský píše ve své knize o *incertae partis hereditatis petitio* následující:

„Je-li velikost jeho podílu dědického neurčitá z důvodu toho, že lze se nadíti konkurence dětí ženy toho času těhotné, může dědic táhnouti se prozatím pouze k tomu podílu, který by jemu náležel, kdyby se narodila trojčata.“²⁴⁸

Pasivně legitimován, neboli žalovaným mohl být ten, kdo držel pozůstalost či její část. Žalovaným mohl být v první řadě ten, který o sobě tvrdil, že je dědicem, jehož římské právo označovalo jako *pro herede*. Mezi tyto žalované patřil i *bonorum possessor* nebo universální fideikomisář.

Druhým žalovaným mohl být ten, kdo sice držel u sebe pozůstalost, ale věděl, že není dědicem a ani se za dědice nevydával. Tohoto držitele označovalo římské právo jako *possessor pro possessore*. *Possessor pro possessore* jest ten, který nabyt pozůstalost na základě neplatného právního titulu, o kterém věděl, že jest neplatný a nedokázal tuto držbu odůvodnit například koupí a zároveň tvrdí a chce dokázat, že žalobce také není dědicem. Žalovaným mohl být i ten, kdo úmyslně zcizil věci patřící do pozůstalosti.

Hereditatis petitio mohla být uplatněna i proti dědici držitele pozůstalosti, a to jak proti držiteli *pro herede*, tak i držiteli *pro possessore*. Tato žaloba dále mohla být podána i proti tomu, kdo nabyt celé dědictví na základě koupě, nebo na základě jiné singulární sukcese, proti tomu byla podávána *hereditatis petitio utilis*.

Naopak proti tomu, kdo drží na základě singulární sukcese pouze část pozůstalosti, nemohl dědic uplatňovat *hereditatis petitio*, ale pouze speciální žalobu *rei*

²⁴⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 612.

vindicatione.²⁴⁹

Jak již bylo výše uvedeno, tato žaloba směřovala proti tomu, kdo zadržoval pozůstalost. Jejím účelem bylo vydání pozůstalosti dědicovi a tím potvrzení jeho dědického titulu. Rozhodující pravomoc v těchto sporech měl centumvirální soud. Později, za dob císařství se dědická žaloba projednávala v rámci formulového řízení.

Pokud se žalovaný odmítl účastnit tohoto sporu a pozůstalost vydat žalobci, mohl se proti němu žalobce domáhat, na základě zvláštního interdiktu *Quam hereditatem*, okamžitého vydání celé pozůstalosti a odejmutí jeho držby.²⁵⁰

Na základě *hereditatis petitio* bylo rozhodováno nejen o vydání pozůstalosti, ale i o osobě dědice. Proto v případě, že žalobce před podáním této žaloby uplatnil jinou vindikační žalobu, mohl se žalovaný domáhat, aby bylo nejprve rozhodnuto o tom, kdo je dědicem.²⁵¹

Hereditas petitio směřovala k vydání veškerého zůstavitelova majetku. Na jejím základě se dědic mohl domáhat vydání nejen hmotných věcí, ale i pohledávek. Žalobce se mohl domáhat i veškerých věcí, které k pozůstalosti přibyly po smrti zůstavitele, nebo těch, které nahradily věci původní. Tím, že pozůstalost mohla obsahovat i práva, mohl být žalovaným také dlužník zůstavitele, který odmítl zaplatit svůj dluh.

Rozdíly mezi jednotlivými žalovanými byli v jejich odpovědnosti. Jestliže žalovaný byl držitelem v dobré víře (*bonae fidei possessor*), odpovídal jen do výše svého obohacení, které nabyl z pozůstalosti. Tento držitel byl povinný vydat veškeré plody a užitky, které v souvislosti s pozůstalostí nabyl. Odpovědnost tohoto držitele byla založena na principu, že nemá mít na základě věcí patřících do pozůstalosti jakýkoliv prospěch. Také odpovídal pouze za škodu, která vznikla na základě jeho zavinění.

Jestliže byl držitel ve zlé víře (*malae fidei possessor*), odpovídal za škodu, která vznikla nejen na základě jeho zavinění, ale dále i za škodu, která vznikla nahodile po vzniku sporu. Tento držitel musel dědici vydat veškeré věci, které by mu patřily

²⁴⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 612-613.

²⁵⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 227.

²⁵¹ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 304.

v okamžiku litiskontestace²⁵², nebo nahradit jejich škodu. Dále odpovídal i za škodu, která vznikla před litiskontestací v případě, že byla způsobena na základě jeho zavinění. V případě, že pozůstalost před začátkem sporu zcizil, musel ji celou nahradit. Ten, kdo úmyslně pozůstalost zcizil, odpovídal také *vis maior*.²⁵³

Proti držiteli ve zlé víře, který měl ve své moci jednotlivé věci z dědictví, mohl dědic uplatnit *hereditas petitio fictia*. Tato žaloba byla zavedena císařem Hadrianem, stejně jako *restitutio in integrum*. Dále byl císařem Hadrianem zaveden institut *crimen expilatae hereditatis*, který byl ochranou pro ležící pozůstalost a směřoval proti každému, který se neoprávněně zmocnil věcí z pozůstalosti.²⁵⁴

3.9.2 *Interdictum Quorum bonorum*

Jednalo se o prostředek ochrany, který poskytovalo praetorské právo. Na základě tohoto interdiktu se mohl praetorský dědic domáhat vydání hmotných věcí patřících do pozůstalosti. *Interdictum Quorum bonorum* mohl praetorský dědic podat i proti dědici civilnímu, který musel hmotné věci praetorskému dědici vydat, ale mohl se naopak proti němu bránit prostřednictvím *hereditas petitio*. Dědická žaloba civilního dědice měla však šanci na úspěch pouze v případě, že byla praetorskému dědici udělena držba věcně nepodložená neboli *bonorum possessio sine re*, v ostatních případech nikoliv.²⁵⁵

Interdictum Quorum bonorum sloužilo pouze jako prozatímní rozhodnutí, jelikož nerozhodovalo o civilním právu. Proto byla držiteli pozůstalosti udělena zvláštní žaloba *hereditatis petitio utilis*, nazývaná také někdy jako *hereditatis petitio possessoria*, která byla obdobou civilní *hereditatis petitio*. Na základě *hereditatis petitio possessoria* mohl držitel pozůstalosti žádat vydání veškerých věcí pozůstalosti a nejen hmotných.

Na základě *hereditatis petitio possessoria* docházelo ke konečnému rozhodnutí dědického sporu.

Interdictum Quorum bonorum nadále existoval vedle *hereditatis petitio*

²⁵² Litiskontestace je považována za začátek sporu.

²⁵³ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 227.

²⁵⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 226.

²⁵⁵ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 304.

possessoria. Praetorský dědic však na civilního dědice, který o sobě tvrdil, že mu náleží dědické právo, mohl uplatnit pouze *hereditatis petitio possessoria*. *Interdictum Quorum bonorum* byl používán spíše vůči těm, kteří se ujali držby pozůstalosti na základě singulární sukcese a zajišťovala prozatímní držbu pozůstalosti. Konečné rozhodnutí bylo vydáno až na základě žaloby dědické či vindikační.²⁵⁶

3.9.3 *Actiones utiles*

Tyto žaloby byly udělovány ve prospěch i v neprospěch držitelů pozůstalosti. Na základě těchto žalob byly vymáhány pohledávky. *Actiones utiles* byly žalobami obdobnými žalobám *hereditatis petitio*, které udělovalo civilní právo ve prospěch dědiců i proti nim.²⁵⁷

3.9.4 *Actio familiae erciscundae*

Jedná se o žalobu, kterou mohl uplatnit spoludědic proti ostatním spoludědicům za účelem rozdělení všech společných věcí náležejících do dědictví a tím i rozdělení společenství dědiců. Tato žaloba byla zavedena zákonem XII desek a jejím předpokladem bylo to, že dědické právo spoludědiců bylo již uznáno. V opačném případě, jestliže dědické právo ještě uznané není, rozhoduje o něm soudce jako o otázce předběžné, v případě, že má žalobce část pozůstalosti ve své moci. Jestliže povoláný dědic pozůstalost, nebo její část nedoručí, musí se nejdříve domoci svého dědického práva prostřednictvím *hereditas petitio* a následně může podat *actio familiae erciscundae*.

Na základě *actio familiae erciscundae* docházelo k rozdělení věcí z pozůstalosti, a dále i k rozdělení vzájemných obligací, které vznikly v důsledku se vznikem společenství.

Dle názoru římského právníka Iulia Paula (žil v letech 175-230 n. l.)²⁵⁸ bylo možné uplatnit tuto žalobu pouze vůči všem spoludědicům. Opačný názor zastával Ulpian, který tvrdil, že je možno tuto žalobu uplatnit i jen proti některým spoludědicům, jeho názor později převzal i Justinian. Tato žaloba mohla být uplatněna pouze jednou,

²⁵⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 616.

²⁵⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 227.

²⁵⁸ http://iuridictum.pecina.cz/w/Iulius_Paulus [cit. 2015-03-21].

proto z důvodu, jestliže v dědictví zůstaly nadále některé věci nerozdělené, bylo možné uplatnit *actioe communi dividundo*, která zněla na rozdělení spoluvlastnictví.²⁵⁹

²⁵⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 608-609.

4 Nabytí pozůstalosti na základě testamentu a odkazu

Základem nabytí pozůstalosti je okamžik delace. Povolání k pozůstalosti je vázáno na smrt zůstavitele, a v případě ustanovení podmínky také na jejím splnění. Dědic mohl buď pozůstalost přijmout (*hereditatis aditio*), nebo odmítnout (*hereditatem repudiare, recusare*).²⁶⁰

Možnost přijmout či odmítnout pozůstalost však měli jen *heredes extranei*, neboli ti z dědiců, kteří nebyli podřízeni zůstavitelově moci. *Heredes domestici* nabývali dědictví již na základě samotné delace neboli *ipso iure* a neměli možnost učinit *hereditatis aditio* či *hereditatem repudiare*.

Jak již bylo výše uvedeno, přijetí či odmítnutí pozůstalosti, které bylo umožněné dědicům cizím, mohl povolaný dědic učinit pouze jednou a provždy, protože římské dědické právo bylo založeno na zásadě *semel heres semper heres*. Stejně tak mohl dědic pozůstalost přijmout či odmítnout pouze jako celek a nikoliv zčásti. V obou případech se jednalo o jednostranný projev vůle, který nemohl nastat dříve, než nastala delace.

Velmi důležité je u nabytí pozůstalosti to, aby povolaný dědic o okamžiku delace věděl a také, aby věděl, z jakého delačního důvodu přichází v úvahu jako dědic. Jestliže tedy dědic učiní tento jednostranný právní úkon v době, kdy se mylně domnívá, že delace ještě nenastala, nebo o ní neví, je tento úkon neplatný. Stejně tak jako je neplatný v případě, že dědic neví, zda přichází v úvahu k dědění ze závěti či ze zákona, nebo jako dědic nutný či cizí.²⁶¹

4.1 *Hereditatis aditio*

Aby se mohl potenciální dědic stát dědicem, je nutné, aby pozůstalost přijal. Toto přijetí pozůstalosti neboli *hereditatis aditio* je založeno na jednostranném projevu vůle dědice, že se chce stát dědicem.

Hereditatis aditio se však týkalo pouze těch dědiců, kteří nebyli podřízeni něčí moci, jednalo se o *heredes extranei*, neboli *heredes voluntarii*. Jak již bylo výše řečeno,

²⁶⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 588.

²⁶¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 588.

heredes domestici, neboli dědici, kteří byli podřízeni moci zůstavitele nabývali dědictví již na základě samotné delace neboli *ipso iure*.

Hereditatis aditio bylo možné učinit na základě dvou úkonů a to buď na základě *cretione* nebo *pro herede gestione*.²⁶²

Jestliže je k dědictví povolána osoba, která je podřízena něčí moci, může dědictví přijmout či odmítnout pouze se souhlasem svého pána a pozůstalost nabývá pro něj. Změnu tohoto pravidla přinesl císař Justinián, který stanovil, že jestliže otec svému dítěti, které je podřízeno jeho moci, zakáže přijmout pozůstalost, může ji dítě přesto přijmout a to pro sebe, otec pak na ni nemá žádný nárok. Stejně jako v opačném případě, jestliže dítě i přesto, že jeho otec chce, aby pozůstalost přijalo, toto dědictví odmítne, může toto dědictví nabýt *pater familias* sám pro sebe, tím že se uváže v pozůstalost sám namísto svého potomka.²⁶³

4.1.1 *Cretio*

Nabytí pozůstalosti na základě *cretio* muselo být učiněno výslovným prohlášením dědice, že pozůstalost přijímá. Toto přijetí muselo být učiněno slavnostní formulí před svědky. Podle nejstaršího práva se dědic testamentární nemohl stát dědicem, aniž by neučinil toto formální prohlášení.

*„Et qui ita heres inistitutus est, si velit heres esse, debebit intra diem cretionis cernere, id est haec verba dicere QOUD ME P. MEVIUS TESTAMENTO SUO HEREDEM INSTITUIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQUE. Quodsi ita non creverit, finito tempore cretionis excluditur, nec quicquam proficit, si pro herede gerat, id est si rebus hereditariis tamquam heres utatur.“*²⁶⁴

„A chce-li ten, kdo byl takto ustanoven dědicem, dědicem být, bude muset ve lhůtě, kterou „cretio“ stanoví, provést (formální) rozhodnutí, to je pronést tato slova: PROTOŽE MNE PUBLIUS MAEVIUS SVÝM TESTAMENTEM USTANOVIL DĚDICEM, PŘIJÍMÁM TU POZŮSTALOST A ROZHODUJI SE (pro ni). Jestli se takto formálně nerozhodne, je vyloučen uplynutím doby, kterou „cretio“ stanoví. A pranic nepomůže, že si vede jako dědic, to je, že s pozůstalostním majetkem nakládá tak, jako

²⁶² SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. [2. nezměněné vyd.]. V Praze: Nákl. Spolku čsl. právníků „Všehrd“, 1946, 2 v., díl II, s. 270.

²⁶³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 589.

²⁶⁴ Gai. 2, 166.

by byl dědicem.“²⁶⁵

Později však přijetí dědictví nebylo vázáno pouze na toto formální prohlášení a dědic mohl přijmout pozůstalost i jinak. Přijetí pozůstalosti bylo možné na základě pouhého prohlášení (*nuda voluntate*), nebo také na základě chování povolaného dědice, který si začal počínat jako dědic (*gestio pro herede*).²⁶⁶

Cretio bylo nezbytné v případě, že zůstavitel v testamentu přímo stanovil, že budoucí dědic se může stát dědicem pouze v případě, že dědictví přijme na základě tohoto formálního přijetí a to v určité době. Jednalo se o *cretio perfecta* a dědic tedy neměl jinou možnost, protože v opačném případě mu hrozilo vydědění. Jiným typem bylo *cretio imperfecta*, kdy dědicovi nehrozilo vydědění a pozůstalost mohl přijmout i na základě *gestio pro herede*.²⁶⁷

Obecně pro přijetí dědictví nebyly v římské právu stanoveny určité lhůty, v případě *cretio* však byla testátorem ukládána určitá lhůta, ve které muselo být toto slavnostní prohlášení učiněno. Obvykle tato lhůta činila sto dnů. V případě, že dědic v této lhůtě nepřijal dědictví, bralo se to tak, jako by jej odmítnul a to pouze na základě toho, že tuto lhůtu (*tempus cretionis*) nechal uběhnout. Tato lhůta mohla být stanovena kratší i delší, delší lhůta však byla někdy praetorem zkracována.

Jestliže dědic odmítl pozůstalost v průběhu této lhůty, nebylo před jejím uplynutím toto odmítnutí pro dědice závazné. Lze říci, že v průběhu této lhůty vlastně dědic ani dědictví odmítnout nemohl, protože po zbytek lhůty ho mohl ještě vždy opět přijmout.

Tempus cretionis mohlo být počítáno na základě ustanovení pořizovatele závěti dvěma způsoby. Mohla být buď ustanovena lhůta obecná (*cretio vulgaris*) a nebo lhůta počítaná na určitý počet dní průběžně (*cretio continua* nebo také *cretio certorum dierum*).

Cretio continua byla počítána ode dne smrti zůstavitele a nebyl brán ohled na to, zda se dědic o smrti zůstavitele dozvěděl či nedozvěděl. Tato lhůta běžela ode dne úmrtí

²⁶⁵ Gai. 2, 166. V překladu KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 141.

²⁶⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 591.

²⁶⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 221.

zůstavitele dokonce i dědicovi, kterému byla v závěti stanovena nějaká podmínka.²⁶⁸

Z předešlého jasně vyplývá, že *cretio continua* byla velmi přísná, proto byla méně používaná, než lhůta obecná. *Cretio vulgaris* byla o dost mírnější, tato lhůta byla počítána až od doby, kdy se dědic dozvěděl o možnosti pozůstalost přijmout. *Cretio vulgaris* byla zřizována v závěti těmito slovy:

„HERES TITIUS ESTO, adicere debemus CERNITOQUE IN CENTUM DIEBUS PROXIMIS QUIBUS SCIES POTERISQUE.“²⁶⁹

„DĚDICEM BUDIŽ TITIUS! A ROZHODNIŽ SE DO STA PŘÍŠTÍCH DNÍ, CO O TOM ZVÍŠ A CO BUDEŠ MOCI.“²⁷⁰

Jestliže zůstavitel v závěti nezmínil větu předchozí, mělo se za to, že se jedná o *cretio continua*.

V případě, že dědic nevykonal v této lhůtě toto slavnostní přijetí, přicházel v úvahu k dědění jeho substitut, kterému byla obvykle stanovena tato lhůta kratší a to šedesát dnů.²⁷¹

V roce 407 n. l. pak byla tato slavnostní forma přijetí dědictví zrušena, v případě, že se jednalo o dědictví po matce, nebo o majetek zanechaný dítětem.²⁷²

4.1.2 *Gestio pro herede*

Jedná se o další možnost nabytí dědictví, která byla prosta formálních náležitostí a dědic se stával dědicem na základě toho, že si jako dědic začal počínat. Dědic na základě této instituce dává fakticky najevo, že chce být dědicem, tím, že například začne platit pozůstalostní dluhy, nebo že se pozůstalosti fakticky ujme a začne ji spravovat.

Toto neformální nabytí pozůstalosti bylo zavedeno v klasickém právu. Za Justiniána bylo zavedeno, že se dědic může uvázat v pozůstalost pouhým prohlášením vůle, která nemusí mít žádné formální náležitosti (*nuda voluntate*).

Na základě praetorského ediktu pak bylo možné udělit na žádost povolaného

²⁶⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 590

²⁶⁹ Gai. 2, 165.

²⁷⁰ Gai. 2, 165. V překladu KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 139.

²⁷¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 590.

²⁷² SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. V Praze: C. H. Beck, 1997, xii, 80 s. Beckova skripta.

dědice lhůtu na rozmyšlenou (*tempus ad deliberandum*). Tato lhůta byla udělována na základě toho, že věřitelé vznesli proti povolanému dědici dotaz, zda je dědicem a činila alespoň sto dnů. Povolaný dědic mohl v rámci této lhůty na rozmyšlenou nahlížet do všech listin, které se týkaly pozůstalosti. Jestliže se ve stanovené lhůtě nevyjádřil, bralo se to, jako by pozůstalost odmítnul.

V rámci *tempus ad deliberandum* mohl dědic s povolením praetora, ještě předtím než se vyjádřil k tomu, zda dědictví přijímá, zcizit určité věci podléhající zkáze či platit naléhavé dluhy nebo v případě nezletilých dědiců brát nutnou výživu.²⁷³

Jestliže takto povolaný dědic dědictví odmítnul, byla dána tato lhůta na rozmyšlenou i dalším povolaným dědicům, kteří přicházeli v úvahu k dědění nejbližší po něm. Tato lhůta byla dávana všem dědicům, kteří přicházeli v úvahu k dědění postupně. Proto mnohdy docházelo k velkým průtahům. Jestliže žádný z povolaných dědiců pozůstalost nenabyl, bylo dovoleno věřitelům ji zcizit (*venditio bonorum*).

Možná z důvodu dlouhých průtahů v dědickém řízení došlo k velké změně za dob císaře Justiniána, který stanovil, že lhůta k rozmyšlení nemá být delší než devět měsíců, v případě, že ji udělí soud. Dále pak neměla být delší než jeden rok, v případě, že byla udělena císařem. Císař Justinián dále zavedl obrovskou a také naprosto protikladnou změnu oproti dřívější úpravě a sice, že v případě, že se dědic ve stanovené lhůtě nevyjádří, má se za to, že dědictví automaticky nabývá.²⁷⁴

4.1.3 *Interrogatio*

Interrogatio in iure je závazný dotaz, který mohla vznést osoba, která měla zájem na výsledku dědického řízení vůči povolanému dědici. Tuto otázku neboli též žalobu (*actio interrogatoria*) mohl vznést například pozůstalostní věřitel, ve které se povolaného dědice tázal, zda je dědicem a jaký podíl z pozůstalosti nabyt. Povolaný pak musel na tuto otázku odpovědět, mohl si však vyhradit lhůtu na rozmyšlenou. Po uplynutí lhůty pak musel odpovědět a pokud tak neučinil, mohli věřitelé zahájit rozprodání předlužené pozůstalosti za účelem uspokojení svých pohledávek. Dle odpovědi dědice pak praetor umožňoval žalobci podání různých žalob. Povolaný dědic svoji odpověď, byť

²⁷³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 590-591.

²⁷⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 591.

i nepravdivou, uváděl na své nebezpečí. V případě, že dědic odepřel odpovědět, mohla žaloba postihovat i celou pohledávku.²⁷⁵

4.2 *Repudiatio*

Odmítnutí dědictví nemělo stanovenou žádnou zvláštní formu. Dědic mohl dědictví odmítnout buď výslovným prohlášením, nebo také faktickou činností, ze které bylo jasně patrné, že se nechce uvázat v pozůstalost. Odmítnout dědictví bylo možné také mlčky pouze nečinností. V případě *cretio* mohl dědic odmítnout dědictví prostým uplynutím této lhůty.²⁷⁶

4.3 *Heredes domestici*

Hereditatis aditio neboli přijetí dědictví po vlastním uvážení neměli možnost vykonat dědici, kteří byli podřízeni moci zůstavitele. Jednalo se o dědice nutné, kteří nabývali pozůstalost *ipso iure* samotnou delací. Tito dědici neměli možnost dědictví odmítnout a proto, jak již z jejich označení vyplývá, stávali se dědici i proti své vůli.

Mezi tyto dědice můžeme zařadit jak *heredes sui et necesarii*, tak *heredes necessarii*.

Heredes sui et necesarii měli výhodnější postavení než *heredes necessarii*. První výhodou bylo to, že je zůstavitel mohl v testamentu ustanovit za dědice spolu s podmínkou, že si můžou vybrat, zda dědictví přijmou či nepřijmou, udělil jim možnost volby s podmínkou „*si volit*“. Můžeme říci, že tato podmínka tak trochu nahrazovala *hereditatis aditio*, které těmto dědicům poskytnuto nebylo.

Druhou výhodou u *heredes sui et necesarii* bylo to, že jim praetorské právo přiznávalo *beneficium abstinendi*.²⁷⁷

4.3.1 *Beneficium abstinendi*

Jednalo se o institut, který byl poskytován těm, kteří se zdrželi dědictví, kteří prokázali,

²⁷⁵ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 180.

²⁷⁶ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. [2. nezměněné vyd.]. V Praze: Nákl. Spolku čsl. právníků „Všehrd“, 1946, 2 v., díl II, s. 272.

²⁷⁷ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. [2. nezměněné vyd.]. V Praze: Nákl. Spolku čsl. právníků „Všehrd“, 1946, 2 v., díl II, s. 272.

že nenakládali s pozůstalostí. O tento institut nemuseli praetora zvláště žádat, stačilo, že se nijak nevmísili do věcí dědických (*immiscere se bonis hereditariis*). Podle civilního práva je tento dědic stále považován za dědice, ovšem právo praetorské proti němu nepřipouští žaloby věřitelů a pohlíží na něj, jako by dědicem nebyl.²⁷⁸

Zvláštní výhodu dále měli osoby mladší dvaceti pěti let, které mohly požádat o *beneficium abstinendi* i v případě, že se již vmísili do pozůstalostních věcí. Tyto osoby mohly žádat o *restitutio in integrum*²⁷⁹.

Po provedení *beneficium abstinendi* pak docházelo na základě žádosti věřitelů k prodeji předlužené pozůstalosti. Právě z toho důvodu, aby tento konkurz nepostihl jméno zůstavitele, zůstavitel ve své závěti ustanovoval za dědice na dalším místě svého otroka, kterého zároveň v testamentu propustil na svobodu. Ustanovený otrok tím, že byl *heredes necessarii*, nemohl odmítnout dědictví ani uplatnit *beneficium abstinendi* a konkurz pak místo zůstavitele postihl jeho.

4.3.2 *Separatio bonorum*

Separatio bonorum je institut, který odděluje majetek zůstavitele od majetku dědice a jedná se o institut, který poskytl omezenou odpovědnost za pozůstalostní dluhy. Byl pravděpodobně zaveden kvůli tomu, že v důsledku nabytí pozůstalosti docházelo ke splynutí majetku zůstavitele s majetkem dědice (*confusio*). V důsledku splynutí majetků pak dědic odpovídal za závazky zůstavitele neomezeně (*ultra vires*), na základě čehož velmi často docházelo k tomu, že dědic pozůstalost odmítal z důvodu jejího předlužení.

Tím, že tento institut odděluje majetek zůstavitele a dědice, poskytoval ochranu věřitelům, protože v jeho důsledku nedocházelo k odmítání pozůstalosti dědicem. K uspokojení věřitelů pak docházelo z majetku zůstavitele dle pořadí, v jakém se přihlásili.

Přednost na uspokojení svých pohledávek měli separatisté, což byli ti věřitelé, kteří požádali o oddělení majetku. Neuspokojení věřitelé se pak mohli domáhat po uspokojených, aby se s nimi poměrně rozdělili. Císařem Justiniánem pak byla pro

²⁷⁸ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. [2. nezměněné vyd.]. V Praze: Nákl. Spolku čsl. právníků „Všehrd“, 1946, 2 v., díl II, s. 272-573.

²⁷⁹ *Restitutio in integrum* je institut, kterým praetor z důvodu hodného zvláštního zřetele odstraňuje některé škodlivé účinky civilního práva, jako by vůbec nenastaly, jedná se o navrácení v předešlý stav. Převzato z BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 280.

separaci zavedena pětiletá lhůta, ve které mohlo být o separaci požádáno.²⁸⁰

Separatio bonorum bylo poskytováno praetorem otrokovi v případě, že se nevmísil do věcí dědických. Otrok jako dědic nutný tedy mohl požádat praetora o oddělení svého majetku, kterého nabyl po smrti svého pána, jinak než z aktiv pozůstalosti. Tím byla otrokovi poskytnuta ochrana v důsledku toho, že ručil za dluhy svého pána pouze majetkem, který nabyl z pozůstalosti.

4.3.3 *Beneficium inventarii*

Jedná se o institut, který byl zaveden císařem Justiniánem. Na základě *beneficium inventarii* odpovídá dědic za dluhy pozůstalosti pouze ve výši nabytého dědictví. Podmínkou pro tuto sníženou odpovědnost je však to, že dědic musí ve stanovené lhůtě požádat o výhradu soupisu pozůstalosti.

U pořízení soupisu pozůstalosti musel být přítomný veřejný písař neboli notář, ostatní dědicové a také odkazovníci a dále určitý počet svědků. Tento soupis si musel dědic vyhradit ve lhůtě, která byla stanovena od třicátého dne, kdy se dědic o delaci dozvěděl. Soupis pak musel být dokončen v dalších šedesáti dnech. Zvláštní lhůta byla stanovena pro dědice, kteří žili daleko od majetku zůstavitele, těm mohla být stanovena lhůta pro výhradu pozůstalosti delší, a to až jeden rok.²⁸¹

V případě, že se soupisu pozůstalosti nemohl účastnit odkazovník, museli být za něj přibráni tři svědci. Pokud dědic z majetku zůstavitele cokoliv zatajil, ručil pak ve výši dvojnásobku zatajené věci.²⁸²

4.4 Zcizení pozůstalosti

Dědic mohl dědictví prodat jinému. V případě, že se tedy pro zcizení pozůstalosti rozhodl a dědictví prodal, nezpůsobil tímto převodem sukcesi univerzální, ale singulární. Kupec pozůstalosti (*emptor hereditatis*) na základě koupě nabýval od zcizitele (*venditor hereditatis*) jednotlivá práva k pozůstalosti jako sukcesor singulární. Vlastnictví k jednotlivým věcem z dědictví nabýval *emptor hereditatis* až samotnou

²⁸⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 223.

²⁸¹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 223.

²⁸² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 606.

tradicí či mancipací. Co se týče dluhů zůstavitele, ty na nabyvatele nepřecházely. *Emptor hereditatis* mohl pozůstalostní dluhy převzít pasivní delegací. Kupci pozůstalosti nepříslušela ani dědická žaloba (*hereditatis petitio*).

Tím že z nabyvatele pozůstalosti se zcizením nestal sukcesor universální, byla snaha tento vztah mezi zcizitelem a nabyvatelem upravit právě tak, jako by zcizením nastupoval do sukcese univerzální. Při prodeji pozůstalosti proto docházelo velmi často ke vzájemným stipulacím (*stipulationes emptae venditae hereditatis*), kdy se zcizitel zavazoval nabyvateli vydat veškerá práva a věci, které nabyt v důsledku pozůstalosti a nabyvatel se naopak zavazoval převzít veškeré pozůstalostní závazky a uhradit zciziteli vše, co musel v důsledku pozůstalosti vynaložit.

V případě, že zcizitelem pozůstalosti byl *fiscus*, jednalo se o zcela protikladný příklad. Jestliže tedy pozůstalost prodával *fiscus*, z nabyvatele se stával sukcesor universální a byla mu poskytnuta i *hereditatis petitio*.²⁸³

4.5 Nabytí odkazu

Nabytí odkazu je závislé na přijetí pozůstalosti dědicem. Do té doby, než testamentární dědic nepřijme dědictví, nemůže být odkaz uskutečněn. V případě fideikomisu je toto přijetí závislé nejen na dědici testamentárním, ale také na intestátním v případě, že byl o to zůstavitelem požádán.

Výše uvedené platí v případě, že se jedná o dědice cizí, kteří mají možnost dědictví přijmout na základě *hereditatis aditio*. Jestliže se jedná o *heredes necessarii*, nabývá obdařený z odkazu odkaz ihned ve chvíli smrti zůstavitele, neboť i tento dědic se smrtí zůstavitele stává ihned samotnou delací dědicem.

V důsledku toho, že nabytí odkazu záviselo na osobě dědice a tento dědic mohl odsouváním přijetí pozůstalosti posouvat i libovolně nabytí odkazu, bylo zavedeno, že odkazovník samotnou smrtí zůstavitele nabývá čekatelské právo na odkaz, které se přenáší v důsledku jeho smrti i na jeho dědice.²⁸⁴

²⁸³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 597.

²⁸⁴ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. [2. nezměněné vyd.]. V Praze: Nákl. Spolku čsl. právníků „Všehrd“, 1946, 2 v., díl II, s. 326-327.

4.5.1 *Dies cedens*²⁸⁵

Římské právo označovalo okamžik, ve kterém odkazovník nabýval právo na nabytí odkazu, jako *dies cedens*. *Dies cedens* nastával obvykle již samotnou smrtí zůstavitele, výjimečně později, při ustanovení určité podmínky. *Dies cedens* mohlo nastat výjimečně až samotným nabytím dědictví a to v případě, že zůstavitel zanechal odkaz vlastnímu otrokovi. Otrok je schopný nabýt odkaz až spolu s nabytím svobody, která je závislá na nabytí dědictví dědicem. *Dies cedens* tedy způsobuje to, že v případě, že by se samotného nabytí odkazu odkazovník nedožil, přechází jeho právo na jeho dědice.

Císař Augustus pak zavedl, že *dies cedens* nastává až v případě okamžiku otevření závěti. Toto ustanovení bylo poté císařem Justiniánem zrušeno.²⁸⁶

Římské právo někdy označovalo i okamžik smrti zůstavitele jako *dies cedens*, neboť se jednalo o okamžik, ve kterém odkazovník většinou nabýval právo na nabytí odkazu. Samotný okamžik nabytí odkazu pak římské právo označovalo jako *dies veniens*.²⁸⁷

4.5.2 *Dies veniens*

Dies veniens je tedy moment, kdy dědic nabyl dědictví, nebo při stanovení podmínky, okamžik jejího splnění. Zároveň se jedná o moment nabytí odkazu odkazovníkem. Tento okamžik nastával rozdílně podle různých typů odkazů.

V případě *fideicommissum* a *legatum per damantionem* nabýval odkazovník práva pohledávky proti obtíženému nezávisle na své vůli. Jestliže odkazovník odkaz přijmout nechtěl, musel se tohoto práva vzdát. Jako příklad se uvádí ten, že v případě, že odkazovník nabyl pohledávku vůči dlužníkovi, vzdal se jí na základě prominutí dluhu. Tím, že odkazovník nabýval věci automaticky přijetím pozůstalosti dědicem, musel obtížený z odkazu předat odkazovníkovi odkaz v takovém stavu, v jakém byl v okamžiku *dies cedens*. Dědic pak ručil ode dne nabytí pozůstalosti za zhoršení stavu předmětu odkazu v případě úmyslného i neúmyslného zavinění (*dolus a culpa*).

V případě *legatum per vindicationem* nabýval odkazovník vlastnictví

²⁸⁵ SOMMER, Otakar. *Dies cedens v právu římském*. V Praze: Bursík & Kohout, 1913, 134 s. Knihovna Sborníku věd právních a státních, č. 27.

²⁸⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 246.

²⁸⁷ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. [2. nezměněné vyd.]. V Praze: Nákl. Spolku čsl. právníků „Všehrd“, 1946, 2 v., díl II, s. 326-327.

k předmětu odkazu automaticky pouze na základě názoru Sabiniánů. Odkazovník však mohl vindikační legát odmítnout se zpětným účinkem, což mělo za následek to, že předmět odkazu patřil dědicovi a na odkazovníka bylo hleděno tak, jako by předmět odkazu nikdy nenabyl.²⁸⁸

Dle názoru Prokuliánů se stával odkazovník vlastníkem odkazu až ve chvíli, kdy ho přijmul. Do doby přijetí se na předmět odkazu pohlíželo jako na věc ničí. Náзор Prokuliánů byl schválen i konstitucí Antonina Pia.

Za císaře Juliána (vládl v letech 361-363)²⁸⁹ bylo zavedeno u vindikačního legátu to, že od doby přijetí pozůstalosti dědicem, běží doba, ve které není jasné, koho je předmět odkazu. Ve chvíli, kdy odkazovník odkaz výslovně neodmítne v určité lhůtě, má se za to, že je vlastníkem předmětu odkazu již od nabytí dědictví dědicem, v opačném případě se stává zpětně vlastníkem dědic. Dědic v tomto případě ručí za zničení odkazu pouze v případě úmyslného zavinění.²⁹⁰

4.5.3 Účinky nabytí

V klasickém právu byly mezi jednotlivými druhy odkazů rozdíly při jejich nabytí. V případě vindikačního a precepčního legátu nabýval legatář právo věcné. Oproti tomu u ostatních druhů legátů a fideikomisů nabýval odkazovník pouze právo obligační.

Císař Justinián za doby své vlády zrušil rozdíly mezi jednotlivými odkazy. Odkazovník měl proti obtíženému vždy právo obligační a náležela mu proti němu vždy osobní žaloba *actionem in personam*. Dále nabýval odkazovník věcné právo k odkázané věci, která patřila do vlastnictví zůstavitele.

Výjimka z tohoto pravidla byla poskytována obtíženým z odkazu v případě, že předmět odkazu nemohl obtížený sehnat, nebo v případě, že tento předmět byl možný sehnat jen za velmi vysokou cenu. V tomto případě mohl obtížený z odkazu poskytnout odkazovníkovi obvyklou cenu odkázané věci v penězích. Dále pokud bylo plnění z odkazu nemožné, obvykle býval obtížený této povinnosti zbaven, ovšem pouze za předpokladu, že nemožnost plnění nezpůsobil vlastní vinou. V případě, že nemožnost

²⁸⁸ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. [2. nezměněné vyd.]. V Praze: Nákl. Spolku čsl. právníků „Všehrd“, 1946, 2 v., díl II, s. 328.

²⁸⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. V Praze: C. H. Beck, 1997, xii, 75 s. Beckova skripta.

²⁹⁰ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. [2. nezměněné vyd.]. V Praze: Nákl. Spolku čsl. právníků „Všehrd“, 1946, 2 v., díl II, s. 329.

plnění předmětu odkazu nastala vinou dědice, musel vyplatit odkazovníkovi alespoň její hodnotu v penězích.²⁹¹

²⁹¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 607.

Závěr

Cílem této rigorózní práce bylo uceleně pojednat o institutech římského práva, které se týkají poslední vůle zůstavitele a dále poukázat na to, že mnoho z těchto institutů se používá i v dnešní moderní době. Římské dědické právo bylo v oblasti testamentů a jiných pořízení pro případ smrti opravdu vyspělé a za dobu svého vývoje prošlo různými změnami.

První část této práce byla zaměřena hlavně na otázku, zda v římském právu byla skutečně chráněna poslední vůle zůstavitele a zda tato poslední vůle byla opravdu svobodná. Římské právo se snažilo maximálně upravovat a vyvíjet právní úpravu týkající se závěti a ostatních pořízení pro případ smrti tak, aby poslední vůle zůstavitele byla vždy naplněna. Vždyť předpokladem platné závěti byla svobodná vůle zůstavitele. Ovšem ne vždy byli dědici ustanoveni v závěti dle svobodné vůle zůstavitele. V případě, že byl dědic ustanoven donucením pod výhrůžkou, byla tato závěť dle civilního práva platná. Praetorské právo však tuto závěť neuznávalo.

Základním principem u výkladu testamentu bylo to, že závěť má být interpretována vždy tak, aby byla zachována její platnost (*favor testamenti*).²⁹² Dále měla být závěť vykládána tak, aby bylo vyhověno poslední vůli zůstavitele. Z předchozí věty jasně vyplývá, že principy římského práva byly zaměřeny na splnění poslední vůle zůstavitele. Tato zásada byla převzata moderním právem a platí i v současné době. Občanský zákoník v § 1494, odst. 2 říká, že závěť má být vyložena tak, aby bylo vždy vyhověno vůli zůstavitele.²⁹³

Zásada *AMBULATORIA EST VOLUNTAS DEFUNCTI USQUE AD VITAE SUPREMUM EXITUM* byla také založena na principu svobodné vůle pořizovatele závěti, a to jak při zřizování závěti, tak i při jejím následném odvolání. Tato zásada je stěžejním kamenem pro to, aby byla poslední vůle zůstavitele vždy svobodná. Současná právní úprava dědického práva tuto zásadu převzala pouze z části, protože vlivem dědické smlouvy, kterou nám přinesl nový občanský zákoník, nemůže zůstavitel svoji

²⁹² SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 237.

²⁹³ Občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb., § 1494, odst. 2.

poslední vůli jednostranně odvolat. V § 1590 občanského zákoníku je napsáno, že k účinnosti zrušení dědické smlouvy se vyžaduje souhlas smluvního dědice.²⁹⁴

Zákon XII desek poslední vůli zůstavitele neomezoval prakticky vůbec. Zůstavitel o svém majetku mohl pořizovat zcela volně, zcela svobodně. Je nutno podotknout, že ovšem pouze některé osoby mohly pořizovat pro případ smrti, ostatním byla tato možnost odepřena. Později začala být poslední vůle zůstavitele omezována ve prospěch nepominutelných dědiců.

Císař Justinian se také zaměřoval na svobodnou vůli zůstavitele, a proto stanovil, že v případě, že je ustanoveno v závěti více dědiců ke konkrétním věcem a tyto věci nevyčerpávají celou pozůstalost, mají se tyto konkrétně určené věci rozdělit podle poslední vůle zůstavitele jako odkazy.

I u ostatních pořízení pro případ smrti je patrné, že byly postupně upravovány právě proto, aby byla naplněna poslední vůle zůstavitele. Z tohoto důvodu docházelo v římském právu k postupnému omezování výše odkazů, aby tím bylo zabráněno odmítání dědictví dědici a zmaření poslední vůle zůstavitele.

U fideikomisu je patrné, že byl vyvinut právě proto, aby mohla být naplněna poslední vůle zůstavitele. Již z jeho názvu vyplývá, že zůstavitel věřil, že jeho prosba bude naplněna. Na základě fideikomisu mohly získat věci z pozůstalosti i osoby, které neměly způsobilost k nabytí legátů či dědictví. Prostřednictvím fideikomisu tedy zůstavitel mohl odkázat věci tomu, kdo neměl pasivní testamentární způsobilost. Dále byly fideikomisy oproti legátům původně zcela neformální a zůstavitel je zřizoval právě proto, aby byla naplněna jeho vůle. Tento typ odkazu tedy umožňoval splnit svobodnou poslední vůli zůstavitele, byl však závislý na povaze a dobré vůli dědice, zda poslední vůli zůstavitele splní.

Také z důvodu, aby byla naplněna poslední vůle zůstavitele, byly postupem času legáty i fideikomisy sloučeny.

I u kodicilu je patrné, že vznikl také proto, aby zůstavitel mohl pořídit poslední vůli. Prostřednictvím kodicilu bylo dále umožněno zůstaviteli tuto poslední vůli doplnit či změnit. Na základě kodicilu bylo možné zřídit poslední vůli i ve chvíli, kdy zůstavitel zrovna nemohl pořídit platný testament. Kodicil tedy také podporoval svobodnou vůli zůstavitele a usnadňoval poslední pořízení.

²⁹⁴ Občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb., § 1590.

Cílem této práce bylo dále poukázat na jednotlivé předpoklady a zásady dědického práva v římském právu.

Zásadní rozdíl mezi římským dědickým právem a současnou právní úpravou je ten, že podle současného dědického práva je možné dědit na základě obou delačních důvodů. V případě, že závěť pořizuje pouze o části majetku zůstavitele, ve zbylé části se dědí na základě zákona. Souběh obou posloupností byl v římském právu dovolen pouze u testamentu vojenského. Postupným vývojem se vlastně z výjimky, která byla poskytována pouze v případě vojenského testamentu, stalo v moderní době závazné pravidlo.

Římské dědické právo bylo založeno na zásadě *semel heres semper heres*, neboli kdo se stane jednou dědicem, je jím navždy. Tato zásada platí i dnes. Je ovšem nutno podotknout, že od pojetí římského práva se současná právní úprava odlišuje v odmítnutí dědictví a to tím, že v římském právu, jestliže dědic odmítl pozůstalost v průběhu *tempus cretionis*, nebylo před jejím uplynutím toto odmítnutí pro dědice závazné. V současném právu je tato zásada přísnější, neboť jestliže dědic přijme či odmítne dědictví a to kdykoliv i v průběhu lhůty na rozmyšlenou, bere se jeho rozhodnutí za konečné a závazné.

Co se týče odmítnutí dědictví, až do dob císaře Justiniána platila domněnka, že pokud se ve stanovené lhůtě dědic nevyjádřil, bralo se to, jako by pozůstalost odmítnul. Císař Justinián pak zavedl zcela opačné pravidlo, které platí až dodnes, a sice pokud se dědic ve stanovené lhůtě nevyjádří, má se za to, že dědictví přijímá.

Druhá polovina práce je zaměřena na pojem pozůstalosti a dědické posloupnosti. Cílem této práce bylo také poukázat na právní postavení dědiců a vzájemné vztahy mezi nimi. Už v římském právu bylo zavedeno právo na připočítání, aby dědici měli mezi sebou spravedlivé postavení. Římské dědické právo tedy nejen chránilo svobodnou vůli zůstavitele, ale snažilo se chránit i dědice při nabývání pozůstalosti a také odkazovníky při nabývání odkazů.

Římské právo bylo natolik vyspělé, že je používáno z velké části i v dnešní moderní době. Nový občanský zákoník se v mnohých případech vrací k římskoprávní tradici. Terminologie římského práva je v nové úpravě viditelná a i v samotné důvodové zprávě k novému občanskému zákoníku je napsáno, že se některé instituty vrací zpět k římskému právu. V dědickém právu je vliv římského práva patrný, nový občanský

zákoník zavedl zpět odkazy. Je ovšem otázkou, zda byly některé instituty převzaty ve správné podobě. I přesto, že nový občanský zákoník hlásá návrat k římskému právu, některá jeho ustanovení oslabují postavení zůstavitele. Jasným omezením poslední vůle zůstavitele je institut dědické smlouvy.

Je také otázkou, k jakým institutům římského práva se nový občanský zákoník hlásí. Římské právo samo o sobě prošlo za dobu své existence velkými změnami.

Oproti právní úpravě, která u nás platila v letech 1950-2013, je v novém občanském zákoníku v oblasti dědického práva patrný vliv římského práva. Jsou zde zavedeny zásadní změny, zcela nové instituty, které předchozí právní úprava neznala.

Jak již bylo výše uvedeno, nový občanský zákoník vrátil zpět institut odkazu. Tím, že odkazovník neplatí odměnu notáře při projednání dědictví a přitom je odměna počítána z majetku, který vlastnil zůstavitel ke dni úmrtí, tedy součástí tohoto majetku je i hodnota odkazu, je sporné, zda odkazy nebudou způsobovat spíše odmítání dědictví. Tím, že odkaz může vyčerpat tři čtvrtiny pozůstalosti či zatěžovat pozůstalost zřízením určitého práva, je otázkou, zda se vyplatí dědicům dědictví přijmout.

Další změnu, kterou zavedl nový občanský zákoník a která se vrací k úpravě římskoprávní, je ustanovení dědice pod podmínkou. Je nutné zmínit, že podmínky nemohou zatěžovat povinný díl nepominutelných dědiců.

Dalším nově zavedeným institutem je svěřenské nástupnictví neboli fideikomisární substitute. Tím, že dědic prostřednictvím svěřenského nástupnictví může nařídit, aby po smrti předního dědice dědictví přešlo na následného dědice, může rozhodovat o svém majetku nejen po své smrti, ale i po smrti svého dědice.

Nové je i postavení nepominutelného dědice. Nově, v případě, že nepominutelný dědic uplatní právo na povinný díl, nestává se dědicem, jako tomu bylo dřív. Povinný díl je nově chápán pouze jako pohledávka nepominutelného dědice proti ostatním dědicům a tudíž nepominutelný dědic nenastupuje do sukcese universální a neodpovídá za zůstavitelovy dluhy.²⁹⁵ Na základě tohoto pravidla má nepominutelný dědic výhodnější postavení než dříve, naproti tomu jsou povinné díly oproti předchozí právní úpravě nižší.

Nový občanský zákoník dává zůstaviteli o mnoho více možností a svobody v případě porízení pro případ smrti. Oproti tomu postavení dědiců zcela jednoznačně

²⁹⁵ Švestka, J.; Dvořák, J.; Fiala, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. Svazek IV. Praha : Wolters Kluwer, a.s. 2014, s. 351. ISBN 978-80-7478-579-5.

zhoršuje. Velmi přísné je ustanovení, ve kterém je stanoveno, že dědic odpovídá za dluhy pozůstalosti celým svým majetkem. Toto ustanovení se sice vrací v tomto směru zpět k římskému právu, ovšem v římském právu bylo zpočátku pojetí pozůstalosti založeno na jiném principu než dnes. Dnes je vnímána pozůstalost spíše jako majetek, v římském právu byli s pozůstalostí spojené i rodinné náboženské povinnosti (*sacra familiaria*), z tohoto důvodu nastupoval dědic na místo zůstavitele a odpovídal za tyto veškeré povinnosti. I v římském právu se postupem času začala vnímat pozůstalost spíše jako majetek a docházelo k omezování odpovědnosti dědiců. Císař Justinián pak zavedl odpovědnost dědiců jen do výše nabytého dědictví a to institutem *beneficium inventarii*.

Beneficium inventarii z roku 531 sloužil k ochraně dědiců z důvodu předlužené pozůstalosti. Dědic si ve stanovené lhůtě, kdy se dozvěděl o tom, že může dědit, mohl vyžádat soupis pozůstalosti. Soupis veškerého jmění byl prováděn při přítomnosti notáře, tří svědků a ostatních odkazovníků. Pokud dědic soupis pozůstalosti provedl, odpovídal pozůstalostním věřitelům pouze věcmi z dědictví a nikoliv i svým majetkem. Pokud však dědic z dědictví něco zatajil, ručil do výše dvojnásobku zatajené věci.²⁹⁶

Současné dědické právo tedy místo toho, aby chránilo především dědice, pomáhá hlavně pozůstalostním věřitelům. Nový občanský zákoník sice ve světle římského práva zavádí na ochranu dědiců výhradu soupisu pozůstalosti, ovšem v dnešní moderní době, kdy zůstavitelé mají často majetek rozmístěn po celé republice, je provedení výhrady soupisu téměř nemožné a také velmi drahé. Podle řady názorů odborníků je výhrada soupisu nemožná, z toho důvodu, že věřitelé mohou tento soupis majetku vždy napadnout z důvodu, že jsou věci v něm ohodnoceny pod cenou. Z předešlého vyplývá, že jestliže si povolání dědicové nejsou skutečně jisti, že zůstavitel neměl především dluhy, nemá smysl pozůstalost přijmout.

Velmi závažná situace pak nastává ve chvíli, kdy povolání dědicové po smrti zůstavitele vyklidí z dobré vůle jeho byt, aby nenarůstaly poplatky za nájem a ostatní. V tomto okamžiku si začnou počínat jako dědici, tudíž už pozůstalost nemohou odmítnout a tím, že vyklidili byt, nemohou udělat ani výhradu soupisu pozůstalosti. Za této situace pak nastává přesně to, že odpovídají za dluhy celým svým majetkem.

²⁹⁶ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, s. 90.

Římské právo směřovalo hlavně k osvobození dědice od dluhů zůstavitele. Nový občanský zákoník jde tedy proti římskému právu, neboť svojí úpravou jde přesně opačným směrem.

Seznam použité literatury a jiných zdrojů

A. PRAMENY

BLAHO, Peter a Jarmila VAŇKOVÁ. *Corpus Iuris Civilis. Digesta*. Tomus I. Bratislava: Eurokódex, 2008, 528 s. ISBN 978-80-89363-07-0.

Gaius: *Institutionum commentarii quattuor*. Edice a český překlad KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 326 s. ISBN 978-80-7380-054-3.

Iustiniani Institutotiones. Edice a český překlad BLAHO, Peter a Michal SKŘEJPEK. *Justiniánské instituce. 1. Vydání*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. 411 s. ISBN 978-80-246-1749-7.

SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Vyd. 2. (jako *Prameny římského práva - Fontes iuris romani* vyd. 1.). Praha: LexisNexis, 2004, 375 s. ISBN 80-86199-89-4.

B. LITERATURA

BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, 512 s. Pyramida - encyklopedie.

HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, 627 s.

HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 138 s. ISBN 978-80-7380-471-8.

KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Právnické učebnice (C. H. Beck). ISBN 80-7179-031-1.

LONGCHAMPS DE BERIÉR, F., *Law of Succession. Roman Legal Framework and Comparativ Law Perspective*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2011, 290 s. ISBN 978-83-264-1468-8.

SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 1997, xii, 116 s. Beckova skripta. ISBN 80-7179-123-7.

SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. [2. nezměnné vyd.]. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, 350 s. Vysokoškolské učebnice (Aleš Čeněk). ISBN 978-807-3803-346.

SOMMER, Otakar. *Dies cedens v právu římském*. V Praze: Bursík & Kohout, 1913, 134 s. Knihovna Sborníku věd právních a státních, č. 27.

SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. [2. nezměnné vyd.]. V Praze: Nákl. Spolku čsl. právníků „Všehrd“, 1946, 2 v.

VANČURA, Josef. *Úvod do studia soukromého práva římského. II. díl*. Praha, 1923. 569 s.

C. ČASOPISY

DOSTALÍK, Petr. Dědická instituce jako základní obsahová náležitost testamentu. *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2012, č. 3.

FRÝDEK, Miroslav. Aspekty římského dědického práva, předpoklady vzniku dědického práva, testovací způsobilost osob alieni iuris a ztráta dědictví v důsledku odsouzení. *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2012, č. 3.

ELIÁŠ, Karel. Základní pojetí návrhu úpravy dědického práva pro nový občanský zákoník. *AD NOTAM*: 2003, č. 5.

SALÁK, Pavel. K pojmu fideikomis a jeho pozici v římském právu a novověkém právu. *Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví*. Praha: C. H. Beck, 2014, roč. 22, č. 12.

SALÁK, Pavel. Zásady římského práva dědického a jejich odraz v novodobých kodifikacích. *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2012, č. 3.

ŠEŠINA, Martin. Diskuse o návrhu nového občanského zákoníku. *AD NOTAM*: 2005, č. 4.

D. INTERNETOVÉ ZDROJE

http://iuridictum.pecina.cz/w/Iulius_Paulus [online]. [cit. 2015-03-21].

<http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>, [online]. [cit. 2015-03-21].

<http://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/k-pet-otazek-pro-profesora-michala-skrejпка>, [online]. [cit. 2015-03-21].

<http://www.pravni prostor.cz/clanky/ostatni-pravo/pravo-o-pate-pavel-salak>, [online]. [cit. 2015-03-21].

<http://www.thelatinlibrary.com>, [online]. [cit. 2015-03-21].

E. JINÉ ZDROJE

Švestka, J.; Dvořák, J.; Fiala, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. Svazek IV. Praha : Wolters Kluwer, a.s. 2014, s. 728. ISBN 978-80-7478-579-5.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Abstrakt

Tato rigorózní práce se zabývá posledními pořízenými pro případ smrti v římském právu. První část této práce pojednává o testamentu a jiných pořízeních pro případ smrti. První kapitola obsahuje pojem testamentu, jeho druhy, formu, povinné náležitosti. Dále jsou v ní rozebírány jednotlivé náležitosti testamentu, podmínky při ustanovení dědice, testamentární způsobilost, vydědění potomků, také neplatnost testamentu a jeho zrušení.

Druhá kapitola pojednává o ostatních pořízeních pro případ smrti, mezi které můžeme zařadit legáty, fideikomisy, kodicily a darování pro případ smrti.

Druhá část práce obsahuje předpoklady dědění na základě závěti, základní zásady dědického práva, podmínky dědické posloupnosti a pojem pozůstalosti. Třetí kapitola dále zahrnuje právní postavení dědice a jsou v ní rozebírány substituce, právo přírůstku, ochrana dědice a dále je v ní pojednáno o právu na připočítání.

Poslední kapitola je věnována nabytí pozůstalosti na základě testamentu a odkazu a zcizení pozůstalosti.

Abstract

This rigorous thesis characterises the last will and testament in the event of death in Roman law. The first part of the thesis deals with the testament and alternative acquisitions in the event of death. The first chapter explains the concept of the testament, its types, its forms and the compulsory necessities. The conditions for appointing someone as a heritor, the testamentary capacity, the disinheritance of an offspring and also the invalidity of the testament and its nullification are also defined in this chapter.

The second chapter describes the alternative acquisitions in the event of death where we can for instance include legaty, *fideicommissum*, codicils and donation in the event of death.

The second part of the thesis consists of presumptions for the inheritance on the base of the last will, the fundamental principles of the right of the inheritance and the concept of the inheritance. The third chapter illustrates the legal status of the successor and analyse the reversionary heir, the right of acquisition and the legal protection of the heritor and furthermore it deals with the right for recalculation.

The last chapter is dedicated to an acquisition of the inheritance by virtue of the testament and legacy and the alienation of the estate and inheritance.

Summary

The paper deals with the last will and testament and alternative acquisitions in the event of death in the Roman law. The aim of the thesis was to systematically describe particular institutes of Roman law that refer to the last will of a testator. The right of inheritance in Roman law was truly developed, particularly in the area of testaments and other alternative acquisitions and it went through a number of changes in its evolution.

First part of this thesis primarily focuses on a question whether the last will of the testator was truly protected and if the last will was indeed a free will. Roman law tried to modify and develop the legal form of the testament and alternative acquisitions to the limits in the way that the last will of the testator was always fulfilled. After all the presumption of a valid testament was the free will of the testator.

The essential principle of the testament interpretation was a fact that the last will should always be interpreted so that its legitimacy is preserved (*favor testamenti*). Furthermore the testament should be explicated in a way to oblige the last will of the testator.

Even the alternative acquisitions for the event of death focused particularly on the protection of the testament. This was the reason why Roman law gradually started to put limits on the amount of inheritance to avoid rejection of the inheritance by the heir at law and frustrate the last will of the testator. In case of fideicommissum it is evident that it was developed to fulfil the last will of the testator. The name itself suggests that the testator believed in fulfilling his that his last plea. On the base of fideicommissum even those persons, who had no eligibility to acquire the legacy or inheritance, could receive it. Over the time fideicommissum was integrated with the legatum.

Also with the codicil it is apparent that it came into existence as an option allowing the testator to make the last will. The testator was also able to change or amend the last will by the use of the codicil. On the base of the codicil it was possible to establish the last will, even in the moment, when the testator was not able to make a valid testament. The codicil also supported the free will of the testator and simplified the foundation of the last will.

The aim of this thesis is to point out the particular presumptions and principles of the right of inheritance in Roman law. The second part of the paper focuses on the concept of inheritance and hereditary succession. The purpose of this thesis is to point out the legal status of the inheritors and their interrelationships. Roman law already introduced the right to attribution, so the heirs would hold an equal position among each other. Therefore the Roman law of succession did not only protect the free will of the testator, but also tried to cover the heirs during the actual inheritance as well as legatees when acquiring the legacy.

The Roman law was so advanced that it is still used even in the present-day. The new Civil Code quite often turns to Roman law tradition. Roman law terminology is also noticeable in the new adjustment and in the very explanatory report states that some of the institutes gather from the Roman law.

Seznam klíčových slov

poslední vůle – last will

zavěť – testament

dědictví, odkaz – legacy